

GR. BRUNSWICK TERÉZIA.

A MAGYAR
KISDEDÓVÁS ÉS NEVELÉS
RÖVID TÖRTÉNETE.

AZ ORSZÁGOS KISDEDÓVÓ-EGYESÜLET MEGBÍZÁSÁBÓL
ÉS
A MAGYAR KISDEDÓVÁS TÁRSADALMI FÖLKAROLÁSÁNAK
FÉLSZÁZADOS MEGÜNNEPLÉSE ALKALMÁRA

ÍRTA

P. SZATHMÁRY KÁROLY
AZ ORSZÁGOS KISDEDÓVÓ-EGYESÜLET TITKÁRA.

BUDAPEST.
PESTI KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG.
1887.

ELŐSZÓ.

*A kiseded. — Krisztus, mint első kisededővő. — A kisededővás régi nyomai. —
A kiseded gyámoltalansága és pusztulása e?niatt.*

isdedek nevezete alatt ama gyermekcsoportot foglaljuk össze, mely csecsemő korát elhagyva, már leszakadt mint gyümölcs az őt óvó fáról, az ösztönszerűleg is gondos anyakebelről; de még nem bir annyi életrevalósággal, hogy magát az elemi csapások és egyéb veszélyek ellen megvédhetné és annyi értelmi fejlettséggel, hogy az iskolai tanításnak alanyul szolgálhatna: ilyenek a 2—6 éves gyermekek.

A kiseded legkedvesebb és szeretetre legméltóbb tárgya a természetnek. Az egész földgömbön egyetlen lény sincsen, mely az érező emberi szívnek önzetlen szeretetét, vonzalmát magasabb mértékben idézné elő, .mint egy ily korú, ép, egészséges, vidám gyermek, ki ártatlan örömei között fejlődni indult szellemével, naiv felfogásával, ragaszkodó vonzalmával, annyira megnyeri szívünket, hogy az ártatlan teremtésben legközelebb látjuk Isten képét, azt az eszmét megtestesítve, mely a földi lényt az éghez köti, és önkénytelenül érezzük a kötelességet, mely a még gyámoltalan lény védelmére szólít.

Azt a középső lényt, mely ég és föld között áll s mely ép úgy a régi mythoszokban, mint a mai emberiség

hitében a földi salaktól megtisztult ember eszményét akarja képviselni — az *angyalt* kisedek gyermek alakjában adta vissza a képzelet s a művészet ecsete és vésője. Ez angyalok kara veszi körül dicsőítő hymnusaival az istenség trónját, csaknem minden nép vallásos képzeletében; és az emberiség isteni reformátora a Jézus-Krisztus nemcsak körébe vonta a kisedeket, hanem egy ízben, midőn az apostolok a mennyországban elhelyezés felett vitatkoztak: Jézus egy kisedet fogott kézen és kijelentette, hogy ez ártatlan teremtetéseknek van legtöbb joguk a Mindenható trónja közeléhez. Az emberszeretet apostola, ki nemcsak isteni tulajdonaiban, hanem ez érzelemben is felülmúlta minden előzőjét, midőn a názáreti holdvilágos estéken az emberszeretet hitvallását öntötte át a körülötte gyűlt jámbor halászcsaládok szívébe: megtiltotta a kisedek eltávolítását köréből, sőt maga mellé vonta azokat, mint a kiké első sorban »a mennyeknek országa«. E szerint történelmileg megállapítható, hogy maga Jézus-Krisztus a legelső kisedóvó.

A kisedek megóvásának eszméje azon mérték szerint, mely a népek műveltségét jellemzi, kisebb vagy nagyobb fokban nyilatkozik; a művelt Athénben és Rómában szintűgy, mint az aegypti, vagy héber államok virágkorában nyomait lehet találni annak. A szülőknek gyermekeikhez ragaszkodása istentől az emberi kebelbe oltott ösztön, mely az anyánál legerősebb; de a lélek nemességének és a kor szellemének mértéke szerint nyilatkozik az a férfiúnál is, mint ezt a középkori lovagkor kötelmei és a hozott törvények sorai között látjuk, mely Isten és haza után az anya és gyermek védelmére mindenkit első sorban kötelez. Még az elfásult vagy megromlott férfi-szivnél is nem egy példáját jegyezte fel a történet annak, hogy az ütésre felémelt kéz lehanyatlik az ártatlan gyermek esdekléseire. A kereszténység legbuzgóbb korszaka rajongó képzeleté-

ben az istenanyát karján gyermekével választotta eszményképül és a legfelségesebb művek, melyeket a képzőművészet alkotott, ez eszményt örökítették meg ezer meg ezer példányban.

Azonban a csecsemő egy-két éves korában leszáll a védő anyai kebelről, hol helyét a természet rendé szerint a következő kisebb foglalja el és az anyai szív szintén ösztönszerűleg nagy részben eme kisebbhez fordul; még pedig annál nagyobb mértékben, minél gyámoltalanabb az ; hiszen közönséges a példa, hogy az anya beteges, vagy nyomorék gyermekéhez legjobban ragaszkodik. Úgyde ki visel gondot az anyakebelről leszakadt kisdedre a jó Istenen kívül azontúl? Vagy hány szülőnek adatott meg az, hogy eléggé érző szívvel és anyagi eszközökkel bírjon arra nézve, hogy ne csak a csecsemőt, hanem a kisdedet is folyton örszemekkel kísérje, megóvja, kellő értelmi és erkölcsi nevelésben részesítse? Az anyát elvonja kisdede gondjától csecsemője ápolása, házi, gazdasszonyi és női élete, az atyát ezernemű foglalkozása; és ezerek közül egynek van módjában, hogy a gyámolától így megfosztott kisdedet testileg és szellemileg tovább is megfelelő gondozásban, nevelésben részesítse. Pedig minden jóra való paedagog felfogása szerint, a gyermek nevelésének tulajdonképpen már a születésnél kell kezdődni és ettől kezdve egyetlen pereznek sem volna szabad lenni életében, melyben az elemek és erkölcsi veszélyek ellen óvatlanul álljon.

Vannak a műveltség alsó fokán álló népek, melyek nemzeti lételökkel semmit sem gondolva, közönyvel tekintik a kisdedek pusztulását; vannak közönyös vagy épen önző szívek, melyek meg nem döbbennek gyermekeik halálakor: sőt tekintettel az élet anyagi oldalára, nem is óhajtják, hogy családjuk nagyra szaporodjék; sőt ismerünk elterjedt titkos bűnöket nem egy nemzet kebelében, melyek arra

törekednek, hogy a szaporodást meggátolják. Ez önző felfogáson kívül, különösen a nyomor az, mely a megélhetést nehezévé tévé, a túlszaporodásnak ellensége; kivált oly népek kebelében, melyek létszáma a földhöz képest, melyen laknak, túlságosan nagy és a hol a nemzeti fejlődés alacsony fokon állva, a megélhetésnek kevés föltételét nyújtja. De vajjon megállhat-e eme felfogás, szemben az emberi szív örök törvényeivel, a keresztény vallás hitelivel; vegye az eredetét akár a nagyravágyás és önző számítás, akár a műveletlenség és nyomor forrásából? Nem és százszor nem! Földünk elég nagy arra, hogy lakóit eltartsa és az emberiségnek amúgy is ezer ellensége van e földön, mely túlszaporodását gátolja: ott vannak a nemzetirtó háborúk, az elemi csapások és ragályok, melyek ezrenként pusztítják el; míg más oldalon a földnek ezer meg ezer mértföldei állanak lakatlanul; az államoknak és társadalomnak az újabb korban már százféle intézménye van, mely a polgár megélhetését biztosítja. Túlnépes országok részére nyitva áll a kivándorlás és kitelepítés, melyen a túlnépeség utat nyer egy új hazához.

Hazánknak kiváló szüksége van a kisededőásra. — A létszám-emelkedés fontossága Magyarországon. — Az emelkedés hiánya. — A gyermekpusztulás okai. — Épen a 2 — 6 éves kised pusztul. — A megmentés szüksége és okai.

Európa államai között legnagyobb szüksége van a létszám emelésére a mi édes hazánknak, Magyarországnak. Népesedési arányára nézve mindjárt Oroszország után áll; földterülete lakói számához képest nagy; fejlődő ipara épen követeli a népesedés emelkedését, mely nélkül ez nem is képzelhető; végül megvan és legyen is meg nemzeti önérzete arra nézve, hogy Európa államai között jelentékeny helyet foglaljon el. Ez utóbbit pedig csakis úgy érhetjük el, ha nemzetünk létszáma e nemzeti önérzetnek megfelelővé

emelkedik; haderónk hazánk területének megfelelő jelentékeny számot képvisel; politikai jelentőségünk, ipar és kereskedelemben elérhető eredményeink csak ez emelkedett létszám mellett képzelhetők. A jó Isten mindennel bőven ellátta hazánk földét: legkitűnőbb búzáunk, borunk, kenderünk, dohányunk, lovunk és egyéb tenyészállataink nekünk vannak a földön; nagy terjedelmű erdőink, kőszénünk és egyéb bányatermékeink részben kiaknázatlanul hevernek; sík tereink gazdagon ontják a termést, hegyvidékeink mintegy várni látszanak fejlődő iparunk feldolgozását, sőt népünknek megvan kiváló munkaképessége és szerzési ösztöne is; míg kereskedelmi hátterünket kiváló nyers-termékeinken kívül, melyek egész világon kelendők, a termékekben és iparban hátramaradottabb déli és délkeleti határainkon, egész a távol Ázsiába és Afrikába lenyúlólag nagy földterületek és országok képezik.

E szerint nincs semmi ok arra, hogy bármely magyarországi polgár gyermekét a megélhetés nehézségeitől féltse; mert ép szülöttjének nyitva áll százféle munkás pálya; a nyomorékot biztosítják megélhetése felől törvényeink és emberbaráti intézményeink; sőt a nemzetnek veleszületett jótékonyági és bőkezűségi hajlama is.

Annyival kevésbé lenne jogosult az a téves felfogás, mely a nemzet szaporodásától irtózik, a magyar állam vezérférfiainál; mert ők érzik legjobban, hogy nemzetünk tekintélyét a külföld előtt hadseregünk számaránya és véd-képessége tartja fenn és emelheti. Sőt ma a tömeges népharcok és a golyók zápora által eldöntött csaták idejében, többé nem a személyes bátorság, hanem a létszám, az ügyesség és helyes hadvezetés döntenek; mindezek pedig szoros összefüggésben állanak gyermekeink megóvásával, okszerű nevelésével és az ezek által elérhető testi épség, ügyesség és általános létszám emelésével. Szóval: a magyar

nemzet létszámának emelkedése egyértelmű Magyarország jövőjének biztosításával.

De vájjon jogosult-e aggályunk a tekintetben, hogy Magyarország polgárainak létszám-emelkedése, a születési arányok kedvezősége daczára csekély és hogy a létszám e kisebb mértékű emelkedése vagy épen fogyatékos volta főleg a kisdedek gondatlan elhanyagolásának, védtelenségének tulajdonítandó?

Az elsöre nézve könnyen elutasítanak bennünket a külföldnek és saját hazánknak statistikai kimutatásai; amazok mert bizonyítják, hogy az európai művelt államokban nemzetirtó háborúkat és ragályokat számításba nem véve legfőlebb 30—40 év szükséges ahhoz, hogy a nemzeti létszám magát megkétszerezze; míg a mi statistikai adatainkból kitűnő halálozási arányok szerint, nálunk ugyané cél elérésére több mint száz év lenne szükséges.

A legújabb hivatalos statistikai kimutatások szerint, az 1886. évet megelőző öt év születési és halálozási aránya a következő:

Az 1881-ik évben született: 604,262gyermek ; meghalt 5 éves kora előtt:	248,010
Az 1882-ik » » 622,226 » » » » » »	274,931
Az 1883-ik » » 640,235 » » » » » »	233,175
Az 1884-ik » » 660,086 » »' » » » »	233,378
Az 1885-ik » » 655,111 » » » » » »	250,168
tehát az 5 év alatt összesen született . . . 3.181,920 gyermek; meghalt 5 éves kora előtt: 1.239,657	

E számadatokból kitűnik, hogy bár ez utóbbi években az egészségügyi téren alkalmazott javitmányok folytán a nemzeti halálozási arányszámok valamennyire javultak: a kisdedek elhalálozási aránya a fél és egyharmad között ingadozik*) és ha az Alföld és Dunántúl tömeges magyarságát jelző biztos adatokra tekintünk: ezekben a halálozási arány még ennél is kedvezőtlenebb. A hetvenes évek

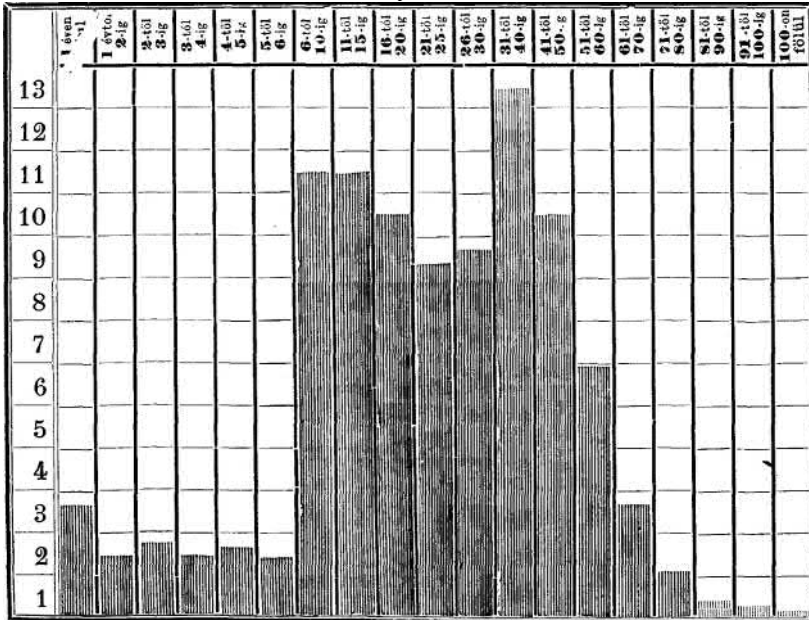
* Ha a 6-ik évet hozzá vesszük, az arány még rosszabb.

adatai szerint a kisdedek elhalálozási aránya felülmulta az 50%-ot; és aligha csalódunk, midőn azt hisszük, hogy a 80-as évek első felében jelentkező, valamivel kedvezőbb arányt igen tetemes részben a kisdedovás elterjedésének köszönhetjük.

És itt térünk át a második kérdés megoldására, hogy vajjon csakugyan a kisdedek meg nem óvása és a szülői közöny képezi-e egyik főokát e megdöbbentő nemzeti pusztulásnak; mely kisdedeinket csaknem felerészben még a 6 éves kor elérése előtt az anyaföldnek adja vissza?

E tekintetben legbiztosabb tájékozást nyújt ama szemléltető táblázat, melyet az 1885. évi orsz. kiállításon dr. Török Aurél által kiállítva láthattunk. Ez elhalálozási táblázat, melyben a bevonalozott oszloprészek a megmaradottak viszonyát jelezik, a következő arányokat tárja elénk:

Az emberi életkorok számaránya.

Dr. Török Aurél halandósági táblázata 1865-ről.

E szomorú jelentőségű táblázatból kitűnik, hogy bár a természet rendje szerint az elhalálozási aránynak legnagyobbnak a csecsemőkorban kellene lenni; és ezután a gyermek életrevalóságának fejlődése szerint, a halandóságnak folyton apadnia: nálunk egészen megfordítva történik; mert a fentebbi táblázat szerint még a csecsemők halálozási aránya is kedvezőbb, mint a 2 — 6 éves kisdedeké; mert a csecsemők megmaradása a második vonalat éri el; *ezután leszáll egész a 6 éves korig kisebb nagyobb ingadozással másfél fokra;* és csak a hat év bevégezte után szökken fel hirtelen a megmaradási arány a kilencededik vonalig.

Mit jelent ez? Azt, hogy a gyámoltalan csecsemő elhalálozása is kisebb *a járni tudó kisdedekénél* és hogy gyermekeink életben maradása ott éri el a természetes határokat, hol már a szülői felügyelet — vagy inkább a felügyelet hiányát, — a gyermek nagyobb életrevalósága és az elemi iskolák védelme pótolják. E szerint, hogy a megdöbbentő halálozási arány *épen a 2—6 éves kisdedeknél pusztítja a nemzeti létszámot;* s ebből kifolyólag épen e korszakbeli gyermekeinket kell első sorban védelmeznünk, óvnunk, ha a nagy nemzeti pusztulásnak gátot akarunk vetni.

E sorok írójának, ki már több évtizeden át figyelemmel kísérte köznépünk életmódját és szokásait, még a fentebbi táblázatra sem volt szüksége, hogy az elmondottak igazságáról meggyőződjenek. •

A magyar ember a sok gyermeket közönségesen Isten csapásának tartja; és alig találni olyat, ki gyermekei számával dicsekedjék. Egész vidékek vannak hazánkban, melyekben a magzatok bűnös elhajtása és ez által a nemzeti szaporodás meggátlása átkos divat. A jómódú magyar gazda és a szász földmíves-osztály Erdélyben, tekintettel a családi büszkeségre, hogy az atyától örökölt vagyon együtt

maradjon, vagy kevésbé csorbuljon meg, a két-gyermek gazdaságot (Zwei-Kinderwirthschaft) üzi.

De a hol több is a gyermek, közönségesen gyarló, vagy épen rossz annak felügyelete. Népünk nagy része mezei- vagy szőlő-gazdálkodással foglalkozik, mely rendszeren a nőt és anyát is igénybe veszi. Mezei munka idején a még munkaképtelen kisdedeket a vidékenként divatozó szokás szerint az anya vagy magával viszi, vagy lakásába zárja be, vagy felügyeletlenül hagyja az utca porában. Első esetben a gyenge gyermek százával pusztul el a nyári nap hősurása miatt; a második esetben mint ártatlanul elzárt rab tölti a napot és szórakozást keres magának úgy a hogy tud; nem egyszer gyufajátékkal, mely már oly sokszor adott ' "zesetekre alkalmat; vagy zsványosdit játszik ; egymást ŰL igeli, nyomorékká teszi, kitéve minden véletlen, vagy önmaga által előidézett veszélynek. A harmadik esetben a gyermek az utcán, erdőben, gyümölcsösben keres szórakozást; jóllakik éretlen gyümölcsössel, mérges gombával, vagy bogyóval; ki van téve minden elemi csapásnak: szilaj bika öklelésének, vagy veszett eb marásának, földomlásnak, tűznek, víznek; vagy felkeresi az idősebb játszótársakat és ezektől alapját nyeri a duhajságnak és erkölcsi romlásnak.

A magyar gazda, ki nemcsak szarvasmarháit, juhait, sertéseit, de még szárnyas állatait is közösen szokta őriztetni, a legritkábban jön arra a gondolatra, hogy gyermekével is ugyanezt tehetné.

Íme az okok, melyek miatt Magyarországon a legtöbb gyermek pusztul el, és a melyek miatt a mi mindenfelől idegen ajkú népektől körülzárolt, elszigetelt nemzetünk minden más népnél jobban van utalva arra, hogy kisdedeit megóvja.

De ez emberiségi és létfentartási okokon kívül, vannak még- más szintén fontos indokai Magyarországon a kised-
 óvás általános elterjesztésének.

*További nagyfotosságú okok. — Az államnyelv kérdése. — Közgazdasági érvek. —
 Paedagógiai- és erkölcsi szempontok.*

Ilyen első sorban *Magyarország állami nyelv ének kérdése.*

Hosszú századokon át az annyi felől szorongatott és zaklatott magyar nemzet keveset gondolt arra, hogy nyelvét állami rangra emelje és a hazaszeretet és együvé tartozás érzete fejlesztésének szempontjából, legalább az ország határai között elterjessze, Európa nagy nemzetei: a francia, angol, német, olasz és orosz részint állami túlterjeszkedés és gyarmatosítás, részben a műveltség hatalma és a legutolsó épen zsarnoki kényszer, vér és vas által nemcsak az illető ország határain belől terjesztették el nemzeti nyelvüket, hanem messze túlvitték azt az anyaország határain. Anglia többszörösen nagyobb területeket hódított meg nyelvének anyaországáénál; Franciaország hatalma és műveltsége által a diplomatiát és társadalmat hódította meg; az olasz, sőt a spanyol is a tengeri kereskedelem közlekedésében tettek szert uralomra; Németország fejlődő irodalmával s nem egyszer kényszereszközökkel hódított; míg az orosz tüzzel és vassal terjesztette állami nyelvét, sőt állami vallását is száznál több nemzetiségből álló roppant birodalmában.

A magyar nemzet is egykor mutatott fel némi képeséget nyelve terjesztésére nézve, Erdély nagyobb fejedelmei idejében; a délkeleti apró fejedelemségek, a porta és az erdélyi nemzeti fejedelmek udvara között a magyar volt a diplomáciai nyelv: de Erdély hanyatlásával megszűnt e csekély terjeszkedés is; a mindenfelől szorongatott és

leigázott nemzet nyelv tekintetében valóságos keleti közönybe süllyedt; törvényhozásában és az udvarral folytatott érintkezéseiben a latin nyelvet vette föl; egykor jelentékeny magasságon álló nemzeti irodalma alásüllyedt és a nemzeti érzület eme süllyedése még a létező tiszta magyarságot sem tartá meg, Erdélyben a magyarság eloláhosodott az ország északi részében eltótosodott, északnyugoti részében elnémetesedett. A főúri rend német, vagy francia nevelést nyert s közönynyel, sőt néha gúnynyal viseltetett minden iránt, mi nemzeti; már csaknem szégyelni kezdé magyar-létét. Csak a középnemesség, honoratorok s a megyék voltak fentartói úgy a magyar alkotmánynak, mint a magyar nyelvnek; de ezeknek sem volt érzékők arra, hogy a nemzeti nyelvet elterjesszék; sőt azt is közönynyel nézték, hogy az ország, községi és egyéb helynevei lassanként idegen hangzásúakká változtassanak át. Csak a múlt század végén kezdett ébredni a nemzet halálos álmából; de a nemzeti ébredés még azután is csak lassan haladt és a nemzeti öntudat csak ezelőtt félszázaddal, a harminczas években kezdett valódi öntudatra ébredni. A negyvenes években indultak meg a komolyabb mozgalmak a magyar nyelv törvényhozási jogának visszaszerzése érdekében; mert hogy ez visszaszerzés volt, tanúsítják a régi rákosi országgyűlések és Erdély, mely törvényhozási nyelvül örökösen a magyart használta és a hol — dicséretökre legyen mondva — a társadalomban és családban is megőrizték e drága nemzeti kincset.

Az 1848. év a nemzetnek egyéb sarkalatos jogaival a magyar nyelv államiságát is visszaadta; de a szabadságharcz után, minden egyébbel együtt, e jog is elveszett; szerencsére a magyar nemzet irodalmában, közérületében és színművészetében már oly mély gyökeret vert, melyeket az idők semmi vihara sem volt képes kiirtani.

Az 1867. óta hozott törvények a magyar nyelvet nemcsak állami, de iskolai nyelvvé is emelték és ennek tudásához kötötték nemcsak a törvényhozási képességet, hanem az állami hivatalok qualificatióját is és *e törvények szentesítése óta, a nemzetnek nemcsak kétségbevonhatatlan joga, de kormányának és társadalmának föltétlen kötelessége is, hogy az állam nyelvét a haza minden polgárának könnyen hozzáférhetővé tegye.* Követeli ezt nemcsak az állam érdeke, mely egy ország polgárainak egymás megértését kell, hogy közvetítse és az országos nyelvben a közös haza szeretetét előmozdító kapcsot talál; hanem az egyes nem magyar-ajkú polgárok érdeke is, kik az államtól szintúgy, mint a társadalomtól megvárhatják, hogy a megélhetés ezen fontos föltételéhez könnyű szerrel hozzájuthassanak. E miatt anyanyelvüket nincs miért félteniök, *mert anyanyelvük a szomszéd országokban amúgy is állami képviséltetést nyer;* és mert a magyar nyelv elsajátítása saját nyelvük tovább művelését épen nem zárja ki. De nyerne a magyar nyelv elsajátítása tekintetében közművelődési szempontból is, miután a magyar tudományos és szépirodalom az utóbbi évtizedekben oly hatalmas lendületet vett, mely — az egy németen kívül — a hazában lakó minden más nemzetiségét felülmúlja.

A magyar államnyelv elsajátítása pedig legkönnyebben eszközölhető a magyar kisdedováás által, mert az óvodákban a gyermek játszva tanulja meg az állam nyelvét s ezzel együtt a közös haza szeretetét; mely megkönnyíti reá nézve az elemi iskolázást, emeli műveltségét és hű polgárává teszi a hazának. Nincs is az ellen nagy visszatetszés Magyarországon; mert alig van értelmes szülő, ki ne óhajtsa, hogy gyermeke az államnyelv elsajátítása által a megélhetésre alkalmasabbá váljék.

Nagy hasznot tesznek a kisdedóvodák *államgazdasági szempontból* is; mert bizony feltehető, hogy a szülők gondosabbjai az óvodák hiányában *néha munkaképes egyént hagynak a gyermek felügyeletére*, melynek elvesztése a legkisebb számítást véve is fel, az óvodák és menedékházak költségét természetesen felülmúlja. Az otthon hagyott kis gyermekek gyufával és tűzzel játszása és az ebből származó *tüzesetek* szintén gyakoriak hazánkban; alig van év, melyben ily tűzveszélyek elő nem fordulnának; sőt van eset reá, hogy e veszélyes játék a községet részben, sőt egészben elhamvasztotta. Az így származott károk oly nagy összeget képviselnek az egyes polgárok s ez által az állam vagyonában, hogy azok értéke az óvodák és menedékházak költségeit tetemes részben fedezhetnék.

Igaz, hogy az óvodák *nem tanító intézetek*, de a kisdedekre nézve az inkább csak megóvó menedékházak negatív — *a rendes óvintézetek pedig pozitív nevelő helyekül tekinthetők*.

Népünkre nézve már az is igen nagybecsű, ha a gyermek egész nap hosszában erkölcsileg meg van óva és semmi olyat nem lát és hall, mely ártatlan szívét, lelkét megmételtyezné. De ezenkívül a legegyszerűbb menedékházban is Isten és szülő-tiszteletre, hazaszeretetre szoktatható; és jól tudhatjuk magunkról, hogy azon első benyomások, melyeket az eszmélni kezdő gyermek kisded korában nyer, örökre maradandók szoktak lenni. Hazánkban fájdalom nagy mértékben el van terjedve két erkölcsi hiba: a káromlás és az iszákosság; ezek látásától és hallásától az óvodában levő gyermek meg van óva; sőt annak értelmes nevelője undort csepegtet a kisded hajlékony szívébe a fajtalan beszédek, istenkáromlások és iszákosság iránt. Nem egy példa van reá, hogy az óvodába járó kisded, ki ott több éven át testi és lelki tisztaságban neveltetik, *visszahat saját*

nagyobb testvérei — sőt szüleire is. Ártatlan megrovó megjegyzései gondolkodóba ejtik a hibás szülőt s a nem egészen megromlottat visszatartóztatják hibáitól; míg ugyancsak az óvodák eltanult kedélyes dalait nem egyszer lehet a község felnőttétől vizshangozva hallani.

De van a kisededóvó intézeteknek és menedékházaknak egy más nagy, együttes erkölcsi és közgazdasági hasznuk is. A menedékházba járó kiseded egész nap foglalkozik hol szellemileg, hol kézimunkával, m@st játékkal, majd testgyakorlattal és míg ezek közben teste ruganyosodást, tagjai ügyességet és elméje fokozatos fejlődést nyer, *megkedveli a munkát a siker öröme által;* Örvendezve mutatja be szüleinek a kézi ügyessége által szerzett eredményeket; és kivált ha azoktól biztató gyámolítást nyer, munkakedvelő polgárává lesz hazájának.

Ellenvetések a magyar kisededóvással szemben és azok czáfolata.

Ezekben mutattuk be a kisededek megóvásának és nevelésének fontosságát hazánkra és nemzetünkre nézve. Ha részletekbe bocsátkozhatnánk — mit e kivonatos mű terjedelme meg nem enged: még több közhasznú előnyét fel tudnók annak mutatni.

De azt hisszük, az elmondottak is elég tapasztalatul szolgálnak arra nézve, hogy az apák és anyák mint mindazok, kik közéletünket vezetik, belássák a kisededóvás nagy fontosságát; és tanulságot merítsenek abból arra nézve, *hogy Istennek tetsző'bb és a hazának hasznosabb munkát nehezen végezhetnek, mint az által, ha hatáskörükhöz mérve, mindent elkövetnek arra, hogy Magyarországnak egyetlen kisedede se maradjon megóvatlanul.*

Különösen érezni kell e kötelességet a nemzet egyházi, politikai, közigazgatási és közoktatási vezetőinek; érezni

azoknak, kikre a nemzetnek közerkölcsisége és közegészsége van bízva.

Tudjuk, hogy épen lelkészi és orvosi, körökben felmerült azon téveszme, *mintha az óvintézetek és menedékházak akár a vallásos buzgóságnak, akár a ragályok miatt a közegészségügynek ártanának.*

Mindkét balvéleményt határozottan tagadjuk és hivatkozunk nemcsak a köztudatra, hanem nevezetes tekintélyekre is.

A mi az elsőt illeti, köztudomású dolog, hogy a kisdedóvó-intézetekben a gyermekek *isteni félelemben és tiszteletben neveltetnek.* Igaz, hogy nemzetünk szegénysége és elmaradottsága miatt annyi óvodát községenkint nem állíthatunk fel, a mennyi ezekben *a vallásos felekezet.* De kérjük: van-e arra szükség, hogy Magyarországon, a vallásos türelem classicus földjén, hol a nemzetnek hazaszeretete és összetartó érzete mindig nagyobb volt annál, hogy sem egymást felekezeti hiteért gyűlölje, — van e szüksége *a 3—6 éves kisdedeknek* felekezeti elkülönzésre és magoknak a kisdedóvó-intézeteknek felekezeti jellegre? Mi tagadjuk ennek szükségét; mert hiszen a szülői ház és a templom pótolhatja azon nagyobbára külső jellegű hiányokat, melyeket a felekezet nélküli óvoda nélkülöz. De a 3 — 6 éves kisded *elméleti fejlettsége* sem olyan, hogy a felekezeti különbségek bölcséletét megbirná; a mint hogy óvodák nem létében a szülői háznál sem szokott *felekezeti jellegű oktatásban* részvenni 6 éves koráig, kivéve egy pár imát, vagy a keresztvetést, melyet mint óvodában járó is gyakorolhat itt és odahaza. Semmi kifogásunk sincs egyébiránt az ellen, ha kivált oly helyeken, hol a községben valamely felekezet túlnyomó, felekezeti jellegű óvodák állíttatnak fel; mert azon csekély különbözet, mely a kisdedóvodákban előfordulhat, *az óvodák általános használatával szemben* elenyésző és egyik felekezetnek sem válhatik kárára.

De hogy e felekezeti jelleg- hiánya egyáltalában nem oly nagy baj, hogy az a legbuzgóbb lelkészt is az óvodák ellenségévé tehesse: egy oly hatalmas tekintélyre hivatkozunk, mint Scitovszky János, Magyarország nagynevű és hazafias herczegérseke, ki 1840. augusztusban még mint pécsi püspök a felekezeti jelleggel szintén nem bíró tolnai kisdédóvó intézetet meglátogatván, annak vezetője, Wargha István előtt ez ügyről következőleg nyilatkozott: »Valóban teljes megnyugtatósságra szolgált önnek (az igazgatónak) mind okadatolt előadásában, mind a szépen fejlődő tiszta, vidor és értelmes kisdédédek szellemi állapotában, mind a növendék-kisdédóvók (a képezdei tanítványok) meglepő képességében feltalált azon meggyőződés, *hogy a hitágazatok betanítása az apró gyermekeknél a lélek kára nélkül mellőzhető* és hogy az ily intézetekben önnek modora szerint fejlesztett gyermekek, ha az iskolába átmennek, a vallásos oktatás befogadására biztosító képességet visznek magokkal, *mely üdvösebb, mint azon képesség, melyet bennök az elemi tan-mód eddig támasztott.*«

Úgy hisszük, hogy Magyarország nagytekintélyű főpásztorának eme hivatalosan és nyomtatásban is közzétett nyilatkozata nemcsak a róm. kath., hanem bármely felekezet lelkészeinek is teljes megnyugtatósságot szolgálhat az iránt, hogy kisdédóvó intézeteink a 3—6 éves kisdédékre nézve nem hogy veszélyesek lennének vallásos buzgalom tekintetében, sőt teljesen megoldják azt a feladatot, hogy az ily korú gyermekek szívébe az isteni tisztelet, erkölcsiség egészséges magvát ültessék. Nem is fordul elő eset, hogy a kisdédóvó-intézetekből kikerült kisdédédek valaha vallásos buzgóság hiányával lettek volna vádolva. E szerint minden vegyes hitfelekezeti községben a szükséges számon túl még ily szempontból is külön intézeteket nyitni legalább is felesleges nemzeti erőpazarlás.*

* Mint látni fogjuk, a magas kath. clerus legtöbb tagja nem egyszer áldozatkészen pártolta a kisdédóvodát.
Se.

Vannak hazánkban apácák által vezetett kiseddóvó-intézetek is; és ezek ellen, ha jók, nem lehet semmi kifogásunk; de kénytelenek vagyunk megjegyezni, hogy az ily apácza-óvónőktől feltétlenül megkívánjuk ugyanazon képességeket, melyeket a kiseddóvás és különösen a magyar kiseddóvás követel. Első sorban, hogy az illetőnek legyen meg *az a kedélyessége*, melyre ily korú kiseddek vezetésénél feltétlenül szükség van és előzetesen *sajátítsa el azon elméleti és különösen gyakorlati ismereteket*, melyeket rendes kiseddóvónőink az országos képzőintézetben 2 éven át tanulnak. Szükséges, hogy zene- és énekképességgel birjon és különösen *teljes birtokában legyen az államnyelvnek*, hogy a kiseddek nevelését ezen vezethesse. E sorok írója körutazásaiban talált igen jó apácák által vezetett intézeteket; de talált, fájdalom, olyanokat is, melyekben az intézet vezetői sem a szükséges paedagogiai képzettséggel nem bírtak, sem pedig az intézet magyarul vezetésére nem voltak alkalmasak. Az ily intézeteket ajánljuk a tanfelügyelő urak szíves figyelmébe; mert kiseddóvásunk nem lehet eszköz arra, hogy a magyar nyelv rovására idegen szellemet és nyelvet terjesszen.

A mi már a kiseddóvó-intézeteknek és menedékházaknak a *közegészségügyre káros hatását illetné*: 2JL ezt illető balvélemény a nevetségesség határába vág. Hiszen ha ez ellenvetés állana, iskolákat sem kellene felállítani és általában az egyes polgároknak egymással való érintkezését megtiltani. A kiseddóvó-intézetek helyiségének tágasnak, szellősnek és egészségesnek kell lenni; óvónőink első sorban és tüzetesen nyernekt oktatást a test- és egészségtanból, sőt az egyesületünk által kiadott *»Dajkakönyv«* is épen arra czéloz, hogy még a menedékházak dajkái is ez irányban teljes jártassággal bírjanak. Fájdalom, nemzetünk tömegének nagy része oly lakásban tartózkodik, mely az

egészségi kívánalmaknak épen nem felel meg; a szülék fogalmai pedig legtöbbször egészség és tisztaságra nézve jóval hátrább állanak *óvodáink vezetőinél*-, míg ugyancsak a szülők értelmisége legtöbbször megközelítőleg sem nyújt annyi biztonságot, mint egy óvó, vagy dajkának kell lenni a megelőző képzés szerint.

Az orvos urak megnyugtathatják lelkiismeretüket azáltal, hogy ha hazafias és hivatalos kötelességökből kifolyólag a kisdédóvó-intézeteket *minél gyakrabban meglátogatják*; ellenőrizik annak tisztaságát, szellőztetését és nagyobb mérvű ragályos betegség esetében elrendelik annak szünetelését.

Végül még egy szórványosan jelentkező balvéleményt kell megczáfolnunk. Ez bizonyos *aristocraticus hajlam*, mely egynémely szülőt arra indít, hogy gyermekét az alsóbb rangúak gyermekeitől távol tartsa. Ha a szülőknek módjukban van kisdedeiket otthon a kellő gondozásban és nevelésben részesíteni: az ellen semmi kifogásunk nem lehet. De ellenkező esetben figyelmeztetnünk kell arra, hogy az 1848. törvényczikk meghozása óta, *államunk minden polgára egyenjogú* és a társadalmi osztályoknak szoros elkülönzése egymástól, *egyáltalában nem áll nemzetünk érdekében*. Még a közép századokból is feljegyezve láttunk már a legalacsonyabb sorsból felemelkedett főpapokat, államférfiakat és hadvezéreket. Az óvodáknak kiváló jellegük az intézetnek és gyermekeknek *tisztán tartása*; e tekintetben tehát az érintkezéstől való aggály nem jogosult. A kisdedeket *külön ivó pohárral* ellátni mindenesetre helyes. Különben életrevaló és művelt városok polgárai gondoskodnak arról is, hogy a kevésbé tehetős külvárosrészekben külön óvodák, vagy menedékházak is állíttassanak fel.*

* Ott van Szabadka, Szeged, Miskolcz, N.-Károly, Mezőtúr stb. szép példája. Sz.

A magyar kisedóvás története.

I.

A kezdeményezés korszaka.

Gr. Brunswick Teréz. — Az angyalkert és első óvodák. — Gr. Festetich Leo, b. Wesselényi és társai. — A kiseddévás akadályai. — A valódi arisztokratia.

ANNAK daczára, hogy a természeti ösztön, mely a szülőt gyermekeihez köti, azok gondozását és nevelését föltétlenül követelte, csak a jelen század kifejlett emberbaráti érzelmei és parancsoló szükség hozta létre a kiseddévó-intézeteket, még Európa legműveltebb országaiban is. Leszámítva azon szórványos kísérleteket, melyeket Németországban és Svájcban a nagyhírű Wirth, Pestallozzi és más előkelő, az emberiség ügyeért lelkesedő paedagógok indítottak meg: a gyakorlati felfogással bíró angol nép kebelében nyert az nagyobb mértékű tömeges elterjedést. Itt, Angliában a kiseddévás égető szükségét első Napóleonnak az angol ipar ellen intézett ama kényszerrendelete idézte elő, mely az angol gyártermékek behozatalát Európa continensére meggátolván, ez által az angol gyárak munkásosztályát nyomorra juttatta; úgy hogy gyermekeik London utczáin az emberi irgalom érzetét felhíva, tömegesen heverték, kiteve minden elemi és erkölcsi csapásnak. Két nagynevű emberbarát, Brougham Henrik és Wilson János a szerencsétlen kiseddek sorsát szívökre vették s a kiseddeket az utczáról felszedve, később 1819-ben megalapították Westminsterben az első éllemezéssel is összekötött kiseddévó-intézetet. Wilderspin jeles angol paedagog fogta fel ez eszmét kellő értékében és nem sokkal azután a kiseddévó-intézetek egész Angliában és különösen Skótországban nagy elterjedést nyertek.*

* Jól tudjuk, hogy egy pár német paedagógiai író a kiseddévás és nevelés eszméjének eredetét s módszerének megállapítását a német paedagogia vívmányának tekintti; és pl. egy Pestallozzinak, Diesterwegnek, Wirthnek, Niemejyernek és mások-

Annak érdeme, hogy ez intézmény már a jelen század 3. évtizedében Magyarországra is át lön ültetve, a nemes keblű *gr. Brunswick Teréziáé*. E német származású és német nevelésű, de az emberiség nagy eszméiért és hazájáért lángoló keblű hölgy egész életét az emberiség magas eszméinek körében meghonosítására és elterjesztésére szentelte.

Korompai *gr. Brunswick Mária Terézia* született Pozsonyban 1775. évi július 27-én. Atyja *gr. Brunswick Antal*, *gr. Brunswick József* országbíró és nógrádi főispánnal és *gr. Brunswick Ferencz* czel édes testvér, anyja szül., *Seeberg bárónó* volt. Vagyonos főúri családból, mely az özvegy országbíróné által a nádori udvarral is közel viszonyban volt és nagy műveltségű, bár német nyelvű körben születve, oly nevelést nyert, minőt kevés leánya Magyarországnak ez időben. Erős és egészséges testalkattal, külső szépséggel és rendkívüli lelki fogékonysággal megáldva, már a fiatal leány szelleme magas lendületet vett. Hogy is lehetett volna másképen, midőn a zenében Beethoven volt mestere, ki őt legkedvesebb tanítványai közé számítá s nemcsak a tudományokban és nyelvekben, de még a képzőművészetekben is meglepő jártasságot sajátított el elsőrangú nevelőitől. A lángszellemű hölgynek, ki magasztosabb szellemek sajátságára szerint, eszméknek élve, a köznapi élet hajlamainak és szenvedélyeinek soha sem hódolt, különösen a hazánkban nagy mértékben elhanyagolt köznevelés-ügy ragadta meg fenkölt szellemét és e végből kereste fel Olaszországot, Svájcot, Németországot és Angliát; mindenütt azok társaságába igyekezvén jutni, kik éppen a nevelésügynek az illető országokban kimagasló vezetői

nak feltétlen befolyások volt a kisednevelés elméletének, sőt részben gyakorlatának is kifejtésére; sőt egy-egy ilyeszerű intézet itt-ott, mint Iverdunban, Detmoldban, Berlinben és Amerika pár városában megelőzte az angol föllépést; de ennek elismerése mellett, meg kell hajolnunk az angol szellem gyakorlatias felfogása előtt, mely ez intézménynek nemcsak alakot adott, hanem egyszersmind Wilderspinn utaztatása és személyes buzdítása által oly általánossá tette azt, hogy a kiseddóvó-intézetek száma már 1836. kezdetén ott a 2500-at meghaladta és az angol-scot példát adta a lökést hazánkknak is. A mi a módszer paedagógiai eszméit illeti, a felett is felesleges a német irodalomnak vitát kezdeni, mert a gyermekek test-edzését már a hajdankori Spártában túlozva találjuk, a játékok nagy részét Athénben és Rómában gyakorlatilag alkalmazva; sőt bizonyos nemét a kiseddóvó-óvásnak Plató és Aristoteles elméleteiben; míg a részletelés és tárgyakkal foglalkoztatás eszméi fölvetésének, sőt alkalmazásának nyomát is Descartesnál és Commenél elméletben és gyakorlatban megtalálhatjuk.

voltak. — így ismerkedett meg Olaszországban Lambruschinival, Németországban Wagnerrel, Angliában Wilderspinnel és másokkal: de legnagyobb befolyást kétségkívül Svájc, sőt Európa akkori legnagyobb nevelője *Pestalozzi* gyakorolt rá, kit Yverdunban felkeresvén, több hetet töltött nővérével gr. Daymnével és annak gyermekeivel a nagy paedagog közelében; annak nagyhatású eszméit elsajátította s mind vele, mind nejével oly baráti viszonyba lépett, hogy a kölcsönös levelezés még azután is több évig tartott közöttük.

A mi azonban a kisededovási eszméjét illeti, arra az első és kirihathatlan benyomást gr. Brunswick Teréz is Angliában a spitalsfieldi óvoda vezetőjétől, a nagyhírű kisededóvi apostoltól, Wilderspintől nyerte; ott látott nemzetet, mely egyes intézetek jelességével nem elégszik meg, hanem magasztos czélul a nép egész tömegének megóvását és nevelését tűzi ki és e czélt gyakorlati eszközökkel és áldozatkészséggel el is tudja érni. A németeknél magasabb elméleteket, de az angoloknál mélyebbre ható gyakorlati irányt látott: úgy, hogy mikor az első angol kisededóvi-intézetet megszemlélte, ösztönszerű lelkesedéssel kiáltott fel: *y>Ez kell a mi népünknek* /« Jellemző ez önmaga által följegyzett és önmagát lelkesítő felkiáltás Brunswick Teréznél; mert mutatja azt, hogy az európai műveltségű hölgy — német nevelése daczára — *szíve mélyéig magyar volt* és a külföld magasztos emberbaráti intézményének szemléleténél könnyelt szemekkel hazája elhagyatott kisededeire gondolt, kik felügyelet nélkül hevernek ott a falvak utcaporában, kitéve minden elemi csapásnak és erkölcsi veszélynek.

De *Brunswick Teréz* nem tartozott ama gyenge lelkűek közé, kiknél az egyszer megragadott eszmét *egy* előttük újonnan megjelenő kitolja helyéből; nála az eszme és érzelem akarattá, az akarat tetté fejlődött ama nemes elhatározásban, *hogy egész életét hazája nevelésügyének fogja szentelni.*

Hogy a kisededóvást el fogja terjeszteni Magyarországon, már Angliában elhatározta és nevelő után nézett, kivel az előző ilyenmű intézetet hazájában megnyithassa. Wagner, kivel Londonban ismerkedett meg, kedvencz tanítványát *Kern Mátét* ajánlotta; és Brunswick Teréz hazájába visszatérve, 1828. jún. 1-én Budán a Krisztinavárosban édes anyja telkén »angyalkertjét« * mint ő a kisededóvi-

* A kisededóvi-intézetek elnevezése sok vitára adott alkalmat a magyar paedagógiai irodalomban. Első neve mint látjuk, Magyarországon »Angyal-

intézeteket elnevezte, megnyitotta saját költségén és a szegényebb gyermekeket télen át még ebéddel is ellátta.

Érdekes megjegyezni, hogy Belgiumban és Svájcban (Brüsszel és Lausanne) ugyanez évben nyílt meg *az első valódi óvóintézet*; ezeket azonban megelőzte 1802-ben a detmoldi, 1815-ben a new-yorki, 1819-ben a londoni és berlini és 1827-ben a genfi óvoda.

Alig támogatva más által, mint rokonai és ezek között különösen gr. Forray Brunswick Júlia és általa megnyert József nádorné ő fensége ügyszeretete által, Brunswick Teréz 1829-ben már Második angolkertjét nyitá meg Budán a várban; míg ugyancsak az ő befolyása útján, 1829-ben már a pest-lipótvárosi is megnyílt, helyet ugyanez évben a budai vízivárosi, majd a besztercebányai követtek.

1830-ban ugyancsak az ő közreműködése mellett nyílt meg a pozsonyi két óvoda, melyeket 1832-ben a pesti három-dob-utczai és a nagyszombati követtek, mely utóbbi Brunswick Terézen kívül különösen gr. Apponyi Teréznek köszönte léteét. Ugyancsak az ő hatása nyomán jött létre 1834-ben a pest-belvárosi óvoda is,— míg az 1831-iki év úgy látszik, az akkor Magyarországon először kitört cholera — az 1833-iki pedig Brunswick Teréz távolléte miatt maradt e téren meddő.

A nemes grófnő működésének a szomszéd országokban is

kert« volt, azután a kisdedóvó-intézet s még inkább az »óvoda« honosult meg. A kisdedóvás szakirodalmaink fejlődésével Wargha István az »elemke« nevet, Raposs József és mások az »alapnevelde«, czímet ajánlották; míg legutóbb a Fröbel-kert elnevezése jött divatba. A vita ez elnevezések felett határozottan meddő; mert nem annyira a lényeg, mint a különböző árnyalatok körül forog. A kisdedóvás főczélja és lényege mindenesetre *a kisdedek testi és erkölcsi megóvása* és épen azért az értelmes magyar népnél, mely különösen ennek vette hasznát, ez az elnevezés szilárdult meg. Nincsen is ok reá, e felett újabb vitákat eleveníteni föl; sokkal helyesebb a szónak megfelelő intézmény elterjesztése és belbecsének emelése okszerű nevelés által, mely a felvett név alatt is megfér. A magyar kisdedóvás Fröbel eszméit felvette ugyan és bizonyos mértékig alkalmazza is módszerében: de ehhez a magyar paedagogia *igen sok becses vívmányt adott* és azt, hogy a kisdedek óvása és nevelése legtöbb helyt a mi viszonyainknak meg nem felelőleg délelőtt és délután egy pár órára szoríttassék, határozottan elvetette. A mi népünknek arra van szüksége, hogy kisdedei *reggeltől estig megóva legyenek* és óvóink, nevelőink minél egészségesebb és a nemzet szellemének megfelelőbb táplálékkal lássák el. Ez a lényeg, — a többi mind alárendelt dolog. Különben is eszélytelen, sőt veszélyes dolog közügyeknél az ügy lényegétől az érdekeltséget mellékesekre vonni el.

híre ment; és ennek következtében meghívást kapott mind Bécsbe, mind Bajorországba — ez utóbbi helyre maga a bajor királyné által — minek eredményeképen történt, hogy 1830-ban az ő utasítása és közvetítése nyomán jött létre Bécsben a Rennweg nevű utcában és 1834-ben Augsburgban az első kiseddóvó-intézet.

Midőn Brunswick Teréz 1828-ban az eszme megtestesítésével fellépett: annak keresztülvételére még egyáltalában nem volt előkészítve az alkalmas talaj. Magyarország még a francia háborúk által okozott kimerültség és a győzelmes uralkodók hármasszövetségének nyomása alatt lethargikus álomba süllyedve tespedett. A francia forradalom szellemétől visszariadt uralkodók a legszigorúbb absolutizmus rendszerét követték; a reformoknak nagy ellenségei voltak még közművelődési téren is és hagyományilag fenmaradt I. Ferencz császárnak ama mondása, hogy a népnek nem fejlesztésére, hanem engedelmisségben megtartására kell törekedni.

Szerencséjére gr. Brunswick Teréz eszméjének és Magyarország általános fejlődésének, már éltek oly nagyszellemű férfiak és meleg keblű nők, kikben Magyarország legközelebb megindult fejlődésének csirái már léteztek: egy gr. Széchenyi István, a múzeumalapító gr. Széchenyi Ferencznek utóda, ki Magyarország szellemi és különösen anyagi felvirágzásának eszméit és terveit már ekkor keblében horda és a ki ugyancsak Angliában tanulta meg, mily óriási eredményeket képes előidézni az egyesülési szellem. Csakhogy a Magyarország anyagi fejlődése ügyében halhatatlan érdemekkel bíró »legnagyobb magyar« — ki közbevetőleg mondván Brunswick Terézhez hasonlóan német nevelésben részesült — talán azért is, mivel nagyszabású terveit csak a királyi udvar és annak hatalmas, de abszolút szellemű minisztere, Metternich herczeg aggályai eloszlatásával látta kivihetőknak: különösen a nemzet anyagi érdekeire fektette a fősúlyt és a mennyiben a nemzet szellemi és társadalmi fejlesztését is czélul tűzte, mint ezt a magyar tudományos akadémia megalkotásával és a kaszinók, lóversenyek létrehozásával tényleg eszközlé is — a közművelődést *felülről* akarta megindítani és mint azt »Stadium« című nagyhatású művében jelezte is — újításait *fokozatosan* akarta életbe léptetni. Hozzájárult e felfogáshoz a nemes grófnak bizonyos aristocratikus hajlama s *kizáró* szelleme, melyet leginkább bizonyít az, hogy egyebek között Fáy András törekvéseit a takarékpénztárak megalkotása körül — bár annak hord-

erejét a nemzet vagyonosodására nézve senki sem tagadhatja, — szánó gúnymosolylyal fogadta. Nem talált nála pártfogásra a kisededóvás eszméje sem: mi annyival csodálatosabb, mivel épen ő volt az, ki a magyar nemzet számának csekély voltára czélozva, ama drasztikus kifejezéssel élt: »Oly kevesen vagyunk, hogy Magyarországon még az apagyilkosnak is meg kellene kegyelmezni.«

A conservativ szellemű főurak közül nem egy gr. Széchenyinek eme visszatetszését a kisededóvókkal szemben neveléséges túlságig vitte: a kisededóvás terén nagy érdemeket szerzett gróf Festetich Leónak testvére, Rudolf nem volt hajlandó a kisededóvó-intézet számára felajánlott tolnai telket a jobbágyi szolgálmányok alól feloldani; sőt midőn Wodiáner Sámuel Gyomán a saját jószágán kisededóvó-intézetet alapított: a körösladányi földesúr — kinek nevét a család iránti kegyeletből elhallgatjuk • — gúnyképen, díszes helyiségben *kutyaóvodát* állított fel és annak felügyelőjét a gyomai óvóénak háromszoros fizetésével díjazta.

Szerencsére a nemzet jobbjai között mindjárt kezdetben akadtak olyanok, kik e conservativ felfogást nem tették magukévá, sőt ellenkezőleg épen a kisededóvás és népnevelés körül igyekeztek maguknak fényes érdemeket szerezni.

Ilyenekül említhetjük fel gr. *Festetich Leót*, ki jószágán Belaczon már az elsőők között állított kisededóvó-intézetet és nagyszerű tolnai alapítványával a kisedednevelés megalapítójává lőn; b. *Wesseleányi Miklóst*, gróf Széchenyi kebelbarátját és európai útítársát, egyszersmind az erdélyi ellenzék vezérét, ki birtokolt falvai mindenikében óvodát nyitott; *Wodiáner Sámuel*t, ki a gyomai intézet alapításán kívül minden alkalommal kitünteté ez intézmény iránt meleg érdeklődését és *Deák Ferenczet*, ki midőn a terjesztő-egyesületnek alapító-tagjává lett, ekként nyilatkozott: »*Az egymásra keletkező egyletek és intézetek sorában egy sincs oly nemes czélú vállalat, mely a közrészvéte ny megérdemelné, mint ez, mely az alapnevelést terjeszti.*« A lelkes *Bezerédy István*, az első jobb ágy - szabadító, az ügyet szóval, tettel támogatta s végre *Kossuth Lajos*, ki nem sokkal a kisededóvás kezdeményezése után, mint az ellenzék vezérszónoka és publicistája, nagy népszerűsége tette szert, első volt, ki a később alakult terjesztő-egyesület választottsági tagjai sorába írta nevét; és az ő nyomába léptek csaknem mindazok, kik a nem sokára magasra lendült nemzeti fejlődés korszakában nevezetesebb szerepre voltak hivatva.

Hazánk jelesebb hölgyei, közül a kik *Brunswick Teréz vállalatait* támogatták, az említettekén kívül első sorban kell megemlékeznünk *Mária Dorottya* főhercegnőről, József nádor nejéről, kinek fennkölt szellemét és hazaszeretetét nemcsak az tanúsítja, hogy az *első* budai óvodák fentartásához tetemes összegekkel járult, hanem különösen az is, hogy a pesti egyik kisededóvó-intézetnek támogatását tetemes összeggel toldotta meg csak azért, *mivel abban a nevelés magyar nyelven vezetett.* Erdély hölgyei közül *br. Jósika Jánosné, gr. Csáky Rozáliáról* kell megemlékeznünk, ki mind Kolozsvárott, mind saját jószágán Csáki-Gorbón saját költségén óvodát nyitott; az elsőnél támogatva *Karolina Augusta* császárné ő Felsége által is, kit sikerült ez ügynek megnyernie és a ki évenként 200 firtal járult ez intézet fentartásához.

Ily rokon és ellenszenves küzdelmek és támogatások mellett indult meg Magyarországon Brunswick Teréz nemes munkája. De itt mindjárt helyén valónak látjuk megjegyezni, hogy annak tömegesebb elterjedését különösen két körülmény gátolta. Ezek egyike az, hogy a nemes grófné, bár — mint láttuk, emberbaráti és honleányi érzülettől egyenlő mértékben volt áthatva: kezdetben az intézménynek nemzeti színezetet adni nem tudott; mi könnyen megérthető azon körülményből, hogy az első kisededóvót *Kern Mátét* külföldről *kellett* behoznia; ki e szerint a magyar nyelvben nem volt jártas és abból, hogy maga a magyar iker-főváros, Buda és Pest, hol működését meg kellett indítania, bár érzelmeiben magyar, de nyelvére nézve német volt. Ezért az intézmény mindaddig, míg magyar jelleget nem ölthetett, ellenszenves volt mindazok előtt, kik a kisededováásban még a magyar kisededeknek germanizációját látták. Pedig a nemzeti nyelv fontosságára nem sokkal a kezdeményezés után figyelmeztette őt Reed angol lelkész, ki 1830-ban mind egy szervezesebb egyesület alkotásának szükségére, mind a nemzeti nyelv felkarolására sürgeté. »A legnagyobb és tán egyedüli nehézség — írja Reed, — melylyel kegyednek saját honában küzdeni kell: a nyelvkülönbség; de az óvodákból kikerülő első új nemzedék ezen akadályt meg fogja semmisíteni. Ezelőtt 40 évvel Angolország ^{3/4} része olynemű tájszólással beszélt, hogy a vidékek meg nem érthették egymást! Jelenleg ugyanott 20 millió ember beszél tisztán angolul. Ajánlom, hogy *csakis a magyar nyelvben keresse boldogulását*, mely még most is nyomás alatt szenved s az *ébredő nemzeti közérzet megkönnyíti vállalatát.*«.

A másik igen nagy nehézséget az elterjedésre nézve az a visszasság képezé, hogy bár a kisdedová eszméjéből kifolyólag a kisdedová-intézetek szükségét Magyarország legkevésbé vagyonos és mívelt közpolgárai igényelték volna leginkább: Brunswick Teréz kénytelen volt első intézeteit *épen a fővárosban* és oly helyeken állítani fel, melyeknek vagyonosabb és míveltebb kisdedei azt *kevésbé igényelték*. Mindjárt kezdetben felmerült ugyan a *falusi menedékházak eszméje* is, sőt egy pár vagyonos főúr saját jószágán létesített is kisdedová-intézeteket; de meg kell vallani, hogy népünk műveltségi állapota még akkor nem engedte meg a falusi óvodák, vagy menedékházak elterjedését; a minthogy idővel még a felállítottak is nagyobbára megszűntek. 'Hiába! bármily erős természetű és nemes legyen az idegen földből átültetett növény: *idő kell arra*, míg az új hazában meghonosul és erőre kap.

A kezdeményező nemes grófnőnek azonban megadta azt a kedvezményt végzete, hogy az általa elvetett nemes mag necsak kikeljen, hanem annak gyümölcseit még életében örömmel szemlélhesse.

Mindezek oly okok és jelenségek, melyek jellemzők ugyan a korra és körzetre nézve, melyekben a nemes grófné élt, *de legkisebbet sem vonnak le kezdeményező érdemeiből*.

Minden nagy eszmének, mely magát sikerre akarja felküzdeni, meg kell' vívnia azon többnyire *ellentétes erővel*, melyek előhaladásár ik útját keresztezik; mert az emberi társadalomban ép úgy, mint a természetben minden fölmerülő új eszme szellemi súlyával szerez tért magának, mint amott a természeti tárgy anyagi erejével. Enyészetnek indult, kihalóban lévő társadalmi fogalmak adnak jó talajt az életrevaló új eszmének; mely minél nagyobb erővel lép fel, annál több akadályba ütközik.

A kisdedová eszméjének elterjedését gátló körülményekről már szóltunk; de ezeket a szerencsés eszme életrevalósága csakhamar leküzdötte; a magával rokon erőket körében egyesítette és mindaddig előre tört, míg az az egyesületi szellem, mely szélesebb hatáskört teremtett számára, a nemzet előhaladási ügyeinek minden irányába szétoszolva, a hirtelen fölkarolt ügyet csaknem teljeseen elejtette.

Talán egyetlen nemzet sincsen a világon, mely annyira ellentétes elemekből állana, mint a magyar. Földműves köznépünk conservatió, közügyek iránt kevésbé érdeklődő és nehezen buzduló;

az újításoknak nem barátja, — oly tulajdonok, melyek jótékonyan szerepelnek a nemzet *főntartásában*, de kedvezőtlenül *előhaladási törekvéseiben*. Iparos és kereskedelmi osztályunk *egy* félszázad előtt még nagy részben idegen nyelvű volt és bár nem hazafiatlan, de közügyekbe nehezen bevonható. Ott volt harmadik osztálynak a *kis és középnemesség*, mely mindig lángolt a lelkiismereti és politikai szabadság mellett, melyek védelmében csaknem mindig az ő vére omlott: de még ekkor nagy tömegében nem birt azzal az általános műveltséggel, hogy kivált a közművelődési kérdések fontosságát belássa, és ha fel is lángolt ilyesmi mellett *egy-egy* perezre, ez csak szalmaláng volt, mely nem sokára kialudt. Mi főpapjainkat és főurainkat illeti, kik leginkább lettek volna hivatva a nemzet műveltségét előmozdító közügyekben nagyobb szabású eredményeket idézni elő, a nemzeti érzület tekintetében e korban hanyatlóban voltak, amott a Széchenyi Pálok és Pázmány Péterek fényes korszaka lejárt és — tisztelet *egy* pár kivételnek, melyek közé *Scitovszky János* esztergomi érseket, Klobusiczky pécsi püspököt számíthatjuk, a nemzeti tekintetben kiváló egyének száma nagyon csekély. Aristocriáink nagy része — leszámítva az erdélyieket — nemcsak német nyelvű, de sok tekintetben német érzelmű is volt. A legelső családok a hazán kívül keresték élményeiket és Széchenyi fölléptéig alig volt érintkezések az ország életérdekeivel és az egészen hazafias érzelmű köznemességgel.

Azonban a jó Isten irgalmából és kegyelméből mégis volt a magyar nemzetnek a *szó magasabb értelmében vett magasabb aristocriája*, mely elemeit a nemzetnek csaknem minden osztályából szedte és a mely a közművelődés eszméjének elsajátítása mellett hazájához is hu tudott maradni. Vannak bizonyos nevek a magyar történelemben, melyeket mindig összeforrvá találunk a nemzet előhaladásának eszméjével. Ilyenek voltak a Széchenyiek, Festetichek, Zayak, Károlyiak a magyarországi — s a Telekiek, Bethlenek, Kemények és Wesselényiek az erdélyi aristocriátia körében. A középnemességből még több ily név emelkedik ki, mely a közlelbbi század történetében magát kiolthatatlan betűkkel irta be, mint a Bessenyeiek, Szirmayak, Kazinczy, Beöthy, Kisfaludy család és számtalan másokon kívül a *honoratorok egész osztálya*, melyet tömegesen látunk a nemesebb eszmék zászlói alatt küzdeni; ezekhez járul mind a katolikus, mind a protestáns papságnak *legműveltebb része*, mely ha hazafias kérdésekről volt szó, túl tudta magát tenni

a felekezetiességen és a téveszmék elfogultságán. Nem szabad még megfélekezelnünk *a magyar irodalomról* sem, mely föllendülése óta mindig vezérszerepet játszott a nemzeti fejlődés ügye mellett úgy a publicistái, mint a tudományos vagy szépirodalmi téren; rendületlen hazafias érzelmmel és önmegtadással vezette a nemzet politikai és közművelődési mozgalmait s nemcsak nélkülözve, sőt folyton üldöztetve, fáradatlanul vitte tovább a hazafias eszmék zászlóit; *a megvesztegethetőségnek soha egyetlen példáját sem mutatva fel.*

Ez irodalom volt az, mely fölrázta a nemzetet a tespedés álmaiból és a közérzületet egy perczig sem hagyta többé elaludni; és valóban egy Kazinczy, Fáy, Kölcsey, Berzsenyi, Kisfaludyak, Eötvös, Vörösmarty, id. Szász Károly, Bajza, Erdélyi, Kossuth, Csengery, Horváth, Szalay, Jósika, Kemény stb. neveihez a nemzeti ébredés eme korszakában irodalmi koszorúikon kívül, a nemzet örök hálája is fűződik.

E nemes csoportnak köszönhetjük mindazt a magvetést, melynek ma a nemzet gyümölcseit élvezzi és ezek hiányában e korszakból alig volna valami, mit a magyar nemzet műveltségtörténete a század elejétől kezdve a korszakalkotó 48-as évig följegyezzen. E nevek tulajdonosait látjuk a kiseddóvás és nevelés zászlója körül is csoportosulni, mely kiválóan ezeknek tulajdoníthatja létrejöttét és felvirágzását.

Az a társadalmi mozgalom, mely félszázaddal ezelőtt a kiseddóvás ügyében megindult, félszázados fejlődésében és küzdelmeiben már azért is tanulságos a mai nemzedékre nézve, mivel mint egyike a reformeszmék legrégebbjeinek, érdekes tanulságot nyújt arra nézve, hogy a nemes mag bármily csekély legyen is, a kedvezőtlen talaj és folytonos küzdelmek dacára *kivívja létejét*; a nemzetek szívében erős gyökereket ver és terebélyes, áldáshozó fává növekedik fel. Tanulságot nyújt arra nézve is, hogy a hasonló eszmék alá vannak ugyan vetve azon előnyök és hátrányoknak, melyek a nemzet politikai és társadalmi emelkedését vagy hanyatlását idézik elő: de bármely kedvezőtlen viszonyok közül *képesek újból kiemelkedni*; csak néhány erős kar legyen, mely a lobogót fentartja és nemes szív, mely az arra irt eszméért lelkesedni tud.

Csekély volt ugyan az a szellemi, de különösen anyagi erő, melylyel a magyar kiseddóvás eszméjének létesítése megindult; ezenkívül mint ez oly kisebb nemzetek körében történni szokott, melyek százados létküzdelmek által a haladás minden irányában

megbénítva és hátramaradva, a rendelkezésökre álló csekély erőket kénytelenek a reformok minden terére szétesztani: ennek daczára kevés idő alatt képes volt ez ügy is a nemzetre mért csapások egy-egy eltompító hatása daczára, számbavehető eredményeket érni el és ma már ott áll, hogy *csak a nemzeti akarat egyetlen erős nyilvánulására van szükség*, hogy az eszme áldása a nemzet egész tömegére kiterjedjen.

Ez adja a magyar kisededóvás rövid története megírásának jogosultságát a társadalmi megalakulás félszázados ünnepélye alkalmából.

II.

Az első föllendülés kora.

1836—1848.

*A társadalmi alakulás. — Az első alapszabály. — A szervezés munkája. —
Wargha István és terve.*

1836-ik év márczius havának 5. napján délelőtti 11 órakor előkelő társaság volt összegyűlve a Széchenyi által alakított nemzeti kaszinó kisebb termében. Azok gyülekezete volt ez, kik gróf Brunswick Teréz nemes példája és gr. Festetich Leo ösztönzésére készeknek nyilatkoztak egy oly társulatot alakítani, mely Magyarországon a kiseddóvást elterjessze. Itt gr. Festetich Leo ideiglenes elnöksége alatt a következő ajánlkozók gyűltek össze: Antal Mihály, gr. Berényi Erzsébet, br. Orczy Györgyné, Brunswick Teréz grófnő, gr. Brunswick Júlia, br. Forrayné, gr. Brunswick Henrika, gr. Chotekné, Deym Károly gróf, Eckstein Anna, Rosthy Albertné, Fuchs Keresztély, Hajnik Pál, Kacskovics Lajos, Kehler Katalin, Sztrokay Antalné, Marton József, Majthényi Adolf, Perger János, Pregardt János, Rosthy Albert, Schober Ferencz, Simon Florent, Székely Károly, Szentkirályi Móricz, Uzovics János, Ürményi János, br. Wenckheim Francziska, gr. Festetichné, mint »részes tagok«, s több az egyesületbe nem avatottak, mint vendégek.

Ez előkelő társaságot azon meggyőződés hozta létre, hogy szétforgácsolt erők, mint semmi másban, úgy a kiseddóvás ügyében is nagy czélokat el nem érhetnek, nagy sikert nem arathatnak; és csupán egy jól szervezett egyesület lehet képes arra, hogy Magyarországon a kiseddóvást elterjessze. Maga Brunswick Teréz már 1829. óta küzdött ez eszmével, melynek szükségét be kellett látnia; de csak 1834-ben találta meg emberét Pestmegye főjegyző-

jében, az ifjú és lánglelkű Szentkirályi Móriczban, *) kinek lakására az érdeklődőket összehíva, megindították az előzetes munkálatokat: kibocsátották az aláírási íveket; Szentkirályi megkésztíté a leendő egyesület alapszabályait: megnyerte az eszmének gr. Festetich Leót, ki már akkor Belacson saját költségén óvodát állított volt, végre a fentebb jelzett alakuló ülésre osztá szét meghívóját, melyet az ideiglenes elnökül kikiáltott gr. Festetich Leo a következő, mind a kort, mind az ügyállást jellemző beszéddel nyitott meg:

»Nagyérdemű és minden tiszteletre méltó gyülekezett!

Egy igen nagy tárgynak mélyen érzett méltósága vezet össze e terem körébe. Dolgunk szeretett hazánkat illeti — velünk van a

* Az egyesület eszméje megfogalmazásáról az akkori vezetőknek egyetlen még élő tagja, *Kacsokovics Lajos* ur (később az egyesület érdemes titkára) ekként ír hozzám ez év május 31-én intézett levelében:

»Az országos egyesület ébrénye 1834-ik év nyarán a pesti uszodában termékenyült meg, mely mozzanatot következőkben közlöm, tiltakozván ennek nyilvánítása ellen«. (Nincs azon mit titkolni! Szerző.)

»Az érintett uszodába ugyanis Szentkirályival rendszeren eljárva, gyakrabban találkoztván, társalgás közben megemlítém, mikép Pozsonyban (hol mint távollevők követe másfél évet töltöttem) Szabó Béla barátomtól hallottam oly intézet létét, melyben a kisdedek egy tanító felügyelete és vezénylete alatt játszanak, dalolnak, ártatlanul mulatnak s felváltva a legelemibb tárgyakkal ismerkednek. Erre Szentkirályi válaszóla, hogy ily intézet már Budán és Pesten is létezik, s ha kívánom látni, a Krisztina-városiba elvezetend. Köszönettel fogadva a szíves ajánlatot, másnap együtt látogattuk meg az érintett intézetet, melynek láttára *k'önyvezte örültem*. Ezt felhasználva, Szentkirályi kérdé: nem akarnék-e a Pest-belvárosi hasonló intézetet gyámolító *Comité* tagjai közé felvétetni? Válaszólam: nem helybeli egyes intézetet, hanem az eszme terjesztésére országos egyesületet igyekezzék befolyásával alakítani; s annak igenis szívesen beállok szolgálatába. Elfogadta. Elment Brunswick Teréz grófnéhez; megnyerték az ügynek gr. Festetich Leót, s a többi következett«.

»Különbön azon kisebb bizottságnak, mely már 1834-ben a fővárosban létrejött, szövege és névsora a következő: *y>Első alapító levél, melyből az egyesület támadott*. Mi alább írottak társaságba lépünk oly végre, hogy a kisdedi gyámnevelő (kisdedóvó) intézeteket hazánkban terjeszszük. A feltételek, melyek alatt összeállunk, társaságunk szabályaiban foglaltatnak. Kötelezzük magunkat annak szoros megtartására s reméljük a Mindenhatótól, kinél az erő és hatalom, hogy azon munkát, melyet bátorsággal kezdetünk, állhatatossággal ki is vívjuk. Költ Pesten 1834-ik esztendei augusztus 2-ik napján. Korompai gr. Brunswick M. Terézia s. k. szerzetes dáma, Rhédei Anna, Rhédei Józsefné s. k., Strokay Katalin, szül. Kéler s. k., Sztrokay Ludovica s. k., Tolnai gróf Festetich Leó s. k., Schober Ferencz s. k. Szentkirályi Móricz s. k., Kacsokovics Lajos s. k., báró Orczy László s. k., Pregardt János s. k., Fejér Benjámin s. k., Benyovszky Anna, szül. Bacsák s. k., Benyovszky Péter s. k., báró Kray Borbála, gr. Festetichné s. k., báró Kray Amália s. k.«

mindenható honszeretetet védszelleme, s nem kétlem: győzők állunk fenn a diadalom pályán. — Első szavammal üdvözöllek hazánknak szeretett leányai! deli szépek! a kiknek keblét a szeretet lelkesíti, a kiknek szelid kezeiből, nyájas védelmökéből áldás háramlik a hazára; — fogadjátok el tiszta szívemből üdvözlésemet. De még fogadjátok el ti is polgártárostoknak tiszteletét szeretett hazámfiain! a kiket szellembeli rokonság egybeköt; fogjunk kezet férfiasan és védjük hazánk javát erős férfiúi karra!; a mint azt deli szépeink meleg anyai keblükben óvják! —»Doigunk isten vezesse!« Kedves hazánknak minden oldaláról vérző sebein orvosolni, az a honszeretetnek századokra terjedő vágyása. Az igaz honfő, a ki minden hiúságtól menten tartja magát és lemondván minden életi gyönyörrel, a jót csak azért, mivel jó, a helyest csak azért, mivel helyes keresi fel, a ki azt minden önmegtágadással boldogra, szegényre egyaránt akarja hárasztatni; — a ki abban kevély, hogy ő polgára a népnek, nem pedig társa a boldogoknak; az ilyes igaz honfő mélyebben érzi hazájának halálos sebeit és azokon készül orvosolni, a melyeken a nemzetnek valódi ereje elvészik.

Bárki mit állítson is érdemes gyülekezet! mi kezet fogván egyetértünk abban, hogy a népnek idomítása, a kiseded polgárnak vele született joga még eddig csekély figyelemre méltatott. És itt van a hazánknak egyik súlya. Vessünk egy pillantást e dologra és nézzük a jelenkornak e részbeni szomorú rajzát! — Születik a gyermek és valamint terhben járt vele az anya, úgy terhökre marad a szülőknek, a kik a midőn kenyerök után járnak, a szegény ártatlan társukat mindenben akadályozó súlynak nézvéen, az istennek azon malasztját, hogy gyermekekkel megáldja őket, mint az egek átkát, a szerencse futását s mint balsorsot tekintik; kimúlik szívükből a szülői szeretet, sorsra vetik a gyermeket és ha csak a jó isten nem őrzi, kivész a világból, mihelyt az első anyai segédelmet felmulta, magára bizzák szülői, az örkutyával barátkozik, a házi barmokkal társalkodik és csak este későn látja nemzőit, a midőn ezek fáradva hazatérnek és az álom nyugodalmát felkeresik, így múlnak el használatlanul az ifjúság hajlékony éveit! Nevededik a gyermek és kezd érezní erejét, ártatlanul kártékonynyá lesz, s a hazatérő fáradt szülők oktatás gyanánt, a melyre nincs idejük, veréssel tanítják az ártatlan bűnöst. A szülői szeretetnek ily elmulasztása és bánásmódja a kiseded önként fejlődő indulatját vagy makacs akaratosságra vezet, vagy az emberiséget gyalázó szolgál-

ságra; nem fejem ki, melyik legyen a jobbik útja; de az bizonyos, hogy ezen utaknak egyike sem vezérli polgártársainkat nemesítő biztos boldogságra.

A midőn negyedik esztendejét elérné a gyermek, elküldik szülői az oskolába. Hazánknak legnagyobb részében ott milyen tanító fogadja? Egy férfi, a ki szolgának gyenge, mesterségre otromba, munkásságra rest, a kinek testi, lelki tehetségeit a legmélyebb álm fogja körül, s a ki korántsem szeretettel és nemeslelkű vonzódással munkálkodik a szent ügyben; hanem undorral és unalommal, haraggal s mintegy Isten átkozta komoran úzi kenyerét, a gyermekfenyíték kontár mesterségét. Ily tanító fogadja a szegény kisededet, kinek eleme csak szeretet, kinek tápláléka nyájasság lehet, s a ki a szelid velebánást ezer áldással viszonzná. Ily bánásmódnak magából eredő következése az, hogy a gyermek elkerüli az oskolát, melyet nem mint a béke palotáját, nem mint tiszta együgyűségének menedékhelyét, hanem mint kínházat tekint és ime azon teremben, hol a jót, az erényt, a felebaráti szeretetet, a nemeslelkűséget és istenfélést kellene tanulnia, nem ritkán vetetik magva a hazugságnak, akaratoskodásnak s mondhatom, korántsem ismerheti az emberi természetet, ki attól tart, hogy ilyen gyenge korban szenvedett behatásoknak következésük soha sem lehet, s hogy azok későn, korán, valamely oldalról ki nem törnének.

Mi csuda, kérdem, ha ama körülmények között elfajzik a gyermek természete? ha félelemből csúfos alázatosságra fordul, vagy ha makacs akaratosság fojtja el azon erőt, mely ha nemes irányban már a kisedben megindulna, kétségkívül a haza boldogsága eszközölné?

Így nevelődnek a népnek ivadékai; így a mezei gyermek; ki mihelyt 7-ik esztendejébe lép, már pásztorságra kényszerítetik szülői által. Megmenekedvén azonban szülői és tanítójának ostoraitól, szabadon odaengedi magát mindazon érzeteknek, melyeket eddigi nevelése ki nem irthatott gyenge kebléből; megkezdí a henye életet (de ugyan mit is tudna csinálni?), az akaratosság haragra vezérli és idősödvén benne az erő, harcza áll társaival, kik ha engedni nem akarnak, megérzik izmos karjának súlyát.

Ily érzetekben szinte eléri férfiúi korát és valljuk meg igazán, nemde azon minden sajnálkozásra méltó polgártársinknak egyik része oly utakra is téved, melyeken az igazság karjai őt elüldözni

kénytelenek. Tömlöczbe, fogházakba jutva, életük legszebb éveit elheverik; és nemde szerencsésnek kell mondani ezzel szemközt azt a részt, mely fejkábitó homályban a buta nehézséggel keresi kenyerét? a mire nem szorulna, ha már kisded gyenge korában — t. i. másodiktól hetedik évig — védőket s védhelyet találna a lelki, testi rossz ellen, ha fejlődő érzetei már akkor munkásságra, erényre, istenfélésre vezettnék, és ha a felebaráti szeretetnek magva gyenge hajlékony lelkébe hintetvén, örökre gyökeret vert volna.

Most nem úgy van, a nevelést közönségesen 7-ik esztendőben kezdjük; addig az Isten őrzé a kisdedet. Elveszett nevelésére nézve azon nevezetes idő, melynek első benyomásai a kisded lelkébe, fejlődésére nézve örökre kitörőlhethetetlenek maradnak.

Meggyőződven tehát arról, hogy a kisded gyenge korát a mulandóságnak örök örvényébe önteni nemcsak egyes polgárnak, hanem egész magyar hazánknak megtéríthetlen kára; — mi ezen társaságba léptünk, hogy a jótól, az igaztól lelkesítve, a hazának egyik legsúlyosabb baját orvosoljuk, ezen időt boldogtalan polgártársaink óvására s kiképzetésére fordítandók.

Van, tudom nem egy honfiaink között, ki a nép képezetetésétől fél. Itt kereken és minden őszinteséggel kell szólanom. Azt mondják t. i. »ne nyissuk ki szemeit, hiszen kiver majd a világból«. Tehát meg akarnak arról feledkezni: hogy a korszellem évről-évre előre hat? hogy annak ellentállani álmodozás? és hogy inkább a korszellemmel felderülő hatalmas erőt, már gyenge korában nem elfojtani (mivel azt nem lehet) hanem oly irányra kell vezetni, hogy csak a jót, az igazat, a törvényt védelmezni tanulja, és így a hazának boldogságára vezetni. A nemzetnek legnagyobb boldogsága, annak műveltsége. Csak a művelt néptől lehet várni, hogy ismervén és szeretvén jogait, felebarátjának életét, vagyonát, minden polgári egyezést, törvényt oly szentnek, oly megtámadhatlanak tekintsen, mint legdrágább sajátját. A mivelt polgártól csak békét várhatni és csendes biztosságot.

Ily igazságoktól lelkesítve, nem csuda, hogy a felszóllítók iveri csakhamar annyi érdemes hazafiak aláírásaival ékesítették fel e mai napig, s bizton mondhatjuk: fennáll egy egyesület, melynek az célja: hogy a kisdedóvó védintézeteket a hazában terjessze.

És ime! itt van azon pillanat, melyben ezen nagyérdemű, legtisztább igyekezetből kezet fogó gyülekezetet kérdem: valjon-e

mai napon ily cím alatt: »*A kiseddóvó-intézeteket Magyarországban terjesztő egyesülete* társaságba álljunk-e s ünnepélyesen megalkassuk-e azt ezennel?

(Mit »igen! igen!« közfelkiáltás követvén, így folytatá az elnök.)

Örömmel veszem a nagyérdemű gyülekezet összhangú akaratját, melyet most immár »*A kiseddóvó-intézeteket Magyarorszáiban terjesztő egyesülete* címén van szerencsém tisztelni. Vezéreljen az Isten, segítsen munkánkban, hogy késő ivadékaink áldása borítsa nyugvó hamvainkat is!

E lelkesítő és lelkesedéssel fogadott beszéd után, elnök indítványára, az egybegyűlt tagok elfogadták azt a javaslatot, hogy az óvóképző-intézet miként és hol felállítására nézve a tervadás az akkor úgynevezett választottságra bízassék és a gyűlés áttért a már kész alapszabályok tárgyalására, melyek következőleg lettek megállapítva.

ELSŐ RÉSZ.

Az egyesület célja és eszközei.

1. §. Célja ezen egyesületnek a kiseddóvó-intézetek terjedését Magyarorszáiban előmozdítani.

2. §. Eszközei: *a)* alkalmas nevelők képezése; *b)* az újonnan felállítatni célzott intézetek segítése oly módon, hogy mind a készülő nevelőnek, mind az újonnan felállítandó intézeteknek az előleges visszafizetés terhe alatt, mindazonáltal kamat nélkül kölcsönöztessenek.

3. §. Továbbá a nevelők képezésére egy alkalmas könyvtár is megkívántatik, melynek apródonkénti beszerezhetése végett esztendőnként bizonyos summa fog határozatni.

4. §. A nevelőknek készülők felvétele, nekik előre adandó segély, úgyszintén az intézetek első felkészítésére megkívántató költségek kikölcsönözésére, a számvitel és a könyvtárnak használása módjairól az egyesületnek igazgatási szabályaiban tétetik rendelés.

5. §. Az egyesület tagjai esztendőnként hat ezüst forintot fognak az egyesület pénztárába fizetni, mely summa *egy* részvényt teszen és magukat ezen summának hat egymásután következő esztendő alatt leendő fizetésére kötelezik, mindazonáltal kisebb summa is köszönettel fogadtatik, az adakozóknak azonban a részes tagok jogait meg nem szerzi.

6. §. Szabadságában fog mindenkinek állani, hogy magát a részvénynek megfelelő tőkét is letehesse; mely esetben többé semmivel sem tartozik és az egyesületnek örökös tagja lesz.

7. §. Az egyesületnek dolgait kormányozzák: egy igazgató, aligazgató, titoknok, pénztárnok és hét választott.

8. §. Minden esztendőben egyszer, iebruárius hónapnak első vasárnapján pesti egyesületi közgyűlés, melyben minden tag részt veend, és időről időre több választmányi ülés fog tartatni.

MÁSODIK RÉSZ.

Az egyesület szerkezete.

9. §. Az igazgatóval együtt jelenlevő részesek többsége végez, úgy választmányi mint az egyesületi gyűlésekben, kivévn

a) ha az egyesületnek avagy a választmánynak mint morális egésznek felosztatásáról;

b) arról, hogy több tag fel ne vétessék:

c) a fentebbi 5-ik czikkelyben kitett summán felül teendő fizetésekről;

d) ezen 9. §-nak megváltoztatásáról lenne szó.

Ezen itt előadott négy esetekben csak egy tagnak ellenmondása is gátolhatja a határozást. Az egyesület céljáról pedig többé tanácskozni sem lehet, hanem azt változhatatlanul meg kell tartani.

10. §. A szavazatok az egyesület közgyűléseiben részvények, a választmányi ülésekben pedig csupán személyek szerint vétetnek számba.

HARMADIK RÉSZ.

Az egyesület tagjairól.

11. §. A tagok száma határozatlan és egyesületbeni részvételnek sem polgári, sem vallásbéli állapot nem tehet akadályt.

12. §. Vannak egyesületben tisztességbeli tagok is, olyanok tudniillik, kik az óvó-intézetek előmozdításában érdemeket szerettek, akár hazafiak, akár külföldiek legyenek és ilyeneknek a közgyűlés által elválasztattak.

13. §. Minden egyes tag részt vehet a választmányi ülésekben is és itt szinte, mint az egyesület gyűlésében akármi indítványt tenni szabadságában áll, de eldöntő szavazata nincs.

14. §. Minden egyes tag megkívánhatja, hogy akármelyik a 7. §.-ban előszámlált ügyvivője közül az egyesületnek akármely időben, akármilyen tárgy iránt felvilágosítást adjon és ha tapasztalná, hogy az egyesület dolgai akármely ágazatában rosszul mennek, vagy ha tapasztalná, valamelyik a fent érdekelt személyek közül akár gondatlanság, akár rosszakarat által ártott, az iránt a választmány előtt is őket kérdőre vonhatja.

15. §. Ellenben minden egyes tag, ha megválasztatik, köteles elvállalni az egyesület dolgai vitelének azon részét, mely reá bízatik, ha csak elegendő, a választás alkalmával az egyesület által megbírálandó mentsége nincsen.

16. §. Az egyes tagoknak szabadságában áll, hogy idegeneket akár az egyesületbeli, akár a választmányi gyülekezetekbe bevezethessenek, erről azonban az igazgatónak előre jelentést tenni kötelesek.

NEGYEDIK RÉSZ.

Az igazgatóról.

17. §. Az igazgató az egyesületi közgyűlés által két esztendőre választatik.

18. §. Képviselője az egyesületnek a külsők iránt; azért az egyesület levelezései és törvényes dolgai az ő nevében vitetnek, az ő nevére fognak íratni a kötelezők, melyek az egyesület pénztárából a 2. §. értelmében avagy kamatokra kiadandó kölcsönök felől keletkezendenek.

19. §. Az egyesület belső dolgainak főkormányozója; ennél fogva az ő befolyása nélkül semmi végzés nem történhetik.

20. §. A szavazatok egyenlő megoszlása esetében az ő szavazata határozó.

21. §. Az egyesületi gyűlésekre a tagokat ő hívja össze a helynek meghatározása mellett.

22. §. Választmányi gyülekezeteket valahányszor szükségesnek látja, azonban legalább hónaponként egyszer szinte ő rendel.

ÖTÖDIK RÉSZ.

A titokokról.

23. §. Esztendőnként választatik az egyesületi gyűlés által.

24. §. Az egyesület jegyzőkönyveit viszi úgy az egyesületi, valamint a választmányi gyülekezetekben.

25. §. Az egyesület okleveleire és könyvtára ügyel.
26. §. Az egyesületnek törvényes dolgaiban ügyvédje,
27. §. Mind a levelezéseknek, mind az egyesület nevében készítendő minden tudósításoknak és írományoknak készítője.

HATODIK RÉSZ.

A pénztartó.

28. §. Esztendőnként választatik az egyesületi gyűlés által.
29. §. Az egyesület bevételeit és kiadásait az igazgatási szabályokban meghatározott mód szerint eszközli; úgyszintén a számadásokat is ő szerkeszteti.

HETEDIK RÉSZ.

Az egyesületi közgyűlésekről.

30. §. A közgyűlésekben történnek minden választások és pedig titkos szavazás által.
31. §. Itt hozatik végső határozat a lefolyt esztendőbeli számadások iránt, itt határozatnak meg következő évre a költségek.
32. §. Az egyesület minden esztendőbeli munkálatáról tudósítást fog a közgyűlés eleibe a választmány tenni.
33. §. Csupán a közgyűlekezet változtathatja az egyesület szabályait s egyedül az alkothat újakat.
34. §. A közgyűlekezet azon tagokat, kiknek rossz indulatját tapasztalná, az egyesületből kizárhatja.

NYOLCZADIK RÉSZ.

A választmányról.

35. §. A választmány áll az egyesület ügyvivőjéből és a hét választottakból, kik egyforma szavazattal bírnak és esztendőnként az egyesületi gyűlés által választatnak.
36. §. Kormányozza az egyesület folyó dolgait, úgymint nevelőket vesz fel és elbocsátja azokat, a közgyűlés által kitűzött határok között rendel a pénztárból stb.
37. §. Ha az egyesületnek valamely ügyvivője rossz szándékkal, avagy példás restséggel vinné az egyesület dolgait, azt időközben is elmozdíthatja és helyette a legközelebbi egyesület

gyülekezetiig mást választhat; a mi akkor is megtörténik, ha valaki helyes okoknál fogva, időközben ügy viselésétől felmentetni kívánna. 38. §. A választmányi gyülekezetekben részt vehetnek az intézetek kormányzói és a nevelők is, hogy előforduló esetekben véleményüket adják, de határozó szavazat nélkül, ha csak nem tagjai az egyesületnek. Mindazonáltal, ha valami egyesületi tag azt kívánná, hogy az idegenek távozzanak el, akkor az idegenek az igazgató felszólítására a termet elhagyni kötelesek.

Ezután megalakult az egyesület végrehajtó bizottsága is, melyben titkos szavazat útján igazgatónak: gr. Festetich Leó 15 szavazattal, aligazgatónak: Szentkirályi Móricz 13 sz., titoknoknak: Kacsokovics Lajos 15 sz., pénztárnoknak: Antal Mihály 15 sz., választottsági tagoknak; Eckstein Adolf, Márton József, Schober Ferencz, Székely Károly 15—15 sz., Fuchs Keresztély, Hajnik Pál, Simon Florent 14—14 sz., Rosthy Albert 12 sz. és Pregardt János 10 szavazattal.

E névsort azért vettük fel, mivel abból bizonyos következtetéseket lehet elvonnunk. Először is azt, hogy akkoriban még társadalmi téren is nem annyira a magyar nagy neveket, mint a valódi komoly érdeklődést keresték; másodsor, mit végzetes hibának tartunk, hogy az egyesület végrehajtó köréből *a nőket s ezek között még Brunswick Terézt is kihagyták!* Ez lehetett oka annak, hogy nők közül a későbbi közgyűléseket alig látogatta valaki; *bár később a hibát belátva, br. Bánffy Pálnét külön is felhívták az ülésekben részvételre.

Különben a mi a fényes neveket illeti, bátran elmondhatjuk, hogy gr. Széchenyi Istvánon kívül, később csaknem mindazok sorakoztak a kisdédóvás zászlója alá, kik az országban bármely más téren kitűntek, vagy később nevezetes szerepre voltak hivatva. Már az 1836-iki közgyűlés tagjai között ott találjuk Fáy Andrást, Kossuth Lajos, Lónyay Gábor, Ragályi Ferdinánd, Rothkrepf (Mátrai) Gábor, Szalay László és Tóth Lőrincz neveit. Az 1838-iki közgyűlésen e nevekhez járul Barabás Miklós, Tasner Antal, br. Wesselényi Miklós és Zsivora György. 1839-ben Bezerédy István, Schedel (Toldy) Ferencz és Teleky László gr. neveivel szaporodik e díszes sorozat; míg az 1840-iki közgyűlésen már Nqv Ferencz és Peregriny Elek neveivel is találkozunk; ezekhez

az 1842-ik évben gr. Festétich Béla és Wodianer Sámuel neveit látjuk csatlakozni. Az 1843-iki téli közgyűlésen Bohus Jánosné Szögyény Antónia nevével is találkozunk; ezekhez 1844-ben Sche dius Lajos kir. tanácsos, 1845-ben Babich János, Nyáry Pál, Reöck István, Sujánszky Antal és Török János neveit, majd Zsoldos Ignáczt jegyezhetjük fel; 1847-ben Kossalkó János, Görög Imre; 1848-ban Fényes Elek, Királyi Pál, Szőnyi Pál neveivel is találkozunk.

Annak daczára, hogy »a kisededóvó intézeteket Magyarországon terjesztő egyesület« alig száz taggal és néhány száz frtnyi tőkével rendelkezett: gyorsan és erélylyel fogott hozzá ama nevezetes feladatok teljesítéséhez, melyektől a magyar kisededóvás sorsa függött.

Abban csakhamar megegyeztek, hogy az első és főszükséglet *egy kisededóvókat képző intézet felállítása*, melynek kebeléből azután alkalmas nevelőket küldhessenek ki az elég szépen szaporodó kisededóvó intézetek számára. Ehhez azonban kettő kellett •* *alkalmas hely* és *alkalmas ember*. Egyelőre hiányzott mind a kettő; de az elsőről azonnal gondoskodott gr. Festétich Leó áldozatkészsége, ki a Belacson saját költségén felállított kisededóvó-intézet helyiségén kívül, a leendő intézet-igazgató fizetése egy részének fedezésére *4.000 pengőforintnyi tőkét ajánlott fel*. Ez összeg ugyan nem tekinthető nagynak — kivált a mai felfogás és érték szerint: de egészen más képet mutat fel ez adomány, ha az egyesület 1836-iki évi költségvetését tekintjük, mely összesen 600 pengő frt évi jövedelemmel rendelkezett.

Az egyesület vezérférfiai azonnal belátták, hogy ha a felkarolt ügyet sikerre akarják juttatni, az egész nemzet közvéleményéhez kell fordulniok; és erre nézve arra a szerencsés ötletre jöttek, hogy íveket nyomatva, az alapító- és 6 éves rendes tagok részére; azokkal mind a megyékben, mind a városokban oly férfiakat keressenek fel, kik a közügyek iránt érdeklődtek és a közvélemény vezetésére voltak hivatva. Az ily tagokat az egyesület képviselőinek nevezték; és valóban az 1837-iki májusi választottsági ülés jegyzőkönyvében oly névsort látunk összeállítva, mely e korszak *vidéki jelességeit és közügyekben vezetőit* (az erdélyieken kívül) csaknem mind magában foglalja.

Azért bármiként is kell gazdálkodnunk a térrel, részint hálából az elődök iránt, részint tanulságul az utódok számára, az egyesület vidéki képviselőinek névsorát ide igtatjuk.

Árva vármegyében: Zmeskal Móricz első alispán, Bács vármegyében: Szucsics Károly főügyész és Zakó István táblabíró, Barsban: Szabó János főügyész és Majthényi Rudolf főszolgabíró, Esztergomban: Paczolay Antal táblabíró s káptalanbeli számvevő, Hontban: Luka Sándor főszolgabíró és Fejérváry Miklós táblabíró, Liptóban: Madocsányi Pál főjegyző, Nógrádban: Sréter János főjegyző s Kubinyi Ferencz táblabíró, Nyitra vármegyében: Klauzál Imre táblabíró. Pozsonyban: Somogyi Antal aljegyző, Schuszter Ferencz gyógyszerárus és Wachier Félix könyvtáros, Turócban: Ruttkay Károly m. alispán, Trencsénben: Marczibányi Antal első alispán, Wagner József táblabíró, Zólyomban: Radvánszky Antal főjegyző, Baranyában: Siskovich József első alispán, Fejérben: Urményi József első alispán és Sárközy Kázmér másodalispán, Győr vármegyében: Takács Sándor főszolgabíró, Komáromban: Pázmándy Dienes első alispán, Ghyczy Kálmán főjegyző, Mosonban: gr. Zichy Henrik első és Kajdácsy Ferencz másodalispán, Somogyban: Somsich Miklós táblabíró, Sárközy Albert másodalispán. Sopronban: Konkoly Lajos főszolgabíró. Tolnában: Csapó Dánie¹ <- 1 ezerédy István táblabírák, Vasban: Zárka János és Ebergényi János táblabírák, Veszprémben: Kocsi Horváth Sámuel m. alispán és Kopácsy József táblabíró, Zalában: Deák Ferencz táblabíró, Plarden Ferencz kanizsai főjegyző, Abaujban: Péchy Tamás fő- és Bárczy Mihály alszolgabírák, Bereghben: Bay György első alispán és Eötvös Tamás m. alispán, Borsodban: Szathmáry Király József első alispán, Losonczy Károly főszolgabíró, Gömörben; gr. Andrássy György és Draskóczy Sámuel alispán, Hevesben: Almássy Károly táblabíró és Papszász József főszolgabíró' Sárosban: Pillér és Ujházy László, Szepesben: Csáky Károly gr* és örökös főispán, Székely Sándor táblabíró, Tornában: Bárczay József m. alispán, Ungnban: Horváth Simon első alispán, Buday Vincze főszolgabíró. Zemplénben: Szirmay Antal és Lónyai Gábor táblabírák, Biharban: Beöthy Ödön, Beöthy Lajos táblabírák és Thurzó Ignác aljegyző, Aradban: Török Gábor főszolgabíró és Bohus János táblabíró, Békésben: Nóvák Antal első alispán, Csanádban: Vásárhelyi János első alispán és Návay László táblabíró, Csongrádban: Klauzál Gábor táblabíró és Babarczy Antal főszolga-

bíró, Krassóban: Makkay Sándor főjegyző, Marmarosban: Asztalos Pál táblabíró, Sztojka József b., Szabolcsban: Jármay Imre és Zoltán János táblabírók, Szatmárban: Kölcsey Ferenc főjegyző és Kende Zsigmond első alispán, Ugocsában: Újhelyi Sándor első alispán, Temesben: Dercsényi János táblabíró és Dessewffy Antal első alispán, Torontálban: Hertelendy Miksa és Csekonics János táblabírók, Nagy-Kunságban: Illésy János kapitány, Jászságban: Vágó Ignác nádori táblabíró, Kis-Kunságban: Kálmán Sándor főügyész, Hajdú városokban: Péli Nagy Gábor alkapitány, Kőrös vármegyében: Zdeniczay Miklós első alispán, Pozsegában: Hramilovics Ferencz, Szeremben: Possavec Zsigmond, Várasd vármegyében: Schvigel Fridrik, Verőczében: Szalopek János kir. udvarnok s tanácsos, Zágrábban: Suvich József első alispán. A szab. kir. városokban, jelesen Aradon: Hlein Domonkos polgármester, Bakabányán: Petrovics Antal bíró, Bártfán: Szepesházi Gáspár főbíró, Breznóbányán: Lamer Sámuel főbíró, Budán: Oeffner Ferencz polgármester, Debreczenben: Rakovszky Dániel főbíró, Eperjesen: Zebegnői Dienes István főbíró, Esztergomban: Tarkovics Bazil főbíró, Felsőbányán: Puskás Tódor főbíró és szatmármegyei táblabíró, Győrben: Czeh János főbíró és m. t. társ. r. t, Kassán: Fedák János főbíró s abauji táblabíró, Késmárkon: Engel Pál főbíró, Kis-Szebenben: Bánovics József főbíró s táblabíró, Kis-Mártonban: Plankenauer János főbíró, Komáromban: Amtmann József főbíró, Korponán: Eőri Pele András főbíró s Zólyom vármegye táblabírája, Kőszegen: Schildhauer János főbíró, Lőcsén: Andaházy Imre főbíró, Pesten: Szeber Károly polgármester, Pécsen: Pirger Mihály főbíró, Pozsonyban: Namer Antal helyettes főbíró, Selmech- és Bélabányán: Schmidt Ferencz főbíró, Sopronban: Wághy Ferencz polgármester, táblabíró s m. tud. társ. igazg. tag, Szabadkán: Mukics Simon főbíró, Szatmár-Németin: Jenéi Jeney György főbíró s táblabíró, Székes-Fejérváron: Sáy István főbíró, Nagyszombatban: Berzáczy János főbíró, Sz.-Györgyön: Szegeger Kristóf főbíró, Temesvárott: Speckner N. János polgármester, Trencsénben: id. Vagyon Pál táblabíró s főbíró, Újvidéken: Joannovics Euthym főbíró, Zólyomban: Streseniczky Sámuel főbíró s Zólyom vármegye táblabírája, Zomborban: Jozics Mátyás főbíró Eötvös József báró.

A nemzet eme jeleseinek lehet köszönni, hogy a nemes vállalkozás mindjárt kezdeténél fenn nem akadt. Már az alapító gyű-

lésre száznál több tagot, vagy mint akkor mondták, »részest« tudtak felmutatni az illetők, kik évenként 6 évre kötelezőleg 6—6 frtot fizettek.

Érdemes felemlíteni, hogy az egyesület egyik képviselője gr. *Wenckheim Ferencz* Bécsben, az udvar körében is eszközölt gyűjtéseket, mi annyival nevezetesebb, mivel az udvar az újításoknak általában véve nem nagy barátja volt. Tanulságos e névsor nemcsak azért, mivel a vagyoniilag leggazdagabb és legfényesebb nevek után csak néhány frtnyi adományt látunk írva; hanem azért is, hogy a magyar nábob herczeg Eszterházy Pál 40 forintja után. épen a hatalmas miniszternek, Metternichnek 40 forintos alapítványa következik, mennyit még csak Batthyány Fülöp herczeg és br. Dietrich adományoztak; a többiek 4, 5, 10 forintnyi adománnyal érvén be. De az összeg mégis meghaladta a 600 p. forintot és ez megkönnyítette a kezdeményezést, mely valódi alapját gr. Festetich Leó nagyszerű adományának köszönheti. Eme szóval már 1836-ban megajánlott alapítvány a leendő igazgató fizetésére 4,000 frtot és alkalmas épületet jelölt ki; először ugyan Belaczon a gróf jószágán; de később 1837-ben az alapítvány írásba is lón foglalva, mely az 1837. február 5-én tartott közgyűlésben volt bejelentve; on változtatással, hogy a választottság ajánlatára a belaczi óvoda * helyesége helyett, *Tolnán mint alkalmasabb helyen* fog megfelelő te^eedelmű telket ajándékozni és azon a szükséges épületeket saját költségen fel is emelteti. Ezzel tehát az egyik főkérdés, a képző-intézet helyiségének kérdése meg volt oldva; a gróf egy jobbágy-telken, melynek terheit testvére Rudolftól évenkénti egy arannyal maga váltta meg, az építkezést megindította és bár úgy látszik, nagy vesződséggel, be is fejeztette. A. 4000 forintos alapítványt az egyesület az ajándékozónak ugyancsak tolnai jószágára betábláztatta.

A második feladat megoldása: a képzőintézet számára alkalmas igazgató megszerzése egyelőre még több nehézséggel látszott jární. Pénzt és telket lehetett adományozni, de embert nem.

Igaz, hogy elméletileg és gyakorlatilag egyaránt jeles paedagógok nemcsak nálunk, de a külföldön is nem nagy bőségben szoktak fölszinre jutni. Azok, kik bölcselmileg foglalkoznak a nevelésügy feladataival és ez úton méltán nagy irodalmi érdemekre tesznek szert, ritkán bírnak egyúttal a gyakorlati nevelés terén is hasonló képességgel. Ezenkívül a fenforgó esetben újra felmerült

a *nyelv-kérdés is*, mert angol, sőt német nyelvű igazgató is egy hasonló intézet élén addig, míg a magyar nyelvet el nem sajátítja, kevés eredményt várhatott.

Az egyesület válaszmánya először gr. Brunswick Terézt kérte fel, hogy széleskörű ismeretségénél fogva, keresse meg a felállítandó intézet *mesterét*; a nemes grófnő el is követett mindent: de utoljára be kellett vallania, hogy olyanra, ki a kívánalmaknak megfelelhessen, nem tudott akadni. A jelesek nagy igényekkel léptek elé; az ajánlkozók nem látszottak megfelelőeknek.

Részünkről az egész külföldi keresgélést bizonyos téveszméből kiinduló, felesleges aggályoskodásnak tartjuk. *Az illetők valami különös titkot kerestek ott, a hol az tulajdonképen nem. létezik.*

Magyarországon csak egyetlen egyszer kísérletté meg Erdély nagyemlékű fejedelme *Bethlen Gábor*, hogy újonnan alakított fehérvári egyeteméhez külföldi tudósokat hívjon meg; és — itt is annak daczára, hogy az előadási nyelv még akkor a latin volt, a királyi bőkezűséggel fizetett tudósok egyáltalában nem értek el fényes eredményeket; valamivel több eredménye volt *Comenius*jiak a sárospataki főiskolában. De hiszen ott magas tanintézetek tudományos előadásáról volt szó, nem a kisdedek megóvásáról és neveléséről, melyhez értelmén és szíven kívül, alig szükséges egyéb buzgalomnál és jóakarattal.

Magyarországon egyáltalában nem volt elhanyagolva a közoktatás és nevelés ügye, melyben katolikusok és protestánsok versenyeztek egymással; és bár a XVIII. század megelőzőjével szemben némi hanyatlást mutat is: már a harminczas években mind a közgyakorlat, mind az irodalom terén jelentékeny mozgalom indult meg. Szilassy János és Varga János méltó folytatói voltak a XVII. századi szőnyi Nagy István, Bábái György, Veszprémi, Székely, Molnár és Lácza-Szabó megkezdett munkáinak; általában véve pedig úgy a Jézus-rendi tanintézetek, Benedekrendiek, cisterciák és kegyesrendiek tanintézetei, mint a protestáns fő- és középiskolák a kor színvonalán állottak, jeles tanerőkkel dicsekedhettek; és különösen a protestáns magasabb tanintézetekben a benlakással összekötött tanítás, nevelés és tanítva-tanulás, mely a korosabb növendékeket gyakorlatilag bevezette paedagogiai ismeretekbe, már a XVII. század óta divatozott. Csak körül kellett tehát tekinteni a hazában létező tehetségesebb tanügyi férfiak között: és a kisded-

óvás eszméinek zászlóvivői könnyen megtalálhatták azt az egyént, ki a kisdednevelőket képző intézet élén bizton és méltán megállhat.

Szerencséjére a magyar kisdedóvás ügyének, a legméltóbbra esett választásuk; mert miután az 1837-iki közgyűlésből a pályázat kihirdetett: már az ugyanez évi márczius 18-án tartott választottsági ülésen Festetich Leó gróf elnök két pályázót jelenthetett be. Ezek egyike Beké Kristóf veszprémi püspökmegyei áldozár, másika pedig *Wargha István* vala, kiről az elnök következőleg nyilatkozik: »Wargha István jeles írói érdemei által ismeretes férfi, a nevelésről közrebocsátott ily című munkáját: »Mi kell a magyarnak?« (Kassa 1834) az egyesület könyvtára gyarapodásául ajánlván, előtte akként nyilatkozott, hogy a kisdedóvó-intézetekről is szándéka elkészült munkáját sajtó alá bocsátani; egyszersmind pedig a tolnai képzőintézet igazgatóságáért concurrálni fog.«

A Szentkirályi Móricz alelnök által fogalmazott és pályázók elé kitűzendő kérdések a következők voltak:

1. Fejtse meg az ajánlkozó: »*Nevelő- vagy tanítóintézetek-e a kisdedóvó-intézetek? s mennyiben? Azaz: csak kezdete lévén a kisdedóvás a nevelésnek, határozottassék meg a különbség a kisdedóvó-intézetekben gyakorlani kellő nevelés s tanítás, és a közönséges iskolai, vagy házi, a később korra számít ott nevelés és tanítás közt?*«

2. »*Mikép ébreszthetni a gyermekekben ismeretlen fogalmakat, melyekre gondolkodás kívántatik?*«

3. »*Mennyire terjedhet kisdedóvó-intézetben a vallásoktatás?*«

4. »*Milyen legyen a tanítás mechanicája, hogy a kisdedóvó-intézetek céljának s eszméjének, mikép az az i-só' kérdésben meghatározandó lesz, megfeleljen?*«

»*Megkívántatik e fölött, hogy az ajánlkozó ezen utóbbi kérdés megfajtése után motivált naprendet függés zs zen ki, melyben egy egész nap minden órája elfoglaltassék és betöltessék. Elő kell a napirendben mindannak fordulni, mi egy nap bf^rgása alatt egy kisdedóvó-intézetben megtörténhetik, a netán közb'j" " * 'szélgetésekkel s elbeszéléssel együtt.*«

A kidolgozások benyújtására pedig véghatáruul folyó évi május 1. napja tűzetett ki.

Arra nézve, hogy *Wargha István* nemcsak a kérdésekre felelt meg, hanem megválasztása után és igazgatói pályáján a hozzákötött reményeket fényesen igazolta, általános működésén kívül legmeggyőzőbb adatot nyújt 1843-ban megjelent munkája: »*Terv a kisdedóvó-intézetek terjesztése iránt a két magyar hazában*« (Írta *Wargha*

István, a m. ak. lev. tagja), melynek tartalmából kitűnik, hogy ő nemcsak hivatott volt az igazgatói pályára, hanem oly ép felfogást és tervszerű megoldást melengtetett lelkében, mely méltó alapjául szolgálhatott a későbbi fejlődésnek is.

Wargha István *kisdedővási terve* igen helyesen az ország közigazgatási szervezetét vette alapul; mely szerint Pesten, az ország középpontján nagy országos egyesület és képzőintézet vezesse a kisdedóvás ügyeit az egész országra kiterjedő ellenőrző figyelemmel Minden *megye* központján *minta-óvodát* (melyet ő elemkének óhajtana neveztetni) tervez, legalább 12 tagú felügyelő bizottsággal és legalább 8,000 frtnyi tőkével, melyből a kisdedóvó-intézet vezetésére alkalmazott *óvópár* (férj és nő) 300 frtos fizetése és az óvoda egyéb kiadásai fedeztetnének. E mintaóvodák *vezetőbizottságai* a központnak évi jelentéseket tesznek és onnan nyerik a szükséges nevelési erőt, utasításokat és szükséges nevelési vagy taneszközöket. A falukban ő is megelégszik egy jóerkölcsű asszonnyal, de ezek bár kisebb mértékű képzéséről, elfelejt gondoskodni.

Megjelöli ő azon anyagi forrásokat is, honnan az intézmény fentartása eszközeit meríthetné: *országos alapul* ajánlja az aláírást vagy egyeseknek adakozás iránti megkeresését, melyet pótolhatna *a megyei pénztár* (domestica), és végre az akkori viszonyok szerint *a helybeli földesúr*, ki Wargha föltevése szerint *legalább telket adhatna* az óvoda számára. Az adakozást részletezi már mint rendszeresített adót a következő 9 pontban: 1. Minden keresztelekor (zsidók körülmetélésakor) fizetnének a szülők a kisdedóvó-pénztárba, mely minden falunak s városnak legyen, *egy garast p. p.* 2. Minden összekelő pár tehetsége szerint 5 garastól fölfelé egy forintig, szinte p. p. 3. Minden osztályból, mely 100 frtot meghalad, járulna a kisdedóvó-pénztárba száztól fél. 4. Minden fiscalistól száztól egy. 5. Végrendeletekben mindenkinek ajánlatnék ez ügy a végrendelezőre hatással birok által. 6. Minden házassági kötelékekben elvált pár in soiidum fizetné azt, mit birtokához képest az elvált helybenhagyó illető Ítélszék ítélné. 7. Minden újonnan nyíló bolt osztályának minőségéhez képest egyszer s mindenkorra 1 . frttól 5-ig. 8. Minden megleteplülő kézműves és művész, megleteplülésokj[r jó szándéka szerint stb. 9. A túlfizetés kinek-kinek szabadságában áll.

Ezen kívül mint kegyes óhajtásokat a következőket sorolja elő j[i hogy minden polgára a hazának, 16 éves korától kezdve

évenként egy garast adózzék a helybeli kisededóvás céljaira; a hivatalnok évenként minden 5 írtól *egy* krajczárt, a földesúr minden holdjától fél krajczárt, minden úrbéri telek egy firtot, minden lelkész 5 firt fizetésétől *egy* krt; a káptalanok pedig évenként 20—100 írtig. Előadja azt is, hogy a kisededóvo-intézetek miként szolgálnak az igazi vallásos érzelem, szülők iránti tisztelet, engedelmesség és hazaszeretet kifejtésére, és a magyar nemzeti nyelv elterjesztésére. Megismerteti, miként lehet *mélyen vallásos érzelmű, erkölcsi és hazafias elbeszélések, dalok által* a gyermek érzelmeit és eszmekörét fejleszteni; figyelmét részint változatosság, részint a gyermekekkel való társalgás által felköltetni és ébren tartani és a természet szerű nevelés által okszerűen fejleszteni. Meghonosítandónak tartja a testgyakorlatot és a gyermek kézi ügyességének foglalkodtatás általi kifejtését, melyhez kertművelést, építőkoczkák föl rakását stb. használ. Egyszóval *alapját veti a magyar kisededóvásnak és nevelésnek*, mely igen becses hazai elemül a gyermekekkel folytatott *társalgást* veszi fel, és a mely, leszámítva a testgyakorlás mesterkelt és veszélyes túlzásait és az ide nem való betűztetést, máig fenmaradt; és csakis a Fröbel-féle foglalkoztatási eszközök czélszerűbbjeinek alkalmazásával gazdagodott. Ugyanő már ekkor kimondja azt is, hogy tekintettel hazai viszonyainkra, *a kisededóvásnak reggeltől estig szakadatlanul kell tartania és a kisededóvo-intézetnek sem szünideje, sem vizsgálja nincs*; e helyett ajtaja nyitva áll mindig minden látogató előtt.

E tervzet volt az, melyet Wargha a megyéknek pártolás és országosan létesítés végett ajánlott; és akadtak is jeleseink, mint Tolna, Pest megye követei, kik azt melegen ajánlották: de nagy politikusaink csak az úgynevezett »magas politikávak foglalkozván, megvetették vagy legalább elmulasztották e szerintük kicsinyes eszközök alkalmazásba vételét. Ma már minden komolyan gondolkozó hazafi belátja, *hogy ez lett volna a legmagasabb, legokszzerűbb politika*; mert ha a törvényhozás a 40-es évek elején megteremti a magyar kisededóvás anyagi eszközeit, ma már nem ott állanánk a nemzeti létszám tekintetében, a hol állunk; nagy mértékben emelkedett volna a nemzet általános műveltsége és nem volna szükség vesződniink az állam nyelvének elterjesztésével.

Annyi eredménye a felszólításnak mégis volt, hogy Bezperédy István már az 1843—4. országgyűlésen az országgyűlés követeitől 3,346 ezüst firtot gyűjtött és a hat éves tagok száma 270-rei szá-

porodott fel. Gróf Wenckheim Ferencz V. Ferdinánd királyunknál is eszközölt ki egy 100 frtos alapítványt és azon ígéretet, hogy ha O Felsége az egyesület céljának szentségéről és az eszközök hasznos alkalmazásáról meggyőződik, azt továbbra is legkegyelmesebben pártolni fogja. Azonban mindez, mind a bécsi további gyűjtések kimaradtak talán a miatt, mivel az egyesület nem volt hajlandó évkönyveit német nyelven is nyomtatni és azokkal hatni az illetőkre.

Miután már 1836-ban elkészült a gr. *Festettek Leó* által ajándékozott képzőintézeti helyiség, *Wargha István* vezérlete alatt még ugyanez évben megnyílt az intézet is, melyben az egyesület erejéhez képest eleinte csak 3—4 növendék volt fölvehető. Az intézet mellett levő mintaóvoda *Wargha* vezetése alatt csakhamar virágzásnak indult.

Az egyesület elég méltányosan gondoskodott az akkori körülményekhez képest jeles igazgatójáról, mert ennek a kényelmes lakáson, fűtésen és világításon kívül 800 p. forintnyi fizetést rendelt, mely a mai értékviszonyok szerint legalább is ez összeg kétszeresének felelne meg. Nagyban emelte ez intézmény életrealóságát az, hogy felügyeletét a lelkes *Bezerédy István* vállalta el, egy helybeli szakbizottság élén; ugyanaz a férfiú, ki mint első felszabadítója jobbágyainak, nevét hazánk történelmében halhatatlanná tette. Ehhez járult b. Wesselényi Miklós 1,500 p. forintos adománya, egy képzőintézeti növendék segélydíjának alapjául.

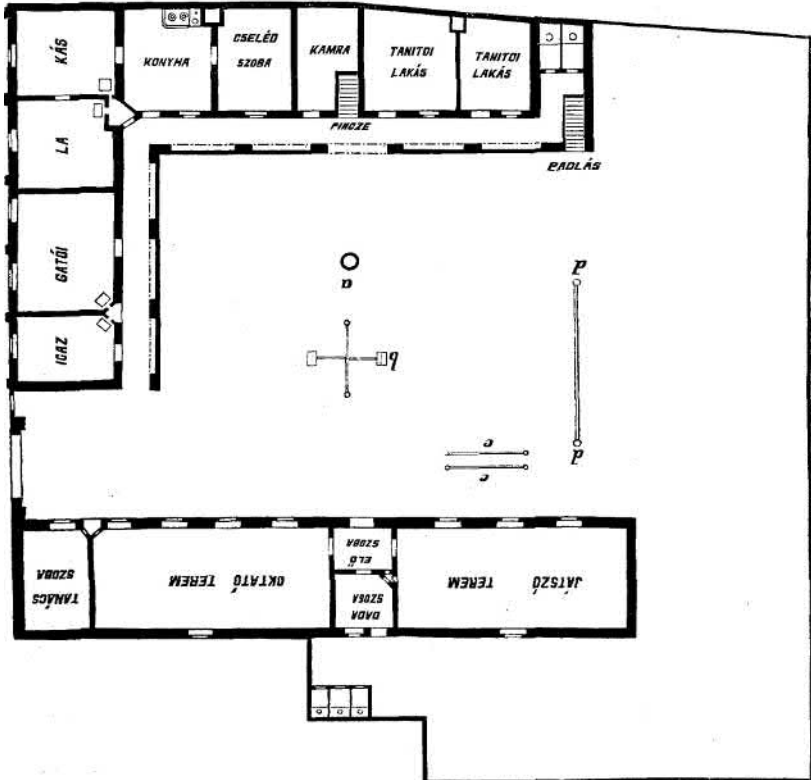
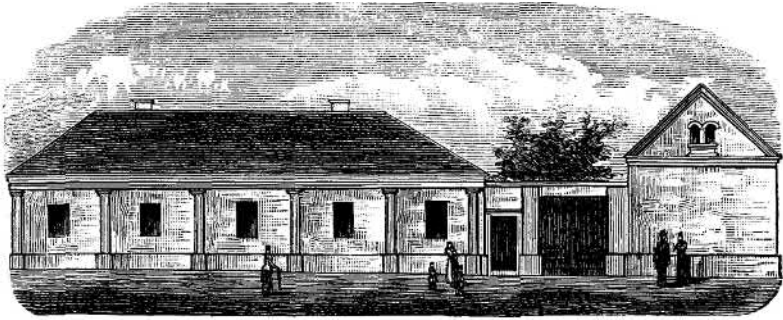
Egyesületi mozgalmak az 1836—48. években. — A képzőintézet áthelyezése a fővárosba; annak szabálytervezete. — A terjesztés előhaladása, eredménye.

Az 1836—48-iki korszak az egyesület és képzőintézet életben tulaj donképen a kezdeményezés és megszilárdulás munkáiból áll; azért e korszak történetére nézve valami rendszeres összeállítást csaknem lehetetlenség eszközölni.

Az *anyaggyűjtés munkája* bár folytonosan, de igen kis mértékű sikerekkel haladt; az egyesület alapszabályai többször módosítottak, valamint a képzőintézet igazgató-rendszabálya is.

Ez eredményeknek megfelelőleg, a csekély összeggel segélyezett növendékek száma, arányban a keletkező óvodák számával, szintén kis méretekben emelkedett; és úgy a növendékeknek nyújtott, mint a keletkező óvodák számára felajánlott segélyt *csak kölcsönképen* adhatott az egyesület, melyet mind a leendő óvóknak,

Tolna községben volt egykori és az országban első óvóképző-intézet épületének rajza.

mind az óvóegyesületeknek meg kellett téríteniök. De épen e körülmény a mainál szorosabb *viszonyt* tartott fenn, részint a képzőintézet és annak kibocsátott növendékei, részint pedig a vidéki és központi egyesület között. A kibocsátott kisdédóvók *kötelesek voltak koronként jelentést tenni a kezdők alatt lévő intézet mibenlétéről* és ezekről viszont a képzőintézeti igazgató tüzetes jelentést nyújtott be a terjesztő egyesületnek. E szorosabb összeköttetés a vidék és központ között, fájdalom kiment divatból és a hírlapi tudósítások, melyek szórványosan jelennek meg, ezt máig sem pótolják.

Részemről ma is szükségesnek tartanám, hogy a képzőintézetből kibocsátott növendékek bizonyítványuk átvételekor magokat írásban kötelezzék évi jelentésük vagy' az illető kisdédóvó-intézet évkönyvének beküldésére.

Még szorosabb összeköttetés állott fenn a tolnai képzőintézet igazgatója, illetőleg az azt ellenőrző bizottság és az orsz. egyesület között, melyek a havonként tartott választmányi ülésekre jelentéseiket folytonosan beküldötték. De az egyesület még ezt sem tartotta elégségesnek az ügy érdekében, hanem már az alakulás első éveiben kezdett arról gondolkozni, *hogy a képzőintézetet vagy Pest közelébe, vagy épen magába a fővárosba helyezze át*, hogy az folytonosan felügyelete alatt lehessen.

Többször merült fel az az eszme is, hogy a terjesztés érdekében *népszerű röpiratok* — mint akkor nevezték »röpke irat« — vagy épen egy ezt illető szaklap legyen közrebocsátva: de e kísérlet részint a közönség kisebb érdeklődése, részint a megbízottaknak máskörű elfoglaltsága miatt mindannyiszor meghiúsult és az egyetlen jelentékeny mű, mely e tárgyban megjelent, Wargha Istvánnak már ismertetett munkája vala.

Ez irányokba sorozható mindazon egyesületi és képzőintézeti működés, melynek nevezetesebb tényeit időszerinti következtetésben itt följegyezni szükségesnek tartjuk.

Az egyesület évenként két közgyűlést és rendszeren *egy* választottsági ülést tartott havonként. Ezek eredeti jegyzőkönyveiből jutunk a következők tudomására: A népszerű »röpke irat« *ügye* maga Kossuth Lajos indítványára már az 1837-iki februári közgyűlésen szóba jön és annak kivitelével az indítványozón kívül, Fáy András, Fuchs Keresztély, Simon Flórentet és Szentkirályi

Albertet bizták meg. Ezen kívül Wilderspin művének fordítására Kossuth, Kiefertére pedig gr. Festetich Leó vállalkozott. Ugyanez évben határozták el, hogy a nemzeti kaszinóban ívet tegyenek ki azok számára, kik az egyesület részére *végrendeleti adományokat* akarnának tenni. Ugyanez év végén december 21-én már szóba jön, hogy az intézetet *Fóthra* vagy *Palotára* kellene áthelyezni Tolnárról, hol az igazgató jelentése szerint a mintaóvodát már 70 gyermek látogatja. E terv valószínűleg azon feltevésben fogamzott meg, hogy a hazafias lelkű gr. *Károlyi István* abban az egyesületet támogatni fogja.

Az 1838-iki pesti árvíz sok tekintetben zavarta ugyan az egyesület működését; de már ugyanez évben bejelentette (nov. 18-án) az egyesület elnöke, hogy gr. Károlyi István kész akár Fóthon, akár Palotán alkalmas telket adni és arra a képzőintézet számára épületet emelni; a nagylelkű ajánlatot az egyesület örömmel fogadta ugyan, de már legtöbben arról gondolkoztak, hogy az intézetet *egyenesen a fővárosba tegyék át*. Ez év júliusában vörheny miatt a kisdedóvó intézetet bezárták.

1839-ben az egyesület évi jövedelme már 2,106 forintra emelkedik.

1841-ben Wargha sürgetésére már *zenetanitót* is alkalmaznak a képzőintézetben s a február 21-iki közgyűlés Kossuth indítványára *a megyéket fölszólítja mintaintézetek felállítására*.

Az 1842-iki közgyűlési jelentésből kitűnik, hogy *az óvodák száma már 50-re emelkedett* és hogy az mind a katolikus, mind a protestáns papság — első *Klobusiczky* pécsi püspök, a másik *Szoboszlay Papp István* dunántúli fősuperintendens személyében — őszintén támogatják. Ugyanez időben valódi nyereményül tekinthető *Bezerédy Amália*, e halhatatlan emlékéü író nő föllépte, ki »*Flóri könyvet*, című művével a magyar kisdedóvásnak oly kincses tárházat adott, melyet máig sem előzött meg senki.

Még eredményesebb volt az egyesület működésére nézve az 1843. év. Ebben a részvényesek vagy »részes«-ek száma mind a hat évre 6 forintjával kötelezett tagoké már 300-ra emelkedik fel; az egyesületi vagyon 15,025 frt értékét képez; a bevétel 7,433, a kiadás 2,704 forintot. Talán ez eredmény indította az egyesületet arra, hogy titkárának 200, pénztárnokának 100 frt *rendes évi fizetés* adjon. Nagyon helyes intézkedésnek tartjuk azt is, hogy az eleinte szűkkeblű intézkedés a választmányi tagokra nézve, melynek jóté-

kony egyesületeknél jogosultsága nincs, végre megszűnt; a választmányi tagok számát 24-ben állapították meg s azok közé gr. Batthyány Lajost és Zsedényi Edét is beválasztották. Ugyanez évi közgyűlésben jelentette be b. Wesselényi Miklós, hogy az eddig fentartott zsbói és udvarhelyi óvodán kívül Karika, Kékes, Galacz és Sólomos nevű birtokain is óvodákat fog állítani. De ezek közül csak a zsbóiról bírnak részletes adatokat az illető óvo jelentéséből, melyből kitűnik, hogy ez intézet 1848-ig virágzó állapotban volt.

Még jelentékenyebb volt a július 31-én tartott közgyűlés ama végleges elhatározása, hogy a képző-intézetet mielőbb Pestre szállítja át és pedig az intézet fölépüléséig bérházba. Az intézet számára pedig a Valeró-utczában Weisz Tamás szappanostól 1,600 forintot megvette azt a telket, melyre később állandó képzőintézetét emelte fel.

Ez alkalommal Pest városának jelentést kellett tenni az ide áthelyezendő intézet céljáról és szervezetéről s miután ez a képző-intézetet teljes világitásban tünteti fel, annak közlését e helyen el nem mulaszthatjuk.

A kisedóvó példánya s képző-intézet belservesztetének terve.

A mennyiben ezen intézetnek egyik célja az, hogy a képző-intézetből alkalmas kisedóvók gyakorló iskolája példánykép álljon, mely szerint a kisedóvást országsherte lehető legnagyobb sikerrel gyakorolni lehessen.

Az előbbi célra nézve vannak a képzőintézetben segélydíjas és saját költségükön magukat gyakorló növendékek.

Különöse.1 az úgynevezett segélydíjasok lakást, házibutorokat, ágyeműt és 8 p. forintnyi hópénzt nyernek az intézetben s még akkor, ha kiképeztetésük után a vidéken valamely kisedóvó-intézethez óvo-egyenül alkalmaztatnak, legsürgősebb szükségéik fedezésére 20—30 forintot kapnak alkalmaztatási díj fejében.

Mindkét rendbeliek közül csak oly ifjak vétetnek be az intézetbe, kik már elegendő előismerettel bírnak, hogy elemi oktatókká és nevelőkké kiképeztessenek.

Tanulmányaik ezek: számvetés, alaktudomány, természet leírás és tudomány, földleírás, történet, gazdaság, helyes- és szépírás,

alapoktatás az énekben és hegedülésben, főleg pedig a nevelés és műtudomány. Készületük folyama egy év. Ezen idő alatt az előszámlált tanulmányokban mindkét rendbeli növendékek, kisededővök egyaránt vesznek elméleti leczkéket ünnep- és vasárnapot kivéve naponkint reggeli 6 órától 8-ig, valamint szintén egyaránt használják az intézet tanszereit és könyvtárát; hogy pedig gyakorolhassák azt, mit elméletileg tanultak, egész napokon át fölváltva vannak a példány óvó-intézetben.

Különösen a műtudományban, u. m. elemi tanszerek, minták, rajzok, földképek, földtekék készítésében s illetőleg másolásában akként képeztetnek, hogy a 3—7 éves gyermekeknek minden ismeretet, a mennyire lehet, könnyen megfoghatóvá, vagyis szemök elébe állíthatóvá tehesenek.

Mi a kisededőv példányiskolát illeti, az intézet mindenhol és mindenütt különös gondot fordít:

1. arra, hogy az épületben, annak minden bútoraiban, de kivált a gyermekek testén és öltözetén a lehető legnagyobb tisztaság uralkodjék. Ugyanazért ha a gyermek mosdatlanul, fésületlenül, vagy rendetlenül öltözött jelenik meg, az intézet dajkája őt azonnal megtisztogatja s rendbe hozza. Ugyancsak a dajka kötelessége az is, hogy a homokkal behintett udvaron nyáron át játszó s magát netalán bemocskolt gyermeket megtisztogassa s a félrejárókra szorosán felügyeljen;

2. hogy a gyermekeknel a gyenge test kifejlődése ne veszélyeztessék, oly karszékeken ülnek, melyeken derekukat czélszerűen megvethetik, de az ülés *soha sem tart öt percnél tovább egyhuzamban*, hanem időközben majd állnak, majd járkálnak, majd futkosnak, majd más testi gyakorlatokkal vannak elfoglalva.

Nyáron át megtörténhetik, hogy egyiket vagy másikat az álom elnyomja, akkor ezek egy különszobában leterített gyékényre fektettetnek.

A gyermekek reggeli megjelenése nem köttetik határozott órához, kiki akkor jó, midőn szüleinek házi körülményei megengedik; ha valami ennivalót hoztak magukkal, az számukra eltéttetik és csak délben vagy ozsonnára adatik ki azoknak, kik egész nap az intézetben maradnak, a többiek déli 12 óra előtt hazabocsáttatnak, ebéd után ismét feljönnek s alkonyodáskor mindnyájan hazatakarodnak.

Vasárnap és ünnepnapokat kivéve a gyermekek egész éven át mindennap megjelennek az intézetben, e rendszabályt azért tartja az intézet legcélszerűbbnek, minthogy ünnepeken és vasárnapokon a gyermek nemhogy terhére nincs szüleinek, sőt minthogy ő az intézetben tisztasághoz, rendhez és pontosságához szoktattatott, ilyenkor társasága által nem kis hatással lehet e részben szüleire is. Dologtevő napokon pedig azért nincs iskolai szünet, nehogy kivált a szegényebb szülők az apró gyerekeikre ügyelet által kenyérkeresési munkájukban akadályoztassanak, avagy a sürgős munka miatt, gyermekeiket egészen magokra hagyni kénytelenitessenek.

A példányóvó-intézet nevelési rendszere:

A testi nevelésen és veszedelmektől megóváson kívül, legfőbb gond fordítatik a *gyermek szíve képzésére, értelme kifejtésére, nemzeti érzet művelésére s némi műügyességre*, mindez azonban erőtetés és rászorítás nélkül.

A testi nevelés eszközei: 1. testmozgások, melyek a tagok ügyességét s egyszermind az értelmi kifejlődést is előre mozdítják; 2. egyszerű testgyakorlási gépelyek, úgymint hinták, falábak, ugráshoz, mászáshoz, súlyegyentartáshoz kellő olyatén eszközök, melyeken apró gyermekek gyakorolják magukat, minek azon kívánt sikere van, hogy a kisdedek a magasságban nem szédülnek, függő kötélajtorjákra fölmásznak s a levegőn lobbáladó gerendán könnyedén végig futnak (!) s ez által tagjaik izmosokká s erősekké válnak.

A szívképzésre nézve, a mennyiben nem elegendő, hogy a gyermekek csupán néhány erkölcsi mondatot és szabályt hidegen megtanuljanak, ugyanazért rajzolatok, mesék és elbeszélések által oda fordítatik minden figyelem, hogy a rend, igazság és méltanyosság iránt fogékonyakká tétessenek.

Ezeken kívül, minthogy a gyermekek iránt, mintha egy atyának gyermekei volnának az intézetben, egyenlő szeretet nyilvánítatik, ők is szintén az egymás iránti kölcsönös szívességre és segítségre szoktattatnak, egyik a másikat tisztogatja, bajaiban vigasztalja, a nagyobbak az apróbbakat mulattatják, tanítgatják; az intézetbe és haza vezetgetik; egyiknek sincs saját, vagy megkülönböztetett széke, vagy valami tanszere az intézetben, hanem naponkint más sorban és irányzatban rendeztetnek székeik, melyek mint szintén a tanszerek is legfőlebb gondviselés és célszerű használat végett bízatnak reájuk.

Az intézet udvarkertjében lévő fák megsértésétől óvatván mintegy kézen fogva vezetnek oda, hogy a másét bántani s abban kárt tenni nem szabad.

Szívképző eszközül használtatik az intézetben az éneklés is, minélfogva a gyermekek egyszerű, mesterkéletlen énekek értelmes eldolanására szoktattatnak; ezenfelül az éneklés által még azon cél is éretik el, hogy az olykor zajongó és nyugtalan gyermekcsereg valamely dal eléneklése által azonnal összhangzatba és rendbe hozatik. Szóval a gyermekek szívképzése ezen alapon épül: szeresd az Istent, szeress minden embert, add meg mindenkinek az övét, másét ne bántsd, a mit magadnak nem kívánsz, másnak ne tedd!

Azonban nemcsak arra van figyelem, hogy jó irány adassék a gyermek akaratának, hanem hogy értelme is, mennyire korához illő, kifejtve legyen s az idővel használálandó elemi ismeretekbe bevezetessék. Erre nézve a kisdédóvó, midőn értelmez, *mindent szemmel láthatóvá igyekszik tenni*, az értelmezett dolognak alakját, ha van, távolságát és más minőségeit krétával lerajzolja. Ugyanezen célra használtatnak az alaktudomány és különösen a fejszámvetés, nemkülönb a földleírásból némely elemi ismeretek.

Ide tartozik a természettan azért, hogy a gyermekek az érzékeik alá eshető tünetényeket, például villámlás, szélfergeteg, eső stb. és azoknak eredményét ismerni tanulhassák, a természetleírás pedig, hogy kivált a házi és más hasznos állatok, növények és ásványok sajátágaival, használási módjával értelmükhez alkalmazott elbeszélések útján megismerkedhessenek, de egyszersmind, hogy mind a két tudomány által a gyermekben *azon kellő vallásos érzet ébresztessék*, minélfogva minden állatban, fűben, fában, ásványban s a természeti tünetényekben az isteni hatalmat és gondviselést sejtteni és érezni tanulja.

Továbbá oktattatnak a gyermekek a mindennapi dolgok, pl. az esztendő részei, hónapok, napok nevei és sorai, mértékek, folyó pénézek stb. ismeretére és összevetésére.

A műügyesség elérhetése végett a példányóvó-intézet növénydekei csak annyiban gyakoroltatnak, mennyiben az a tagok ügyességére szükséges, ilyen pl. téglák halomba vagy rendbe rakása, farakosgatás, növények tisztogatása s ápolása s más gyenge testalkotásuknál fogva nehezebb kézi munkákra nem szoktathatnak, egyébiránt a nagyobbak írással, olvasással és rajzolgatással is foglalatzkodnak.

Ezek szerint a példányóvó-intézetben a kisdedekkel bántás-
mód ezekben központosul:

1. a gyermek önmagával s viszonyaival megismertetik, jövő
állapota vele megszerettetik és mivel a munkássága legjobb erkölcs-
oktató: munkára, pontosságra, tisztaságra s hűségre szoktatván,
egyszersmind a kölcsönös bizodalomra, megelégedésre s így az
emberiség egyetemes boldogságára előkészítetik;

2. az intézetben jutalmazásnak s büntetésnek helye nincs;

3. végezetre, minthogy az intézetnek célja inkább a gyermek
belső fejlődése, mint annak más társai feletti fényes kitétetése,
nyilvános próbatételek nem tartatnak, hanem ezek helyett az
intézet mindenkinek mindennap minden órában-nyitva áll s idege-
nek napokat s heteket tölthetnek benne, hogy belső rendezésével,
tanításmódjával s kormányzásával közelebbről megismerkedhes-
senek; sőt egy könyv leszen kitéve, melybe minden látogató
beiktathatja észrevételeit s ezek a mennyire lehetséges leend, kellő
figyelembe fognak vétetni.

A képzőintézetnek Tolnárról átszállítása 1843-ban csakugyan
megtörtént; egyelőre ugyan bérházba, mely később elég szűknek
bizonyult. Az egyesület tolnai házáat Dumcsa Dömének adta el
2,400 p. forinton. A Pestre átszállított intézet október 15-én
ünnepélyesen megnyitott 15, ezek között 4 segélydíjas növen-
dékkal és 35 gyermekkel a mintaóvodában.

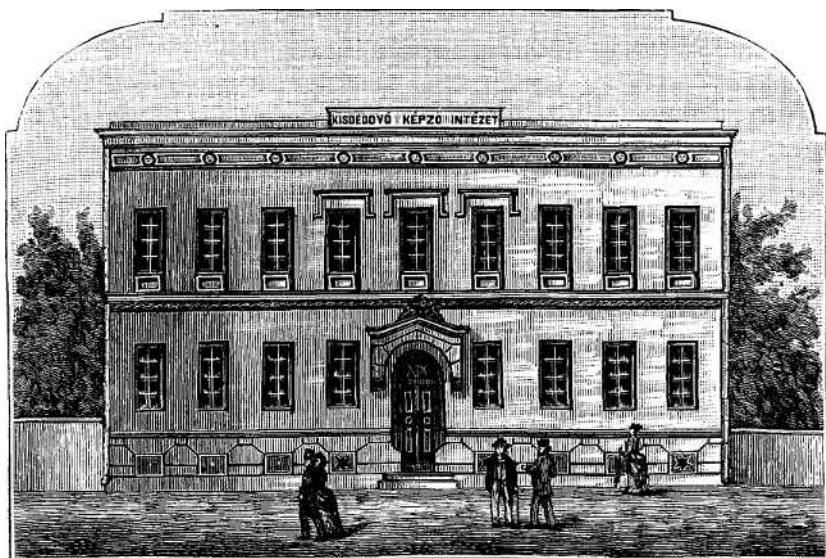
Ez átköltözéssel egyidőben az egyesület megindította épít-
kezését is a Valero-utczában. Pestnek akkor legjelesebb építésze
Poilák Ágoston volt, kinek a főváros ekkori legszebb épületeit:
a nemzeti muzeumot, Ludovica-Academiát, Redoute-épületet stb.
köszönheté. Az egyesület szerény épületének felépítését ugyancsak
ő vállalta el 8,680 p. forintért.

Ily nagy összegekkel azonban az egyesület nem rendelke-
zhetvén, pénzügyekben járatos tagjai tanácsára, egy kis kölcsön-
műveletet indított meg annak fedezésére. Négyszáz db. 20 forintos
részvényt bocsátott ki, melyeket az egyesület vagyona eléggé
biztosított 5% kamattal, mi a 8,000 forintnyi hiányt épen fedezte
volna; csakhogy a 400 darabnak fele sem kelt el, csak 193-at
sikerült eladni. Legtöbbet vett egy egyszerű magyar nevelő Bécsben
Tuppi József (50 darabot), azután az izr. kereskedő-testület 20-at;

a többi egyszerű pesti polgárok, kik között már ott látjuk Weisz Bernát Ferenczet is. E részvények sorshúzás útján fizetettek vissza évi részletekben, de voltak oly lelkes hazafiak is, kik a részvényeket, vagy legalább azok kamatait ví««zaajándékozták az egyesületnek.

Sem az épület, sem az építkezés módja nem felelt meg a Pollák nevéhez kötött reményeknek. Az egyesület építkező-bizottságának sok baja volt a miatt, hogy sem az alap lerakása, sem az épület-anyag megválasztása körül nem volt szabatos az építész eljárása; de ott volt az illetők örökös szeme és a nagyobb bajt megakadályozta.

Nagyobb veszteség érte az intézetet ez évben *Wargha István* igazgató elvesztése által, ki az egyesület megújított kérelmei daczára, lemondott állomásáról. Ezért a következő évben újabb pályázatot irtak ki, mely alkalommal a két ajánlkozó közül *Ney Ferenczet* választották meg. Ugyanez évben látjuk első nyomait annak, hogy a főváros kisdédóví érintkezésbe lépnek egymással; értekezéseket, felolvasásokat tartanak és e mozgalom példájára alakult meg később a »kisdédóvíelők orsz. egyesülete«.

A Valero-utczai óvóképző intézet.

Az 1844. év különben elég sikeres volt az egyesületre nézve: az intézeti épület alapkövét József nádorné *Mária Dorothea* ő fen-

sége tette le augusztus 17-én, midőn a főváros polgársága az által adta jelét érdekeltségének, hogy a polgárórséget testületileg kirendelte az ünnepélyre. Ez évben gyarapították az országgyűlés tagjai Bezerédy felszólítására az egyesület pénztárát is 3,120 írttal; de e lelkes hazafi még ezzel sem elégedett meg; *hanem az országos segélyt is szóba hozta* az országgyűlés nevelési bizottságában és ezt elvileg a kerületi ülések is elfogadták. Azonban fájdalom, a közbejött politikai nagy események az indítványt leszorították az országgyűlési tárgyalások szőnyegéről végképen.

Ugyanez évben fordul elő először az a kérdés is: szükséges-e a kisdedővó intézetekben a 3—6 éves gyermekeknek positiv »Vallástant« (illetőleg felekezeti dogmákat) tanítani? A nagyobb-részt katolikusokból álló közgyűlés azonban tekintettel a gyermekek csekély értelmi fejlettségére e korban, azt nemcsak feleslegesnek, hanem paedagogiai és erkölcsi szempontból károsnak is jelentette ki. Az egyesület vagyona már ekkor 22,484 frtra volt becsülve; bevétele 5,317, kiadása 4,771 frt, — az építkezési pénztár külön kezeltetett.

A következő évek már jövedelmi hanyatlást mutatnak fel. 1845-ben a részvényesek visszalépése miatt már csak 3,382 frt, 3,343 frt kiadással szemben; 1846-ban már csak 2,280 frt, 2,801 frt kiadással szemben; 1847-ben pedig, midőn a részvényesek száma már 170-re apadt, már csak .1,920 frt az évi jövedelem, 2,400 frt kiadással szemben. Mutatja ez ama szokásos tüneményt hazánkban, hogy a politikai mozgalmak előtérbe lépésével, a társadalmi érdekek szorulnak háttérbe.

Az egyesület vagyonmérlege 1844-ben 22,484 frt, 45-ben 25,779 frtot, 47-ben pedig 26,000 frtot mutat ki.

Az intézet belügyei, valamint az eszme terjedése még ekkor nem mutatnak hanyatlást. *A falusi óvodák felállításának és dajkák képzésének eszméje* már 1845-ben felmerül ugyan, de a kivitelre nézve nem talál megoldást. 1846-ban 8 intézeti növendék van még, s a mintaóvodát 112 kisdéd látogatja.

Az 1847-ik évet két érdekes adat teszi nevezetessé a terjesztés ügyére nézve; mert ekkor jelentetett be, hogy Erdélyben a Küküllő-megyei Dombon Nagy József unitárius lelkész saját gyűjtéséből már 1844. végén óvodát épített és nyitott meg, melyet már a korábban említett évben 90 gyermek látogatott és pedig ennek $\frac{1}{3}$ -da részben vidékről beküldött; román gyermek. Ugyanez

évben nyílt meg saját házában a *fiúmei óvoda* is, Kis Pál kormányzó neje Csapó Ida áldozatkészségéből és ebben a gyermekszám majdnem 300-ra emelkedett; alapját pedig Kis Pál kormányzó vetette meg 3,000 frt hagyatékaival. (?)

Az 1848. év már 74 kiseddóvó intézetet talál az országban körülbelől 10,000 kisedd létszámmal. Az új nádort, *István főherceget* fényes küldöttség keresi föl a kiseddóvás ügyének pártolása végett. A nádor meg is igéri ezt; de fájdalom, ígérete beváltására nem volt többé alkalom; mert a 48-diki harczias mozgalmak a képzőintézeti ifjakat harczterre vezetik; az egyesület tagjait a szélrózsa minden irányába szétszórják; s az egyesület pénzügyei is annyira alászállnak, hogy a választmány kénytelen *kölcsönkéréshez folyamodni*.

Az 1828—48. tartott 20 évnyi időszak alatt alakult kiseddóvó intézetek a következők: a budai első angyalkert megnyílt 1828. jun. 1., alapította gr. Brunswick Teréz; a második Budán a várban megnyílt 1829. márcz. 9., alapítója ugyanaz; a harmadik Pest Lipótvárosban megnyílt 1829. márcz. 19., alapítója gr. Brunswick Józsefné, Majthényi Anna; a negyedik a budai vízi-városi, megnyílt 1829. a gr. Brunswick Teréz által alapított intézetek egyesülése által. Az 5. Besztercebányán, megnyílt 1829. nov. 1., alapította Zmeskal Miklós nyűg. udvari titkár és Belánszky püspök, ki 1,000 frttal járult alapjához. A 6. és 7. Pozsonyban kettő 1830. máj. 1. és jun. 1. megnyitva, alap. a Brunswick T. által alakított nőegylet, melynek elnöke Heiler Károly apátkanonok. A 8. a pesti városligeti, megnyílt 1832. máj. 1., alap. a Brunswick T. által alapított egylet. A 9. ugyancsak Pesten a pacsirtamezőn, ugyanez egylet hozta létre 1832. nov. 5.; 10. a nagyszombati, megnyílt 1832. nov. 5., a gr. Brunswick T. által alapított »Jót előmozdító társulat« által, melynek alapjához Scitovsky János bibornok hercegprimás 1,000 frttal járult. A 11. a pest-belvárosi, megnyílt 1834. jun. 1., alap. a gr. Brunswick T. által szervezett társulat. A 12. Belaczon 1835. április 7-én nyílt meg; alap. gr. Festetich Leó. A 13. Hídján (Tolnám.) megny. 1836. ápril. 25. alap. Bezerédy Istvánné, Bezerédy Amália és nővére Etelka. A 14. Budán a Tabánban, megny. 1836., alap. Kohn orvos. A 15. Tolnán 1837. okt. 7., mint a M. O. K. T. egyesület mintaóvodája. A 16. Szegszárdon nyílt meg 1838. márcz. 1., alap. a tolnamegyei egyesület. A 17. Héderváron megny. 1838. jun. 5., alap. gr. Viczay

Károlyné, szül. gr. Khuen Mária. A 18. Csáki-Gorbón, megnyílt 1836. nov. 1., alap. br. Jósika Jánosné, szül. gr. Csáky Rozália. 19. Kolozsvárt a külső-monostor utczában, megny. 1838. nov. 1., alap. u. a. A 20. Sopronban 1838. nov. 1., alap. a Sopronban alakult egyesület. A 21. Szabadkán 1838., Makk Lajos magánvállalata. A 22. a pest-józsefvárosi, megny. 1840. febr. 22, a helyben alakult egyesület által. A 23. Ráczevén, megny. 1840. ápr. 1., alap. Horváth Ferencz esperes-plébános. A 24. Pécsen 1840. máj 15., Koholczér János magánvállalata. A 25. Kassán 1840. máj. 30., a helybeli »Jótékony nőegylet« által alapítva; alapjához a város alkalmas ház és 9,949 p. frttal járult. A 26. Pesten a sip-utczában, megny. 1840., jun. 6., mint magánvállalat. A 27. Gyomán, megny 1840. jul. 1., Wodianer Sámuel alapítványa. A 28. Szombathelyen, megny. 1840. jul. 1., Csepí Demeter Ferencz-rendi zárdafőnök buzdítására. A 29. Aradon, megny. 1841. jul. 12., a gr. Brunswick T. által alakított nőegyesület által. A 30. Világosváron, megny. 1841. szept. 5., alap. Bohus Jánosné, szül. Szögyény Antónia. A 31. Fiúmében 1841 , alap. Kiss Pál kormányzó és neje Csapó Ida. A 32. Balassa-Gyarmathon, megny. 1841. okt. 1., alap. a helybeli egyesület által. A 33. Zsibón 1841. nov. 1., alap. br. Wesselényi Miklós, ki ugyanott képezdét is szándékozott megnyitni saját költségén. A 34. Pesten az ötpacsirta-utczában 1842. febr. 5., mint magánvállalat. A 35. a pozsonyi harmadik; megny. 1842. márcz. 7. alap. Todesco Hermán bécsi bankár. A 36. a vasdínyei (Komárommegye) pusztán 1842. máj. 29., alap. gr. Batthyányi Kázmér. A 37. Miskolczon 1842. szept. 1., alap. a miskolczi kaszinó, miskolczi nőegylet és Borsodmegye által. A 38. Nagy-Abonyban, megny. 1842. nov. 1., Horváth Mihály a későbbi csanádi püspök és történetíró indítványára a földbirtokosság által alapítva. A 39. Nagy-Almás (Kolozsm.) 1842. nov. 26., alap. gr. Csáky György, ki a kisdedekkel selyemtenyészést is üzetett. A 40. Zilahon, megny. 1843. jan. 30., alap. a város, br. Wesselényi Miklós és más birtokosok. A 41. megnyílt Temesvárott 1843. máj. 13. alap. a helybeli egyesület. A 42. megnyílt Győrben 1843. aug. 3., alap. a város Bizinger János üvegesmester hagyatéka alapján. A 43. Érsekújváron 1843. okt. 1., Csenáth József esp. pléb. és más városi polgárok buzdósága folytán. A 44. Istvánhegyen (Krassóm.) 1843. okt. 14., alap. Háriné, szül. Íbittó Mária vashámorbirtokos. A 45. a pesti terjesztő egye-

sületi példányóvoda Tolnárol áttéve 1843. okt. 15., a király-utczai Müller-féle házban, később a Valeró-utczai képző-intézetben. A 46. Losonczon 1844. febr. 1., a helyben alakult egyesület által. Az alaphoz Vahot Imre mint a losonczai Phoenix szerkesztője 2,000 p. frrtal járult. A 47. Órmezőn 1844. máj. 5., alap. gr. Szirmay Sándorné, szül. Okolicsányi Ottilia. A 48. a kolozsvári második, 1844. máj. 25., alap. a helybeli nőegyesület; alapjához gr. Kendeffy Ádámné 1,000 p. frrtal járult. A 49. Mislán (Tolnám.) 1844. aug. 1., alap. Kiss-Csapó Ida fiúmei kormányzóné. Az 50. az oláh-solymosi 1844. aug. 1., alap. br. Wesselényi Miklós. Az 51. Egerben 1844. szept. 15., alap. a helybeli »Műkedvelő társulat«. Az 52. Kis-Tapolcsányban 1844. szept. 15-én nyílt meg, alap. gr. Keglevich János barsi főispán. Az 53. Pesten a 9., megny. 1844. szept. 15., Wurga Péter magánvállalata. Az 54. Nagy-Körösön 1844. szept. 15.. Wargha János tanár vállalata. Az 55. debreczeni első 1844. szept. 15. nyílt meg a Czegléd-utczában, alap. a város. 56. Kassán a második a belvárosban, megny. 1844. okt. 4., alap. a nőegylet. Az 57. Bajvon, megny. 1844. nov. 18., alap. gr. Kún Gergely s neje Beck Amália. Az 58. Dombon, megny. 1844. nov. 25.. alap. Nagy József lelkész. Az 59. a debreczeni második; megny. 1845. ápr. 28., alap. a reform, egyház. A 60. Ipolyságon 1845. máj 1., alap. a helybeli egyesület. A 61. Somorjában 1845. máj. 1., alap. Részelyi Mihály pléb. A 62. Váczon 1845. máj. 15., Kún Bálint magánvállalata. A 63. Kendi-Lónán 1845. jun. 1., alap. gr. Teleky Miksa. A 64. Kis-Halápon 1845. A 65. Makkfalván 1855. jun. 5., alap. a község és br. Wesselényi Miklós. A 66. megnyílt Mármaros-Szigeten 1845. aug. 20., Nánássy Lajos által létrehozott egyesület által alapítva. A 67. Rozsnyón 1845. szept 1., alap., a város, helyb. egyesület, Bartakovits Béla rozsnyói püspök pártfogása mellett. A 68. Tégláson 1845. okt. 1., alap. Barczay Anna özv. Beck Pálné és Barczay Zsuzsanna. A 69. Püspök-Ladányban 1845. nov. 10., alap. Beszedics kincstári tisztartó. 70. Mező-Madarason 1846. jan. 1., alap. Gál József fő királyi bír. A 71. Eteden 1846. máj. 1., alap. a reform, egyház. A 72. Ó-Budán 1846. máj. 3., Halasi István magánvállalata. A 73. Ó-Budán a második 1846. máj. 25., özv. Wunderlich Józsefné magánvállalata. A 74. Szegeden 1846. máj. 20., alap. a helyb. nőegyl. A 75. Józseffalván 1846. szept. 7., al. Breczenheim Nándor herczegné. A 76. Békésen 1846., Hajnal Ábel reform, esperes

buzgósága által^v 77. Budapesten mint 10. 1846. okt. 10. a Lipótvárosban, alap. a pesti izr. magyarosító egyesület által. A 78. Temesvárott 1846. okt. 20., a Józsefvárosban a helyb. társulat által. A 79. Török-Szentmiklóson 1846. okt. 21., al. Almássy Manó. A 80. Nyíregyházán 1846. nov. 22., a szabolicsmegyei bizottmány által alapítva és később helyb. polgárok által 2735 p. frttal támogatva. A 81. Baján 1847. máj. 1., Pacskiné Elió Amália magánvállalata. A 82. Deésen 1847. jun. 5., melyhez a helybeli ref. egyház, maga a király V. Ferdinánd, a megye, s a helyb. társulatok és czéhek adományai járultak. A 83. a temesvári harmadik 1847. jul. 4., a Gyjj3áxosrés<beft—afelettit—társulat által. A 84. Lúgoson 1847. jul. 12., al. a helyb. nőegylet. A 85. Nagy-Becskereken 1847. aug. 1 , al. a helybeli társulat által. A 86. Zala-Egerszegén 1847. szept. 15., al. a helybeli kaszinó. A 87. Hatkőezon 1847. nov. 14., al. Semsey Lajos kir. kamarás és neje Szemere Klára. A 88. Gyulán 1847. nov. 20., Dick Ferencz magánvállalata. A 89. Nagy-Halmágyon 1847-ben nyílt meg egy óvoda, de csak hamar megszűnt.

Már 1848-ban egyetlen egy kiseddóvó-intézet sem nyílt meg; ellenben megszűnt a következő 24: Békésen az 1 -ső, Budán a 4-ik, Gyomán, Héderváron, Istvánhegyen, Józseffalván, Kendi-Lónán, Kis Halápon, Makkfalván, Mező-Madarason, Nagy-Becskereken, Nagy-Halmágyon, Nagy-Kőrösön, Ó-Budán az 1-ső, Oláh-Solymoson, Örmézön, Pesten az 1-ső, Pesten a 7-ik és a 10-ik, Püspökladányban, Szabadkán az 1-ső, Tégláson, Török-Szentmiklóson, Világosváron. *

A mi az egyesület vezetését illeti, már 1847—48-ban gróf Festetichet és Szentkirályi Móriczot ritkán látjuk a gyűlésekben résztvenni. Ezek helyett Lónyay Gábor, Fáy András, de legtöbbször Zsoldos Ignác elnökölnek; az 1848. május 21-én tartott köz-

* Mint fennebb emiítettük, maga a terjesztő egyesület e korszak végén csak mintegy 70 kiseddóvó intézetről tudott, mint létezőről. Ezzel szemben a nagy szorgalommal összeállított sorozat, mely 89-et mutat fel, Rapos József érdeme, ki már idézett munkájában részletesen ismerteti a keletkezett intézeteket; a két adat azonban nem áll ellentétben egymással; mert először időközben is megszűnhetett néhány óvoda és másodsor a központi egyesület alkalmas közegek hiányában nem tudott minden adathoz hozzájutni. Még ma is mind az orsz. kiseddóvó-egyesület, mind a közoktatási kormány *csak bizonyos hiányokkal* közölheti a magyar kiseddóvás statisztikáját. Sz.

gyűlésen Bezerédy István, az utolsó nyári közgyűlésen pedig Érdy János volt az elnök. Azt is érdekes megjegyeznünk, hogy a szeptember 20-án tartott utolsóelőtti választmányi ülésen Ney Ferencz indítványára *férfi növendékek hiányában nők felvétele határoztatott el, de legalább 24 éves kor mellett*. Az intézet mintaóvodájában a Pestre költözés óta mintegy 400 gyermek nyert ápolást; a képzőintézetben 1849-ig mindössze 148 növendék volt.

III.

Az elhanyaglás és belviszály kora.

1849—1873.

A nemzetünket 1849-ben ért nagy csapás eredményére nézve hasonlított valamely meteor szétrobbanásához, mely annak nemcsak útját és lételét semmisíti meg, hanem darabjait is szétszórja a végetlen világtér minden irányába és ott, hol előbb teljes csillagfényében ragyogott, nem marad egyéb sötétségnél és pusztaságnál.

A rémület zsibbadtsága fogta el a nemzetet, midőn nemcsak a közelebbi évek nagyreményű politikai és társadalmi alkotásait, hanem majdnem ezredéves szabadságát, őseink minden vívmányát és alkotását látta egy csapással megsemmisülni. A polgári szabadság napja letűnt és a csillagok, melyeknek nevéhez a nemzet jövődjét fűzte, elenyésztek a láthatárról; ezrei a szabadság-hősöknek tértek vissza az annyi vérrel öntözött drága anyaföld kebelébe; míg mindazok, kik mindaddig a nemzet ügyének zászlóit lobogtatták, elvérzettek, elbujdostak, vagy szomorú hirű fogházakban ették a rabság könnyekkel öntözött kenyerét.

A közigazgatás élén ismeretlen és nem rokonszenves alakok jelentek meg, idegen szavakkal ajkaikon és szívökben nem egyszer az általuk kormányzott nemzet gyűlöletével. A nemzet ifjúságának el nem hullott része idegen országokban viselte a katonaság kényszerubbonyát. A nemzet teljesen elvesztette bizalmát önerejében és jövődjében.

Ily viszonyok között nem volt csoda, hogy a nagy csapás által okozott kábultság csak igen lassan enyészett el és a nemzet, mely villám által sújtott holttesthez volt hasonló, csak egyenként és igen lassan nyerte vissza érzékeit, öntudatát és megrendült hitét.

Először most is az irodalom mozdult meg és mert a sajtóviszonyok — rosszabbak a hajdani előleges cenzúránál — a leg-ritkábban engedték meg, hogy a nemzeti érzelem a most létező, vagy közelmúlt viszonyokról nyilatkozzék: az irodalom visszafordult a nemzet dicsőséges múltjához és annak tanulságaival igyekezett a nemzet régi hitét felköltetni és tevékenységre ösztönözni, azt legalább abban a körben, melyben az általános nyomás daczára is, némileg mozogni lehetett. A nemzet lassanként megtanult a *sorok között olvasni* és ez oly közel hozta az írók nemzete szívéhez, minőről alig emlékezik a magyar történelem. E közvetlenségnek lehetett köszönni, hogy bár lassú fokozatossággal a társadalmi élet is elevenülni kezdett és lassanként az egyesületi szellem, hová a nemzetnek csaknem összes erői irányultak, néhány év alatt eddig soha sem észlelt magaslatot ért el. Különösen a közművelődési és jótékonyági tér volt az, melyen a nemzet hazafi érzelmeinek megleget érvényesítette.

Első sorban a felekezeti iskolák tüntettek föl kedvező eredményű mozgalmakat. A felülről alkalmazott nyomás, mely nagy igények támasztása által szándékozott abszolút céljait elérni, épen az ellenkező eredményekre vezetett. A protestáns autonómia, melynek működését ily kerülő utón akarta a hatalom keze elnyomni, századokon át szerzett ruganyosságánál fogva, épen szokatlan erőre ébredett és a közművelődés érdekében eddig még soha sem tapasztalt mérvű áldozatokat hozott. Az eddig más tereken működött nemzeti erő összes szellemi és anyagi munkásságát e téren központosítá; első rendű irodalmi férfiak, a nemzet büszkeségei foglalták el a tanári székeket és gyámolítva a legtekintélyesebb férfiak pártfogása által, néhány év alatt közoktatásunkat eddig alig megközelíthetett színvonalra emelték. E körülmény hasonlóra sarkalta a más felekezeti iskolák vezetőit is és nem egy lelkes fia a hazának, ki néhány hó előtt fegyverrel kezében védte hazája jogait, újból visszatért felöltöni a szerzetes ruhát, hogy nemzetét most már mint a közművelődés bajnoka szolgálja.

Hasonló jelenséget látunk a társadalmi és egyesületi életben is. A fővárosban és vidéken egymás után alakultak a közművelődési, jótékonyági és gazdasági egyesületek és a nemzeti tevékenység oly élénkséggel fordult e tér felé, melyet a hatalom sem zárhatott el előle, — hogy az itt kifejtett tevékenység alig találja példáját a nemzetek életében.

A politikai mozgalmakat el lehetett tiltani, — a társadalmiakat nem. Nem volt arra az elnyomóknak sem ürügye, sem hatalma. Az absolutismus emberei csikorgathatták fogaikat; de a nemzet szellemi életét, társadalmát meg nem semmisíthették, sőt meg sem béníthatták.

Megszűnt még az utóbbi években mesterségesen fölszított nemzetiségi torzsalkodás is; ennek vezetőit azzal sújtotta az igazság és végzet logikája, hogy legfőlebb nyomorult egyéni bérét kapták meg üdvetlen szolgálataiknak; de azt a célt, melylyel magokat kecsegtették és híveiket ámitották, hogy a magyar nemzet öntudatát és lakóinak hazaszeretét megsemmisítsék, nemhogy elérték volna, sőt távolabb estek attól, mint valaha. Saját híveik odahagyták az álprófétákat s a közös elnyomásban testvéri érzélemmel fordultak vissza az anya-nemzethez gyermeki szeretettel a közös anyához: Magyarországhoz. Századok óta nem volt annyi jelensége Magyarországnak polgárai és felekezetei egymás iránt tanúsított rokonszenvének, mely minden alkalmat megragadott arra, hogy ezt tanúsíthassa. Az ország kereszténységének megalapítója Szent-István király ünnepélyén sorban és *egy* tömegben *járták* fel a városok és községek lakói a különböző felekezetű egyházakat és a társadalmi összejöveteleken áradozott az a rokonszenv, mely a polgárok keblét betöltve, más téren nem nyerhetett nyilvánulást.

Egyszóval, mit a közös alkotmány forrongó élete századokon át nem tudott elérni: a haza összes polgárainak szívben és lélekben egyesülését, — a közös elnyomás meghozta azt.

Ily viszonyok között méltán csodálkozhatnék valaki: miként történhetett, hogy csak az egyetlen kisededőzés nem találta meg az újabb fölvirágoztatás eszközeit; nem azon utakat és módokat, melyeket a társadalom már csaknem minden irányban fölhasznált és azon egyéneket, kik ez *ügy* föllesztésére alkalmasak lehettek, volna? De azok, kik nemzetünk természetét, hajlamait ismerik, melyek inkább irányulnak a látszat, mint a való felé és a tüntetés mint a komoly hangya-munka fölvetelére és azonkívül ismerik azon elemeket, melyek kezében 1849-ben egyebekkel ez ügy is megfeneklett; kevésbé fognak a szokatlan tüneményen megütközni.

Vidéken és pedig nem egy helyütt a kisededőzés ügyét is fölkereste a társadalmi buzgalom és leginkább nőegyesületek

karolták fel — nem egyszer csak mellékesen — a kisdedek megóvásának és nevelésének ügyét is: de a központi egyesület sem helyzeténél, sem egyéneinél fogva nem volt alkalmas arra, hogy hazafias vállalkozásának újabb lendületet adjon.

Az 1849-iki nagy csapás keményen sújtotta az egyesület anyagi erejét is, mert rendes tagjainak elzüllesztésével alig maradt annyi jövedelme, melyből igazgatóját fizethesse. De sokkal nagyobb volt a szellemi veszteség, mely az egyesületet érte. Hol voltak az áldozatkész Festetichek, Wesselényiek, Bezerédyk és Szentkirályiak? Hova lett a lelkes Brunswick-család és mindazok, a kik az előkelő nővilágból egykor az intézményt oly fáradságtalan buzgalommal és nagy áldozatkészséggel pártfogolták? Sehol!

Emiatt volt ama balvégzetes hibát, mely az egyesület kebeléből már kezdetben kizárta még azokat a jeles nőket is, kiknek az intézmény meghonosítása egyedül volt köszönhető: most e hiba meghozta szomorú következményeit. Az egyesület tisztviselő-körében a régiek közül alig találunk valakit és a választmányi tagok között is csak Bezerédy István és Szentkirályi Móricz nevét látjuk; de ezeknek is csak nevét, nem működését; a számadás-vizsgáló bizottságban ott van a régi jó Kacskovics Lajos és Weisz Bernát Ferencz és az alelnöki széken 1852—55. Kossalko János szerepel.

Ily viszonyok között nem csoda, hogy az egyesület egész 1857-ig semmi életjelt nem ad magáról; ekkor jelen meg évkönyve, mely az 1853—57. évekről számol be. 1853-ban csak 1,530 frt az egyesület összes bevétele és 1,610 frt kiadása; 1854-ben 2,591 frt bevételt és 2,585 frt kiadást látunk; 1855-ben az összes bevétel újra 1,483 frtra száll le, a kiadás 1,469 frt; 1856-ban a bevétel 2,662 frtot, a kiadás 2,543 frtot tesz ki; végre 1857-ben az összes bevétel 1,660 frt, a kiadás 1,642 forint.

E gyenge anyagi erőnek felel meg magának a központi intézetnek képe is, melyben 1849-ben csak két, 1850-ben hat, 1851-ben három, 1852-ben tíz, 1853-ban négy, 1854-ben tizenegy, 1855-ben kilencz, 1856-ban nyolcz és 1857-ben csak hat növendék vesz részt; oly csekély segélydíjazás mellett, hogy csodálkozunk kell még ez eredmény felett is. — Valamivel örvedetesebb a mintaóvoda létszámának aránya, mely a 80 és 100 között változik, mi egyébiránt csakis a helyi kisdedovási szükségéről tesz tanúságot.

Maga az *igazgató*, Ney Ferencz úr, ki különben a kised-
 óvási irodalom terén is nagy buzgalmú íróként tűnik fel, e szomorú
 korszakban még e tekintetben is megbénítottak látszik, mert az
 1853—57. korszakban csak néhány kisebb czikkkel jelen meg az
 irodalom terén és azt hiszszük nem csalódunk, ha e bénultságát is
 főleg annak tulajdonítjuk, hogy a megélhetés feltételeivel kellett
 küzdenie oly anyagi viszonyok között,, melyek a javulásra alig
 nyújtottak kilátást. Annál kevésbé érezhette magát hivatva, hogy az
 egyesület újjáalkotása, az újabb társadalmi viszonyokhoz átalakítása
 és általában a kisedóvás terjesztésének ügyével foglalkozzék ő,
 ki mind az élet, mind az igazgatóság gondjaival bőven el lehetett
 foglalva; a személyes terjesztésről pedig a legjobb akarattal is alig
 álmodhatott.

Az egyesület többi tagja részint koruk, részint hivatásuknál
 fogva szintén nem jöttek a terjesztés gondolatára; a mint hogy
 végig tekintve az illetők névsorán, alig is találunk olyant, ki hely-
 zeténél vagy hajlamainál fogva vállalkozhatott volna.

Nagyrészt elmaradtak ez időből még a rendes gyűlések is;
 legalább az egyesület irományai között azoknak nyomait csak itt-
 ott találjuk. Végre 1855. decemberében (mint az 1857-ben kiadott
 évkönyvből kitűnik) az egyesület újból szervezkedett; elnökének
 Ürményi József cs. kir. kamarást, másodelnökének Simon Flórent
 ügyvédet, titkárának Pilisy Józsefet, ügyvédjének Kár Mátyást
 választva. A 24 tagú választmány tagjai között már látunk ugyan
 néhány *nagyon is előkelő* nevet; de ezek helyzetöknél fogva
 kevésbé foglalkozhattak az intézet belügyeivel; annál kevésbé a
 terjesztés munkájával.

A ritkán tartott üléseken is, hol most már mindenkor egy-
 egy császári biztos van jelen, csak az anyagi ügyek küzdelmeit
 látjuk szerepelni. Hátralékban maradtak a rendes tagdíjak, még
 pedig több ezer frttal; a folyó kiadások miatt is kölcsönökhöz kell
 folyamodni és a küzdelem legjellemzőbb képét nyújtja a Festetich-féle
 alapítványnak veszélybe jutása, mely az ügyvédek hanyagsága miatt
 mind a tőkét, mind a kamatokat illetőleg oda jutott, hogy elveszettek
 lehetett tekinteni. Betáblázták azt ugyan két helyre is, de az illető
 jószágok idegen kézre jutván, az újabb birtokosokkal szemben foly-
 tatott perek nem vezettek célhoz s mint később meglátjuk, csakis
 az »orsz. kisedóvó-egyesület« alakulása után került vissza a tőke
 az egyesület birtokába.

Az 1858-ban kiadott évkönyv sem nyújt az egyesület állásáról kedvezőbb képet.

Az anyagi viszonyokat tekintve, miután az Ottlik-féle kétezer forintos kölcsön, a gr. Festetich Leo-féle 4,000 frtos alapítvány és a részint teljesen kétes, részint csak reménybeli 22 alapítvány kamataival az egyesület nem rendelkezik: összes kamatozó vagyona csak 8,600 frt; melylyel szemben 3,542 frt adósság áll. Az ez évre szóló összes bevétel a reménytelenül befolyt kamattartozások és újabb adományok által ugyan már 3,301 frtra emelkedik, de ezzel szemben is csaknem ugyanannyi kiadás áll úgy, hogy a pénztári maradék alig múlja felül a száz frtot. Az alapítók száma lassanként növekedni kezd úgy, hogy 214-re emelkedik fel; ellenben a gyámolító tagok száma 38-ra száll alá.

A központi képzőintézet, hol a növendékek most már semmi segélydíjban nem részesülnek, az elmúlt évről már csak 4 növendékről számol be és ebből csak egy nyer alkalmazást, egy betegen távozik; egyet pedig erkölcstelen magaviselete mellett el kell távolítani az intézetből. 1858-ban is csak egy növendék van az intézetben.

Ezzel szemben igen csekély vigasztalást nyújt az előtérbe állított példány-óvoda, melyet megnyílt (1843) óta 1,400 kisedet látogatott.

Nem lehet pedig mondani, hogy az egyesület eme pangását az absolut kormány nyomása idézte volna elő; mert az egyesületi jegyzőkönyvekben vagy más okmányokban is ennek semmi nyomát nem látjuk az ellenőrző császári biztos kiküldésén kívül. Ney Ferencz igazgatónak és dr. Verebély Józsefnek — az elsőnek pénztárnoki minőségben is teljesített buzgalmáért — méltán szavazott az egyesület köszönetet; azt azonban, hogy ezek nagy elfoglaltságuk mellett a terjesztés ügyével is foglalkozzanak, méltányosan várni nem lehetett.

Az 1859. év némi javulást mutat az anyagi viszonyokra nézve; a mennyiben br. Wesselényi Miklós örökösei atyjuk alapítványát befizették és a gr. Festetich-féle alapítvány kamataiból is befolyt valami. Ennek folytán az egyesület képessé válik adósságait 2,000 frtra leszállítani és az építkezési kölcsön-ügyet lebonyolítani. Az ez év márcz. 14-én tartott közgyűlés kérelmet intézett az ország magas főpapságához, mely azonban még ekkor nem igen talált eredményre. Az ugyanez évi június 14-iki ülésben az egye-

sülét vagyoni állapota 17,113 frtban van kimutatva, ebből azonban csak 12,520 frt kamatozik.

Az egyesület zsidbadt tevékenységére mutat, hogy 1849 óta 1861-ig, hat évben egyetlen közgyűlést sem tartott, a többiekben egyet-egyet; a választmányi ülések száma évenként csak 2—4; 1854-ben és 1861-ben pedig az egyesület életének *semmi jelét nem adta*. E tétlenség és azon körülmény, hogy éveken át a számadások sem megvizsgálva, sem közrebocsátva nem voltak, és hogy az alapszabályok megerősítésére, melynek egyébaránt fölterjesztésére? *iem is volt* szükség, hiában várahoztak, okozta az ügy fásultságra merülését.

Különben 1849-től 1860-ig a következő helyeken alakultak kisededóvó-intézetek: Ó-Budán 1849. május 6. magánintézet; ugyancsak Budán gr. Brunswick T. által segélyezve Horkai György, 1849. aug. 1. a tabánit. 1850-ben máj. 1. Rimaszombatban a város alapított óvodát; ugyanez évben okt. 1. Nagyváradon a Várad-Olaszi városrészben a város által alapítva. 1852-ben Pesten máj 2. Boér Ignác magántanintézete nyílt meg; ugyanez év szept. 1. az ó-budai negyedik, szept. 11. ugyanott az ötödik nyílt meg, az első Hahn Péter, az utóbbi Wimberger magánóvók vezetése alatt. 1853-ban máj. 1. a pesti Lipótvárosban Wunderlich Vilmos nyitotta meg magánóvodáját; június 3-án Komáromban, nov. 9-én pedig Dobsinán 20,000 frt alapítvánnyal a város által örökre megalapított ugyancsak városi épületben egy igen kitűnő intézet. 1854-ben csak Pesten nyílt meg a 13. és 14. óvoda, mindkettő a Terézvárosban; az első Mestics Ede, az utóbbi a helybeli egyesület által. 1855-ben Nagy-Kanizsán az izr. hitközség nyitotta meg óvodáját május 3-án. Ugyanez évben szept. 24-én Martina Wenzel megyei főnök indítványára nyílt meg Máramaros-Szigeten egyesületi alapon és különösen Várady Gábor és Nánássy Lajos urak közreműködésével az Erzsébet királynőnk nevét viselő intézet; — szept. 29-én pedig Baján a nőegylet nyitott meg egy intézetet. 1856-ban Marosvásárhelyen máj. 1 nyílt meg leginkább a város által alapítva az első óvoda; ugyanez év máj. 13-án Budán a buda-ujlaki óvoda gr. Brunswick T. és a budai nőegylet buzgalma által. Okt. 14-én Győrött a Bizinger-alapítvány helyiségében Magvassy Mihály nyitott óvodát; ugyanez év okt. 15-én Szegeden nyílt meg a nőegyesület által alapított felsővárosi óvoda. Az 1857. év egészen meddő maradt; 1858-ban márcz. 1. Nagy József nyitotta meg

magánóvodáját; máj. 1. Vajdán Nagy János földbirtokos saját költségén alapított egy nyári óvodát; május 7. Püspökin (Biharban) a ref. egyház és község által Pap Károly lelkész buzgóságából jött egy létre; ugyanez év máj. 10. Békés-Csabán egy egyesületi utón; juh 1-én pedig Szatmáron, »városi óvoda« czímen nyílt meg egy, Ugyanez évben, május 24-én a nagyváradai újvárosi óvoda, bölcsődével kapcsolatosan, Szaniszló Ferencz nagyváradai püspök nagylelkű alapítványa által jött létre irgalmas nénék vezetése alatt. Ugyanez évben, aug. 1. Deák Franciska Pesten nyitotta meg a 15-ik óvodát a Ferenczvárosban; okt. 4. pedig a győri Újvároson Magvas Mihály állított fel egy ily intézetet. 1859-ben Ó-Budán Hoffmann Amália nyitotta meg mag inóvodáját; míg ugyanez év folyamán a derék Szabadka város 3 óvodája nyílt meg; szept. 1. Szarvason jött létre az első óvoda a helybeli kath. és prot. lelkészek egyesült buzgalma folytán. 1860-ban Pécsent Szigriszt József nyitott magánóvodát a város támogatása mellett; ugyanez évben nyílt meg Pest-Lipótvárosban máj. 1. Görög Imre, máj. 13. pedig Krikovszky Antónia magánóvodája a Józsefvárosban. Ugyanez év jun. 3-án Raposs József alapította meg óvodáját, mely igen széles tervzetben közalap nevelési mintaintézet akart lenni, de mostoha körülmények közbejötté miatt már a következő évben megszűnt. Ugyanez év aug. 1. Szatmáron a Szt. Vincze-apácák nyitották meg zárdaóvodájukat csupán leányok számára; ugyanez év okt. 1. Szabadkán nyílt meg a 4., nov. 10. Hódmezővásárhelyen dr. Hajnis József főorvos buzdítására és a város támogatása mellett nyílt meg egy derék intézet.

Összegezve a jelölteket: 1849-ben megnyílt 2 és megszűnt 14 óvoda; 1850-ben nyílt 2, megszűnt 1; 1851-ben megszűnt 1; 1852-ben megny. 3, megsz. 1; 1853-ban megny. 3, megsz. 1; 1854-ben nyílt 2, megsz. 1; 1855-ben nyílt 3, megsz. 1; 1856-ban nyílt 4, megsz. 2; 1857-ben megszűnt 1; 1858-ban nyílt 8 óvoda; 1859-ben nyílt 4, megsz. 1; 1860-ban nyílt 8 óvoda, megszűnt 2. Szóval: az 1849—60. korszakban megnyílt 39, megszűnt 26-óvoda.

E korszak második része, az 1861—73-iki időszak bizonyos tekintetben előnyösebbnek mutatkozik ugyan a korábbinál: de ezt az egyesület beléletének szomorú viszályai nagy részben ellensúlyozzák.

Az 1861. év nov. 30. napján tartott közgyűlés a lemondott Ney Ferencz igazgató helyére, Raposs József székesfehérvári okleveles óvót és már akkor irodalmilag is ismeretes paedagógust választotta.

Nem hisszük, hogy csalódnánk, midőn azt állítjuk, hogy az a sajnálatos torzsalkodás, mely néhány éven keresztül az egyesület és intézeti igazgató között mindig nagyobb mértékűvé fejlett és végre is az előbbinek föllaldozásával fejeztetett be — okait azon ellentétben találja fel, mely az igazgató egyénisége és az egyesület felfogása és általános magatartása között létezett. Már a fennebb előadottakból láttuk, hogy az egyesületi érdekeltség s ennek következtében a tevékenység is — mely különben igazán megvallva, soha sem volt nagy elevenségű — nagy mértékben megcsappant, mondhatni, fagypontra szállott alá. Gyűléseket igen ritkán látunk, ezeken is csak öt-hat tag jelen meg; a tárgyalásokban sincs valami lélekemelő ügy, hogy az összes tevékenység legfőlebb az egyesület vagyonának megmentése körül forog, bár ott is lanyhán. A volt igazgató és titkár megtették kötelességüket; az előbbi pénztárnok is volt egyszersmind; az újon választott elnök is el-eljött egy-egy ülésre, de hajlamainál fogva úgy ő, mint a többi tagok egyáltalában nem voltak hivatva arra, hogy az egyesületnek mozgékony-ságot kölcsönözzenek, a közvéleményre hatni tudjanak és fzt az ügynek újra visszahódítsák. Az egyetlen Ney Ferencz tett, a mit tehetett az irodalom terén; de a figyelmet ez egyetlen eszköz által fölkelteni nem volt képes. Igen jól jellemzi e hangulatot az, hogy az a terv, mely még 48 előtt keletkezett, hogy a nemzeti színházat egy előadásra megnyerjék, csak évek múlva sikerült; és ezen kívül csak egyetlen hangversenynek van nyoma, melyet az igazgató Hollósi Kornélia megnyerésével eszközölt ki

Ürményi József, az egyesület elnöke a szó teljes értelmében nagy ur volt, lovagias és udvarias mindenki iránt, a ki vele érintkezett, de részint helyzete, részint hajlamainál fogva conservatív, ki irtózott minden demokratikus eszköztől, még a közvélemény fölkeresésétől, vagy egyeseknek kérelem útján megnyerésétől is. Stuller Ferencz, az egyesület titkára — különben igen lelkes férfiú — az élet gondja által elvonva, tevékenységének alig mutatja fel más jelét, mint kiszabott kötelességének szigorú teljesítését. Ney Ferencz igazgató szintén békés természetű ember, valamint azon néhány tag is, kik koronként a gyűlésen megjelentek, csatlakoztak

az elnök conservatív felfogásához, simultak aristokratikus hajlamaihoz s megelégedtek azzal, hogy az egyesületet úgy, a hogy a szigorú anyagi viszonyok megengedték, napról napra fentartsák.

Még azon ügyes terjesztési eszközt sem újították meg, melynek az egyesület létrejöttét köszönhetette, hogy megyénként, városonként egyesületi képviselőül az ügyért lelkesülő hölgyeket és férfiakat nyerjenek meg; nem tartották fenn az egyes intézetek és központ között egykor létezett közlekedési viszonyt sem, melynek oka az lehetett, hogy a képzőintézet növendékei ez időben alig nyertek valami gyámoltást.

Ily viszonyok között — mint a közlöttekől látjuk — az egyesületben meg volt ugyan az egyetértés, a nyugalom: de valljuk meg, hogy ez inkább a tétlenség és a halálos álom, a lethargia nyugalma volt. Az egyesület semmi irányban nem compromittálta magát; legkevésbé az absolut kormány iránt, melylyel szemben többször túlloyalisan is viselkedett. Nem veszélyeztetett semmit sem tekintélyéből, sem föllépési által, de nem is gyarapított, nem is nyert semmit. Az a kis mértékű anyagi és terjeszkedési gyarapodás, mely e korszakból fölmutatható, ~sak kívülről jött és az egyesület működő kezét alig találjuk meg benne.

Az új igazgató, Raposs József azonban komolyan lelkesedett a magyar kiseddóvás ügyeért; mint paedagog, a reformok embere volt, mint igazgató, a *lázás tevékenységé*. E tevékenységre ösztönözte anyagi helyzete is; mert fizetését a korábbihoz képest több, mint 200 firtal leszállították azon kilátással, hogy ha az egyesület ügyei jobban mennek, újra föl fogják azt emelni; tehát a méltánylandó lelkesedésen és némileg ideges természetén kívül, ösztönül szolgált tevékenységére sanyarú anyagi helyzete is.

Raposs József igazgató eme lázas és más körülmények között kétségkívül szép eredményekre jogosító tevékenysége már természeteszerűleg is nemsokára összeütközésbe jött az egyesület vezérlő férfiainak felfogásával és nézeteivel. De azt is meg kell vallanunk, hogy ennek részben ő maga is volt az oka.

Az újítónak, kinek lelkében magasztos eszmék merülnek fel, és azok kivitelére siet, első sorban arra kell törekednie, hogy azok véleményét, kiknek befolyásától eszméi kivitele függ, *mindenekelőtt megnyerje*. Egy ember, bármi jeles is, nem vihet keresztül sem politikában, sem társadalomban bármily helyes és magasztos eszmét is, ha eszméjének azokat meg nem nyeri, kiktől a kivitel eredménye

függ; annival kevésbé lehet kilátása erre, ha e kiviteli tényezők íj)em mellette, hanem fölötte állanak; és legkevésbé, ha azok nézeteivel már a kezdetnél ellentétbe helyezi magát.

Raposs József igazgatónak meg voltak többnyire helyes paedagogiai elvei, nézetei és tervei: de azok kivitelére elégnek tartotta az irodalmi működést és épen azokat, kik nézeteivel szemben egyelőre nagy idegenkedést nem mutattak, nem hogy megnyerte volna, *de teljesen elkülönz'ött, függetle?i fellépései által benriök ellenszenvet idézett elő*. Egyik röpiratában maga beismeri, hogy mind Simon Florent alelnök, mind Ney Ferencz korábbi képezdei igazgató több tekintetben helyeselték paedagogiai reformjait; és mégis épen ezek voltak azok, kik később határozott ellenlábasaiá lettek.

Balvégzetes hibája volt ezenkívül, hogy a nem rég keletkezett röpké szó szerint »a szavak egérfarkába kapaszkodott«, még pedig oly konoksággal, mely magát az ügy lényegét veszélyeztette és részben oka volt nemcsak eszméi, hanem saját személye bukásának is. így pl. a már általánosan elterjedt »kisdedóvó-intézet« vagy »óvoda« elnevezés helyébe az »alapnevelés« nevet alkalmazta és vitatta a legnagyobb makacssággal; pedig előtte állott Wargha István jó példája, ki az általa ajánlott »elemke« elnevezéstől elállott és *a szónak a lényegét nem áldozta fel* Elfelejtette a latin közmondást, hogy »verba valent usu«; és hogy az egyszer fölvetett és elterjedt név legkevésbé sem gátolta, hogy kisdedóvó-intézeteink paedagogiailag is minden helyes javitmányt fölvegyenek és ha lehetséges, nemcsak a kor színvonalán álljanak, hanem tekintettel a helyi viszonyokra, minden követelményt kielégítsenek.

Az is nagy hiba, hogy ha az újító, kinek eszméi vannak, nem bir azzal a tapintattal, hogy ne állítsa mindig *saját személyét* elő térbe, hanem hódolva másoknak és az emberi természetnek, *az ügy érdekében mondjon le személyes ambíciójáról és úgy tüntesse fel az eredményt, sőt néha az eszmét is, mintha az nálánál befolyásosabb egyéneknek, vagy épen az intéző társulatnak lenne sajátja*. — Erre ugyan azt mondhatná valaki, hogy hypokrizis, de az ellenkező meg épen *vétkes egyéni hiúság*, mely sokkal nagyobb hiba amannál, ' kivált akkor, ha az előreláthatólag a czél sikerét veszélyezteti.

A hiba tehát meg volt mind a két oldalról: amott a merev conservatív álláspont és bizonyos aristokratikus lenézés, mely nem szívelhette, hogy egy szerény tanférfitú és pedig épen az egyesü-

létnek alárendeltje, megbízása vágy legalább beleegyezése megnyerése nélkül, még helyes és célravezető munkálkodást is fejtss ki: míg ellenben az igazgató buzgalmát nagymértékben bénította az is, hogy kivált a terjesztés ügyében semmi anyagi erővel nem rendelkezvén, sokszor áldásos működésére utólagosan nemcsak beegyezést, hanem költséget is kellett kérnie, mi az egyesület részéről nagy — bár nem mindenkor méltányos — visszatetszéssel fogadtott. Végre, hogy egyszer megkapott eszméjéhez, habár annak helyes voltát senki el nem ismerte, kitartó konoksággal ragaszkodott.

Ezek szültké mindkét részről azt a saajtszerű kicsinyeskedést, mely most már eme dolgokat hidegen szemlélve, az illetőt nem egyszer mosolyra kényszeríté.

E sorok írója elismeri, hogy ez mindkét irányban nem egészen enyhe ítélet: de arról is teljesen meg van győződve, hogy *teljesen tárgyilagos*; a minthogy másneműre oka nem létezik; és hogy bárki, ha a létező okmányokba betekint, még nagyobb szigorral fog ítélni.

Az 1860—61. évben az egyesület ügye annyira leszáll, hogy most már ugyszólva *semmi életjelt sem ad magáról*; anyagi helyzete is rohamosan hanyatlik, részint a tagdíjak elmaradása, mely miatt a hátralékok ezreket tesznek ki, részint pedig az egyesület csekély tevékenysége miatt, melyeknek negatív eredménye az lett, hogy bevétele 800 frtra száll alá úgy, hogy kénytelen az igazgatói fizetést 600 frtra korlátozni és az intézeti növendékek segélyezését megszüntetni. E nagy szükségét az országnak négy derék főpapja: Kunst kalocsai, Bartakovics egi érsekek, Peitler váci és Szaniszló váradi püspökök — valószínűleg az egyesület hire nélkül, az igazgató által megkeresve — enyhíték egy pár száz forint adománnyal. Még a pénztárnokok, Stuller és Ney számadásai megvizsgálása is egész a 62. évig kimarad.

Raposs József intézeti igazgatót csaknem teljesen elhagyott helyzete önkényes eszközökhöz fordulni kényszeríté. Mindjárt belépése után családös növendékeket vesz fel az intézetbe, melynek még címét is önhatalmúlag megváltoztatja. Foglalkozik oly dolgokkal *is*, melyek köréhez nem tartoznak. így pl. az egyik választmányi gyűlésen *új betűk* behozatalát indítványozza, melyre nézve tehetett volna indítványt az akadémiában, de nem itt, hová nem tartozik. Különben a nyelvkérdésben egyáltalában nem volt sze-

rencsés, mert a »terjeszde«, »dajkálda« stb. nyelvész előtt nem igen állhatnak meg. Ezekhez járult, hogy fényes terveiről, melyek — tekintve az akkori hazai viszonyokat, bátran a légvárak közé sorozhatók, — egyáltalában nem akart lemondani. Még fehérvári működése idejében már *egy alapnevelési mintaintézetet* akart volt létesíteni, mely a csecsemőtől elkezdve 6 különböző osztályt tartalmazott volna, s mely egészen a felnőttek oktatásáig a szülői teendőkre is ki akart terjeszkedni. Ezen kívül *egy »Nőtlenység«* című röpiratot bocsátott ki, mely a kath. papság nagy részét ellene lázította. Ilyesmit akart meghonosítani a terjesztő egyesület képzőintézetében is, mi annyival időszerűtlenebbnek tűnt fel, mivel az egyesületnek arra sem volt elég anyagi ereje, hogy tervezett szűkebb körű feladatának méltóan megfelelhessen. De ezek az ő fényes álmait mind nem zavarták; nyomára jött, hogy *egy* lelenczház alapítására a helytartótanácsnál 40,000 forint van letéve és hogy ezt megszerezhesse, indítványozta »dajkáldá«-ját, mely bölcsődeszerűleg a főváros lelenczeit lett volna felveendő. Nem gondolta meg, hogy erre még a megnyerni remélt összeg is igen csekély. Még fantasztikusabb volt az az indítványa, hogy az ország összes községét föl kell szólítani 800—1000 forintnyi évi kiadás mellett föllállítandó óvódák létesítésére; meg nem gondolva, hogy az akkori értelmi és vagyoni viszonyok mellett e terv *teljesen kivihetetlen*, sőt ma is az. A családos óvók fölvétele az intézetbe nőtlen fiatal emberek közé, szintoly veszélyes kísérlet volt, melyről az egyesület megintése daczára sem akart lemondani; pedig jóllehet, igen is ajánlatos, hogy miután helyüket elfoglalják, családot alkossanak és nejöket az intézet javára igénybe vegyék (ha ugyan erre alkalmasak): de hogy már mint tanulók együtt éljenek a nőtlen növendékekkel, már erkölcsi tekintetben sem kívánatos.

Miután fényes álmai elé áthághatatlan akadályokat látott gördítve, ismét a kérelmezési úthoz fordult; s a többek között — újból az egyesület híre nélkül — az ország primását is föl-szólította az ügy támogatására, mi az egyesületnél nagy visszatszést szült.

Az ország kormánya, illetőleg a helytartótanács nem hogy a lelenczházi Sándor-féle alapítványt hajlandó lett volna kiadni kezéből, sőt ellenkezőleg azon kívánsággal fordult az egyesülethez, hogy ez az óvók képzésére szánt tőkét adja át a rendes tanítóképző intézeteknek, hogy ott nyerjenek a kisdednevelők is cél-

szerű kiképzést. Ezt azonban az egyesület, mint céljával ellenkezőt, határozottan visszautasította.

De úgy látszik, hogy épen e hivatalos föllépés az egyesületet végre nagyobb tevékenységre ösztönözte. Alkalmat adott erre a nemes Brunswick Teréz halála, mely végre az egyesületet kiragadta tétlenségéből.

1862. május 18-án az egyesület fényes ünnepélyt tartott gr. Brunswick Teréz Barabás által festett arcképének leleplezésével, melynél az egyesület régi jó titkára, Kacs Kovics Lajos mondott emelkedett hangulatú beszédet, ecsetelvén abban az egyesület keletkezésének és működésének történetét. Ez ünnepély valamennyire fölvillanyozta a főváros közönségét és az ugyanekkor eszközölt választások már több előkelő tanferfiút vonnak be, kiknek sorában Luttert, Sujánszkyt és Szántóffy-t találjuk a kath. clerus képviselőjében.

Ugyanekkor az alapszabályok módosítása is elhatároztatik; a lelépett Stuller helyére Rudnyánszky lesz az egyesület titkára és pénztárnoka, az előbbieket számadataik alól fölmentetvén. Ugyanez évben határozza el az egyesület azt is, hogy tagjainak elismerő oklevelet adjon s neveiket aranykönyvbe jegyezze be.

Az 1862. év emez életjelei után, mintha azokban már minden ki lett volna meritve, az egyesület újra homályba burkolózik, gyűléseket nem tart és életének külső jeleit alig adja. Ezt ugyan pótolja némileg egy igazgatói jelentés 1862 és 63-ról és egy évlap 1863. és 64-ről, mindkettő Raposs József igazgató által adva ki: de épen ezen nyomtatványok, melyeket az igazgató nem hogy az egyesület beegyezésével, de sőt annak ellenére ad ki, legszomorúbb jelei annak a benső viszálynak, mely az egyesület kebelében dúlt.

Az igazgató »jelentését« ugyan az egyesület elnökéhez, Ürményi Józsefhez intézi; de tulajdonképen támadásokat intéz maga az egyesület ellen, melylyel ettől kezdve örökös polémiában és harczban él. Azon téves eszméből indult ki, hogy nagy közönség elé hozva ama vitás kérdéseket, melyek közte és az egyesület választmánya között fölmerültek; sikerülni fog az igazgatósággal szemben positióját megvédeni, vagy az illetőket saját eszméi pártolására megnyerni. E tapintatlan eljárással épen az ellenkezőt érte el; a mennyiben egyfelől oly sebeket tárt fel, melyek az egyesület életét veszélyeztették, másfelől pedig az ő túlhajtásainak és téves eljárásainak is világos tanújeleit adják.

Ez átlapozott munkából megértjük, hogy a hosszas szünetelésnek (18. pont) okát az képezi, hogy az elnök egyiptomi úton volt, az alelnök sokáig beteg, a titkár pedig nagyon el volt foglalva. — Ugyané mentségek között látjuk, de már az igazgatóra nézve terhelőleg annak a curiosumnak leírását is, mely az ügynevezett »szülői értekezletekben« nyilvánult. Az igazgató szándéklatát ugyan alig lehet kiismerni, hogy mi vezette őt arra, miszerint a gyermekek szülőit értekezletekre hívja össze az intézet helyiségébe. Külön fórumot keresett-e saját védelmére, szemben az egyesülettel; vagy az ott tapasztalt hidegséggel szemben akart kárpótlást keresni? Mert igaz, hogy ő ezen értekezleteket viszonyba akarta hozni az egyesülettel is; de az teljességgel nem volt erre hajlandó; a minthogy sok dolgot nem lehet fölfogni azon intézkedések közül, melyeket az igazgató életbe akart léptetni. Hiszen ha neki eszméi voltak (a mint hogy voltak is, csakhogy nem mindig helyesek és még kevésbé kivihetők), miért nem kísérletté azt meg a fővárosban, melyben úgysis egyre-másra alakultak az intézetek *saját felelősségére* f Kilépve az egyesület köréből, szabadon létesíthette volna mindazt, a mi létesíthető volt; nem jött volna össze-ütközésbe senkivel s mi ennél több, azzal a munkaerővel és elvitathatatlan képességgel, melylyel rendelkezett, anyagilag is sokkal nagyobb sikert érhetett volna el, minden legkisebb akadály, vagy kellemetlenség nélkül — a mint ezt nem egy pályatársának példája bizonyítja. Hiszen maga említi a fennebbi jelentés 51. pontjában, hogy Pesten oly kevés óvoda van; még tizezer lakosra sem esik egy. Jelen állásában mindaz, mit meg vagyunk győződve, teljes jóakarattal, de a függetlenségnek egyesületbe nem illő ambíciójával létesíteni akart, csak ellenszenvet keltett fel mind az eszme, mind saját személye iránt.

Volt pedig újításai között sok jó is; ilyen volt péld. a nevelői tanácskozmány, melyben a pesti óvókat eszmecserére hívta fel; nem egészen rossz, bár kissé túlnaiv a gyermekek utaztatása az óvoda termében: de már a gyermekeknek tömegesen műhelyekbe vagy gyárakba hurczolása egy nagy város tolongó utczai népe között, valóban nem ajánlatos és ezt az egyesület méltán is tiltotta el. Folytatja ő a név feletti vitatkozását is; még mindig nem lévén megelégedve az egyszerű »*kisdedóvó*« névvel; pedig hogy a nemzeti genius ezt mily helyesen honosította meg, leginkább bizonyítja az, hogy a statistikai alapon kimutatott nemzeti pusztulás az eszmének épen

ez irányát vonta előtérbe. Es ez természetes, mert hiszen a lét kérdése az első; a többi azután következik. »Az élet útja« föltétlenül helyes mód a gyermek figyelmét felkölteni s az élet és ipar minden foglalkoztatásával megismertetni: de a mit könnyű és helyes volt tenni Egerben, (96. pont) az Pesten csak úgy lett volna kivihető, ha minden két — legfőlebb öt gyermekre egy-egy nevelő ügyelhetett volna fel.

Megbízta őt Wilderspin munkájának lefordításával is; de bizonyos kapkodási hajlandóságra mutat, hogy ő tanítványai segélyével az egyetlen kítűnő mű helyett, négy különböző munkába kap bele; tulajdonképen egyiket sem fejezve be.

Az ellentét, mely közötté és az egyesület között kifejlődött, okozhatta azt is, hogy a választmány még czélszerű javaslatait sem fogadta el és egy munkálatát, melyet írásban nyújtott be, figyelmen kívül hagyta. Hanem azután azt már az igazgatóság részéről kissé gyermekes dolognak tartjuk, hogy a mintaóvodában létező, bár megvalljuk, nem nagyon odatartozó őrangyal szárnyának meg-aranyozásáért, mely mindössze 2 frtba került, az igazgatót keményen megrójjá; míg ellenben a betűztetés kitiltása, melyet az igazgató védelmezett s bizonyos gúnynyal fogadott, egészen rendén volt, meg is történt később az egész országban. Szintoly kisszerű dolognak tartjuk a képző-intézetben feldolgozott néhány frtnyi papír árának sokallását; valamint egyéb apróbb kiadások helytelenítését is.

Igen érdekes leleplezést közöl a kisedóvó-intézetek felekezeti vagy épen apácák által vezetéséről, hol felfogását teljesen észszerűnek látjuk, de azután nem tudjuk elfogadni a 70. lapon ajánlott megoldást. A mi a következő lapokon a gyermekek hajnyírására, valamint bizonyos testrészeire vonatkozik, oly nevetéséges kisszerűségnek tartjuk, mely felett kár volt a tentát és papírost vesztegetni. Ezután a jelentés nagy részben statistikai adatokkal foglalkozik, melyeket röviden a következőkben foglalunk össze:

Nem lehet elvitatni, hogy a kisedóvás ügye az igazgató figyelmét minden irányban felköltötte. Most azon eszmével foglalkozik, hogy miként kelljen az apostolok és alapítók emlékét megörökíteni; majd a különböző e célra szánt összegeket keresi fel, melyek némelyikéről rajta kívül senki nem tud semmit. (Ilyen a gr. Rhédey László 70,000 frtja); egyszer a Fröbel rendszerének,

helyesebben módszerének a magyar kisedővásba fölvételét sürgeti, vagy az élet és egészségtan és hegedülés tanítását szorgalmazza igen helyesen; de máskor túlhajtja az eszme terjesztésének módjait, a mennyiben nagyszerű ünnepélyeket, szerinte »paszitákat« indítványoz, melyekre a külföldi híres paedagógokat is meg akarja hívni, »hadd lássa a világ, hogy a magyarok nem egyedül politikai bankettekén, hanem a legjobbat békésen és biztosan eszközöző köznevelés érdekében rendezett szívélyes ebédén is tudnak testvériesülni s a szellemerkölcsi közfelnemesedésért hevülve, toasztirozni!« Azt hisszük, az, ilyen dologhoz nem kell commentár; valamint ahhoz sem, miként szokta az illető igazgató tapintatossága föltalálni a hangot, még akkor is, midőn az egyesület nevében a leendő patronusokat keresi föl. így pl. Holicser bankárhoz irt kérő levelében ilyen tétel fordul elő: »Ó méltósága (az elnököt érti) azon nyílt levél alapján, mit a »Sürgöny« című lap f. évi 80. számában *kegyedhez és általában a szerencsefiakhoz* intéztem, *kegyedet* egyesületünk alapítói közé szívesen meghívja «

Hogy minő hatása lehetett egy oly levélnek, melyben a kéregető a remélt pártfogót »szerencsefinak« nevezi, könnyű elképzelni,

Egyébiránt az igazgató már e jelentésének 227. pontjában kijelenti lemondási szándékát és azt bizonynyal a legjobban is cselekedte volna.

Az 1865-ik évtől kezdve valamivel újra rendszeresebb egyesületi élet indult meg; nagy ritkán üléseket is tartanak, a melyeken azonban igen kevesen szoktak megjelenni. A képek is, melyeket az egyesület e korú állapotáról nyerünk, nem valami kellemesek, így pl. a Festetich örökösök nem hajlandók atyjuk alapítványáért szavatosságot vállalni és Rapos igazgató, miután körútainak költségét, melyekből néha nagyobb összegű adományokat is hozott az egyesületnek, nem térítik meg és fizetését is 600 frtról ezerre nem emelik fel, már 1865. márcz. 3-án újra lemond. Csak az a kérdés, miért nem foganatosítja lemondását, midőn láthatja, hogy az egyesület körében tervei- pártolásra nem számíthatnak?

Az 1866. év legfontosabb eseménye, hogy a király és királyné ő Felsegeik körútjuk alkalmából 500, illetőleg 1,200 frtot alapítanak az egyesület részére; a vagyoni állapot is javul némileg, a mennyiben az Ottlik-Onody-féle kölcsönpénz befoly, ezenkívül gróf Kún Gergely 500 frtot alapít. Ellenben az egyesület és igaz-

gatója közötti viszony még élesebbé válik; a mennyiben az utóbbinak hirnélküli kéregetései ellen az egyesület *hírlapiilag nyilvános óvást teszen*. Erre joga is volt, de hogy az igazgató által kiadott 1862 — 63. jelentést lefoglaltassa, — már erre nehéz jogalapot találni. Az 1867-iki följegyzések még nagyobb ellentétet mutatnak fel az egyesület és igazgatója között, mert az utóbbi gyűjteményt rendez a párisi kiállításra az egyesület hire nélkül; ellenben az egyesület eme kiállítás beküldését megtiltja.

De fejezzük be ezen örömtelen képeket egy kis rövid statisztikai kimutatással, mely a hatvanas évekről szól.

Az egyesület központi intézetében 1862-ben 15, 1863-ban 8, 1864-ben 12, 1865-ben 18, 1866-ban 9, 1867-ben 11, összesen 62 növendék iratkozott be; ezek közül azonban csak 38 maradt az óvói pályán; együttvéve 1836—1867-ig 292 növendék volt beírva; ezekből azonban 1868-ban csak 53 van alkalmazásban, kiket 44 nem képzett óvó pótol mindössze 97 óvó-intézetben.

A mi az intézetek elterjedésének ügyét illeti, az valamivel örvendetesebb látványt nyújt. így például: 1862-ban Almosdon márczius 9-én nyílt meg egy intézet Chernél József alapítványából; május 14-én Gyöngyösön, melyet buzgó gyűjtésével dr. Homer István létesített; június 1-én Békés-Csabán nyitattott meg egy intézet Erdeji Emilia által; július 15-én Békésen a második Elekes András ref. leik. indítványára gr. Wenckheim Józsefben szül. Feigt Anna pártfogása mellett; megnyílt továbbá július 1. Kiskun-Halason a helybeli nőegylet és Gyenes József és neje 500 firt alapítványából; szeptember 1-én Kecskeméten főt. Zimmermann Jakab nyitott óvodát; okt. 12-én Ó-Budán a 7-iket Deréki Hermin; okt. 12-én Gyórszigeten Simor János akkori győri püspök nyitattott egyet saját költségen.

1863-ban megnyíltak a következők:

Febr. 4-én Szarvason a 2-ik Télesi József vár. főorvos fáradozásával; május 18-án Fülesen gróf Zichy Henrikné szül. báró Meskó Iréné bőkezűségéből; Pápán szept. 10-én Ranolder János veszprémi püspök és a város áldozatából; nov. 1-én Esztergomban Scitovszky János hercegprímás 1000 firtos alapítványából.

1864-ben a következők nyíltak meg:

Április 14-én Pesten a 19-ik a Terézvárosban Reich Mór magánvállalata; május 1-én Szegszárdon a 2-ik báró Augusz Antal és Sánta István összműködéséből; szept. 15-én Érsekújváron Scitovszky

János 1000 ftos alapítványából; okt. 1-én Aradon a 3-ik, özv. Chervenyné magánvállalata.

1865-ben megnyíltak a következők:

Április 24-én Nagy-Enyeden P. Szathmáry Károly fáradozása folytán gyűjtésekből; május 10-én Szepes-Olasziban özv. Hradzkiné magánvállalata; június 5-én Felső-Vissón.

1866-ban keletkeztek óvodák:

Május 4-én Bálványoson özv. Satzger Hugó Miksáné szül. Pauli Karolina bőkezű alapítványából; febr. 10-én Pesten a hatvani utcában a 20-ikat Peske Ernő francia tanító nyitotta meg; július 2-án Zentán Benedek Elek apát s ez. kanonok 500 ftos alapítványából és a város segélyezéséből; aug. 1-én Pécsbányán állított óvodát a kőszénbánya-tulajdonos és a gőzhajó- és pécs-mohácsi vasut-társulat a bányamunkások gyermekei számára; decz. 22-én Kalocsán Szaghmeister Dávid magánvállalata.

1867-ben keletkeztek óvodák:

máj. 6-án Berzenczén Kavulák János leik. plébános, a ház s 2,400 ft tőke alapítványából, melyet gr. Festetich György is megtoldott; április 1-én Berzenczén Odri István magánóvodát nyitott; július 1-én Ó-Kanizsán Horváth Endre magánvállalata; július 1-én Debreczenben a 3. Farkas Balázs magánintézete; szeptember 1-én Újvidéken a szerb nőegylet által és Obrenovics Mihály szerb fejedelem 300 drb arany alapítványából; okt. 13-án Nagybányán a helybeli egylet által; okt. 15-én Pesten a Sándor-utcában a 21-iket Jókai Irma magánvállalata; nov. 1-én Csurgón Berki József esp plébános költségén.

1847-ben május 1-én Pesten a 11. óvodát Kostovics János nyitotta meg.

A hetvenes évek elejéről már valamivel kedvezőbb tudósításokat nyerünk mind az egyesület, mind az intézet állapotáról. Az 1871. és 1872-ről kiadott igen szerény alakú évkönyv, miután az előzményeket az igazgatónak még 1865-ben beadott lemondásáról és 1867. évi Szt. György naptól fogva felmentéséről előadja, egyszersmind értesít arról is, hogy Rapos igazgató makacs ellentétbe helyezte magát az egyesülettel »jogosulatlan függetlensége érzetében — így szól az évkönyv — korlátlanul terelte az intézet növendékeit és egyesületünk céljai és érdekeivel ellenkező irányban

tág tért nyitván úgy az óvójelöltek értelmi képzése körül, mint azok magánéletében a féktelenségre és visszaélésekre alkalmat szolgáltatván, jó hírnevét kockáztató botrányokra, melyek egyike a köz- és magánerkölcsiséget legérzékenyebben sértő büntény általa elnézést, elpalástolást is nyert«. Emiitt az évkönyv egyéb vádakat is, névszerint, hogy az igazgató hanyagul teljesíti kötelességeit, és hogy a minta-óvoda kisdedeitől a meghatározottnál magasabb óvodíjakat szedett és azokról éveken át nem számolt be.

»Ily tényekkel szemben az 1869-iki választmány ugyanazon évi október 16-án Rapos József ur elbocsáttatását, mely eddig is csak a végrehajtásra kiküldött tagok emberbaráti érzelmei és gyöngegsége miatt nem foganatosított, ismételve sürgette, sőt az egyesület életérdekének nyilatkoztatta ki; tehát az alólirt választmánynak az egyesület életérdekében, hogy a felelősséget magáról elhárítsa, fontosabb teendője nem volt, mint az egyesület életérdekei mellett eltörpülő emberbaráti érzelmek félretételével, az uralkodó függetlenséget megszüntetni s Rapos József urat 1870. évi aug. 1 -tol az igazgatói teendők alól, melyeket különben eddig sem teljesített, kötelezettség tekintetében, is felmenteni, fizetését beállítani s az intézet helyeinek elhagyására utasítani«.

De az így elbocsátott igazgató e közgyűlési határozattal szemben is állást foglalt és »A kisdedóvó-intézeteket Magyarországon terjesztő-egyesület életkérdései« ez. alatt az ugyanezen évben megtartott közgyűlésre *felebbez*, melyben részint alaki hibákból, részint az egyesületet vádolva és magát mentegetve, az újon belépett tagokra hivatkozással, a maga részére igazságot kér; és még akkor sem hagyja el az intézetet, midőn a rendkívüli gyűlés többsége ellene határozván, eltávolítását kimondja.

Tevékenységének — de az egyesület körén kívül — az által adja jelét, hogy gr. Brunswick Teréz szobrára alapot szerez és azt 1871. nov. 5-én a nemz. múzeum termében leleplezti. A szobor Aradi Zsigmond műve, 2,200 frtba került s ma az orsz. kisdedóvó-képző lépcsőházát díszíti.

»Nem maradt tehát más ut a választmány részére — írja az 1871-iki Évkönyv — mint e kérdést a közigazság törvényei elé vinni; hol határozatilag két bíróság ítélete által kimondattott, miszerint Rapos József ur az intézet helyiségeit f. é. aug. 1-től birói kiköltöztetés terhe, alatt elhagyni tartozik. Ezen feltétlen igazságszolgáltatás volt indoka azon a nyilvánosság útján közlött

nyilatkoztatnak, hogy Rapos József úr az intézet helyiségeibe a végrehajtással megbízott birói kiküldöttet csak holttestén keresztül fogja bocsátani.«

Ez érthetetlen makacsság által csakugyan azon botrányos helyzet következett be, hogy az igazgatót az egyesületnek erőszakkal kellett kiköltöztetnie, melynek költségeire az egyesület még két havi fizetését utalványozta az illetőnek; ezenkívül később *600 frtnyi végleges kárpótlásban részesítvén.* (1873/4-iki Évkönyv.)

Ekként vált meg Rapos József igazgató az egyesülettől, kinek helyére előbb *Szabó Endre* és ennek rövid idő múlva eltávozása után *Szerdahelyi Adolf* lett igazgatóul alkalmazva.

Ez időben az egyesület különösen a 4,000 forintban részére juttatott kormánysegély által kedvezőbb anyagi helyzetbe jutott; úgy hogy az 1881-iki kimutatás szerint, az egyesületi vagyon 23,828 forint 56 ½ korra emelkedik. Az 1871—72. tanévre már 24 hallgató van beírva, de már ezek közül csak 8 férfi, a többi nő.

Az 1873/4. évi jelentés szerint, a vagyoni állapot már újból csökken és ezzel együtt a képzőintézet létszáma is, mely 1872/3-ban csak 15, kik közül 12 a nő. E szám a következő tanévben 27-re emelkedik, *de már ezek között egy férfi sincsen.* (Nagyon hibás tehát azoknak állítása, kik a nők *kizáró* alkalmazását az orsz. kiseddóvó-egyesület erőszakos művének akarják feltüntetni; az élet vezette a dolgot e kerékvágásba, miután férfiak részére a hatvanas években megnyílt alkotmányos mozgalmakkal anyagilag sokkal jutalmazóbb életpályák kínálkoztak. Az intézet ma is nyitva áll részükre, de nem jelentkezik senki.)

Az 1873. év végével az egyesületi vagyon az intézeti házon és felszerelésén kívül 26,440 forint és 36 korban van kimutatva.

Az 1870 — 72. évről terjesztés tekintetében kevés biztos adathoz juthatunk; de már az 1873. év mint a terjesztő-egyesület igazgatói jelentése mondja: »igen termékeny volt nemcsak kiseddóvodák vagy gyermekkertek, hanem képzőintézetek létesülése tekintetében is, a mennyiben nem kevesebb mint 20 óvoda vagy gyermekkert és egy gyermekkertésznő-képezde jött létre ez évben; s pedig névszerint a következő helyeken: Kassán, Késmárkon, Iglón, Ó-Kanizsán kettő, Pesten három és egy gyermekkertésznő-képezde,

Pozsonyban, Nyíregyházán, Kolozsvárt kapcsolatban gyermek-kertésznő-képezdével, Új-Pesten, Ó-Budán, Putnokon, H.-Dorogon, Nagy-Vázsonyban, Nagy-Szt.-Miklóson, Sümegen Ramezetter Vincze ur által alapítva, Esztergomban Simor hercegprimás által és Sátoralja-Ujhelyen Perger J. kassai püspök ur által alapítva. E két utóbbi apáczaak vezetése alatt áll, az első háromhoz pedig, fájdalom, külföldi német nők alkalmaztattak.«

IV.

A fölvirágzás kora.

I. Az országos kisdedvédő egyesület.

Míg a »Kisdedóvó intézeteket Magyarországon terjesztő egyesület«, mint a fentebbiekben láttuk, egyideig a külső tevékenységet egészen mellőzve, egész figyelmét apró belbajai orvoslására fordítá: a társadalmi tevékenység mind a fővárosban, mind a vidéken megindult; még pedig nemhogy vezetve a terjesztőegyesület által; sőt ellenkezőleg bizonyos féltékenységgel, hogy ne mondjuk bizalmatlansággal tekintve. E bizalmatlanságra volt is némi ok: Ronge János, a németországi vallásújító a »német egyház« elveit hirdetve, a hatvanas évek derekán Magyarországra is betetődött s itt, mint valami csodaszerű talizmánnal, Fröbel Frigyes paedagogiai vívmányaival igyekezett magának népszerűséget szerezni. A szónoklat képességeivel megáldva, gyűjtött is maga köré híveket és névszerint báró Königet nyerte meg az eszmének, ki azután megalakítá a »Központi Fröbel-nőegyletet«, mely nemsokára több Fröbel-kertet állított fel a főváros kebelében. E mozgalomnak mintegy mellékeredménye volt, hogy Pesten a Terézvárosban szintén alakult egy budapesti »Fröbel-nőegylet« Kralovánszky Istvánné vezérlete alatt, épen a Király-utczában az izraelita üzérvilág közepette erős és népes intézetet nyitott meg.

Nem szándékunk, sőt terünk sincsen hozzá, hogy Fröbel Frigyesnek — a kétségkívül tehetséges paedagognak — elveit és azok gyakorlati alkalmazását tüzetesebb tárgyalás alá vegyük; elégnek tartunk annyit megjegyezni, hogy mint ez rendesen történni szokott, barátai érdemeit túlhajtották, ellenségei pedig túlságosan kisebbitik. Fröbel nem tett ugyan nagy felfedezéseket, a mint hogy ez a paedagogia terén, mely csaknem egyidős az emberi fejlődéssel, nehéz dolog is; de helyesen sikerült neki a Des Cartes, Commén, Pestalozzi és mások által felállított, sőt részben gyakorlatba is vett

nézleltetési és foglalkoztatási elveket a kisdedekre nézve fokozatos módszerré alkotni, bár maga az alapeszme némelyekben túl van hajtva, általában pedig keresztül vive nincsen.

A magyar kisdedóvás, mely leginkább angol minták nyomán, de részben önállóan és öntudatosan fejlődött, már Fröbel fellépése előtt alkalmazta a nézleltetés és foglalkoztatás módszerét; és igaz, hogy abban oly fokozatos, néha pedáns modort, mint Fröbel nem követett: de más oldalról bőven pótolta ezt a Sokrat-féle kérdezőgetési és társalgási módszer alkalmazása által, mely legalább is bir annyi becsesl, mint Fröbel Frigyes pedáns módszere, mely hiányos abban is, hogy a természetben előjövő alakzatok közül csakis a szabályosokat, tehát a legritkábban előfordulókat öleli fel (mely Fröbelnek előbbi foglalkozására, a mérnökségre emlékeztet), másfelől pedig bizonyos zsinóron rángatott pedánsággal jár el, mely kivált a mi élénkebb természetű gyermekeinknél csakis kis mértékben alkalmazható. Vannak e foglalkoztatások között olyanok is, mint például a tüzelés és himzés, melyeket a józan paedagogia csaknem mindenütt eldobott. Hozzájárul ehhez, hogy Fröbel csakis a fővárosi tehetősebb polgárok életviszonyaira gondolva, a kisdedek egész napi megóvására nem fektet súlyt és délelőtt úgy, mint délután csakis pár órai nevelésre szorítkozik. Ezenkívül egész nevelési rendszere nélkülözi a gyermek kedélyének és ezek között vallás-erkölcsi érzületének kifejtését, a mely pedig a magyar kisdedóvásnak egyik előnyös jellemvonása.

Az újdonság nemcsak az öltözetekben vagy szokásokban, hanem a paedagogia terén is könnyen divattá emelkedik; és ennek lehet tulajdonítani, hogy a Fröbel-féle gyermekkertek eszméje hazánk fővárosában is némi hódításokat tett, de a magyar kisdedóvás igen helyesen fölvette ugyanabból a mi helyes és jó, a nélkül, hogy eddig szerzett vívmányait feladná és különösen azt a túlságot, mely a német intézetekben a dressirozás határaiba vág, elsajátítaná. Bátran kimondhatjuk, hogy bár hazánkban több kisdedóvó-intézet viseli a »Fröbel-gyermekkert« nevet, oly intézetünk, mely Fröbelt mereven követné, egyetlen egy sincsen. A Magyarországon kisdedóvó-intézeteket terjesztő egyesületnek képezde-igazgatói közül csakis Szabó Endre lelkesült föltétlenül Fröbelért, de mind előzője Rapos, mind utóda Szerdahelyi és Dömötör a Fröbel-féle módszert csakis oly mértékben alkalmazzák, a mint azt a magyar kisdedóvás okszerű fejlődése megengedte.

Nagyobb baj volt az, hogy Ronge és báró König fellépése, — miután az illetők a magyar nyelvet nem bírták — a főváros társadalmi életére germanizáló hatással volt, mi a magyar kised-
 óvás eddigi vezetőit annál nagyobb ellenszenvre ingerelte. A fentebb
 emiittott két Fröbel-egyesület társulati nyelve a német volt, mi
 határozottan ellenkezett azzal a szellemmel, mely kivált hatvanhét
 óta az államnyelv minél nagyobb elterjesztésére törekedett.

A visszahatásnak tehát okvetlenül be kellett következnie és
 csakhamar be is következett. E sorok írója már ezernyolczszáz-
 hetvenegyben társelnökévé lett a budapesti Fröbel-nőegyletnek és
 e helyzetét azonnal fölhasználta arra, hogy az egyesületbe a
 magyar nyelvet bevezesse, mi a korszellem hatásának következtében
 nagyobb mértékben sikerült is, de miután tagja volt az országos
 terjesztő-egyesületnek is és ismerte az ott jelentkező körtüneteket,
 melyek az egyesületet helyzeténél, felfogásánál és tagjainál fogva
 országos tevékenységre képtelenné tették, azonnal megfogamzott
 lelkében *egy mozgékonyabb és a főváros társadalmi erőit magában
 foglaló magyar szellemű országos egyesület eszméje*, melynek sikerült
 úgy elnöktársát, mint a budapesti Fröbel-nőegylet tagjait s ezeken
 kívül az eszméért buzgón lelkesedő barátait, Váradi Gábort, György
 Aladárt, Molnár Aladárt és másokat megnyerni, kikkel mind a
 jövő, mind az alakítandó egyesület szervezetét, mindannak alap-
 szabályait megvitatván és megállapítván, már ezernyolczszázhetven-
 kettőnek végén teljesen elkészült az »országos kisedvédő-egyesület«
 tervezete; már ekkor azon célzattal, hogy a Fröbel-nőegyletek
 szűk köréből kilépve és magát a nevet is, mint a magyar kised-
 óvás céljainak meg nem felelőt lerázva: a fővárosnak mindazon
 tényezőit, kik egy ily nagy eszmének megvitatására alkalmasaknak
 és szükségeseknek mutatkoznak, fölkeresse és megnyerje; már
 ekkor előtte lebegvén az a másik gondolat is, hogy a régi terjesztő-
 egyesülettel, mely tevékeny tagjainak nagy részét elvesztette, de
 történeti múlttal és bizonyos vagyonnal is rendelkezett, mielőbb
 egyesüljön.

Nem csekély nehézséggel járt az alakítandó egyesület tekin-
 télyesebb tagjainak megnyerése, mert ezeket, nőket mint férfiakat
 egyenkint, sőt többszörösen föl kellett keresni, az ügy fontosságáról
 meggyőzni és néhol a magánélet köréből úgyszólván kiragadni.
 Mert épen azokat, kik mint anyák legbuzgóbban teljesítik kötele-
 ségeiket, részint ezen patriarchális érzelemnél fogva, részint azon

irodalmi könnyelműség tekintetéből, mely kedvét találja az egyesületi élet kigúnyolásában, a legnehezebb volt e magasztos és nagy nemzeti ügynek megnyerni.

Szerencsére azonban mégis sikerült a főváros legmagasabb nőköreiből úgy, mint polgári osztályaiból oly nagyszámú tagokat gyűjteni össze, kik a leendő egyesület életét és fölvirágzását biztosíták.

Ezernyolczszázhetvenhárom elején már mindennel készen voltunk és január huszadikára Pest megye közgyűlési nagytermébe összehívtuk az alakuló gyűlést, melynek lefolyásáról maga az arról szóló jegyzőkönyv (melyet egész terjedelmében érdemesnek látunk közölni) részletesen értesít.

„Az országos magyar kisedvédő-egylet 1873. évi január 26-án a megyeház nagytermében tartott alakuló gyűlésének jegyzőkönyve.

Jelenlévők: gr. Andrássy Aladárné, Adler Antalné, Bayer Karolina, Bohus-Szögyény Antónia, Bónis Sámuelné, gr. Degenfeld Lajosné, Freiseisen Gyuláné, b. Eötvös Józsefné, Falk Miksáné, Feleki Miklósné, Hentaller-Batta Szilárda, Hieronymi Károlyné, Hollán Ernőné, Ivánka Imréné, Jankovich Antalné, Korányi Adolfné, Korányi Frigyesné, Komáromy Alajosné, Kralovánszky Istvánné, Kühnel Ignáczné, b. Laffert Antalné, Lichtenstein Lajosné, Luniczer Sándorné, Móricz Pálné, Németh Miklósné, Nyiry Lajosné, Ruprecht-Demidoff hercegnő, P. Szathmáry Károlyné, Székely Imréné, Szitányi Adolfné, gr. Teleki Sándorné, b. Sennyey Pálné, Tisza Kálmánné, Trefort Ágnes, gr. Vay Ádámné, Vadnay Károlyné, Várady Gáborné, Wodianer Béláné, Vogel Péterné stb. stb.

Gr. Andrássy Aladár, Bója Gergely, Gullner Gyula, Csávósy Béla, Falvay János, György Aladár, Ivánka Imre, Kármán Lajos, Komjáthy György, Korányi Adolf, Lederer Ábrahám, Liber József, Madarász József, Máday Izidor, Mayer Miksa, Molnár Aladár, dr. Oláh Gyula, Peregriny Elek, Röser Miklós, dr. Schermann Adolf, Simon Flórent, Sztupa György, Türr István, Ürményi József, Tisza László stb. stb.

1. sz. Várady Gábor indítványozza, hogy a mai gyűlés elnökévé Bónis Sámuelné, a jegyzőkönyv vezetésére pedig György

Aladár és a szólók neveinek jegyzésére Liber József és Korányi Adolf kéressenek fel.

Az indítvány közfelkiáltással elfogadtatott s Bónis Sámuelné mint elnök a gyűlést megnyitottnak nyilvánítja.

2. sz. P. Szathmáry Károly a következő programbeszédet tartotta:

»Mélyen tisztelt közgyűlés! Igen mélyen érzem azt a felelőséget, melyet vállaimra veszek, midőn most, a szédelgés korában, a folyton alakuló társulatok idejében, ide annyi jeles nőt s férfit összegyűjteni merészelttem egy új társulat alakítására. Soha sem tartottam magamat szónoknak, sőt a szónoklat azon nemét, mely Chateaubriandként a szavak és érzelmek eltakarására való, nem is kívánom; most azonban óhajtanám, hogy az ég adjon ajkaimnak olyan hangot, mely világot derítsen az elmékbe és melegséget a szívekbe. És ha e képesség tőlem megtagadtnék, ennek, s nem ezen szent ügy kétségtelen fontosságának és teljes meggyőződésem szerint áldásos és kivihető terv életrevalóságának méltóztassék azt felróni. Tudom én, hogy ellenvetések nagy számmal fognak itt felmerülni. Mindenekelőtt azt fogják kérdeni: Megint egy új egyesület? Miért ez? Nincs-e már elárasztva a főváros jótékony egyesületekkel? Nem hemzseg-e az ország — és hála Istennek, hogy hemzseg — társadalmi egyesületektől? Miért tehát ez új egyesület? Vagy nincs-e éppen e célra egy terjesztő egyesület? Hiszen ennek hivatása és kötelessége azon nagy munkát elvállalni, azon felelősség terhét venni magára, hogy a nemzet kisdedeit megóvja. Azt fogják újra mondani mások: De hát mit? Kiapadhatatlan-e a mi szívünk érzelmekben és a mi vagyonunk, hogy az emberiségnek minden ügyét, a hazának minden érdekét nekünk, a központnak és az értelmiségnek kell első sorban fölkarolni? . . . De ha én e kérdésekre egészen őszintén azt felelem, hogy igenis, szükség van egy új egyesületre, mely a haza kisdedei közös ügyét fölkarolja; szükség van, daczára azon terjesztő egyesületnek, mert ama terjesztő egyesület alkotása óta igen szép, igen nagy érdemeket szerzett társulat volt annak idejében és ezen eszmét megőrizte nekünk a legsötétebb idők nyomása alatt; sőt tett is annyit, mennyit csekély anyagi ereje és természetszerűleg csekélyebb mérvű mozgékonyága mellett tehetett; de éppen a mostani szédelgős korszakban, többé nem ily lassúbb haladásra, hanem azon elevenségre, melegségre van szükség, melyet az ily egyesületek csak nők által nyerhetnek meg.

És azt felelem a harmadik kérdésre: hogy hát kitől várja a nemzet felkarolását egy ily nemes ügynek, ha nem az értelmiségtől, ha nem a női világtól? Vájjon a legalsóbb rétegzetben keressük-e azon elméket, melyek ez eszme felkarolására képesek, s azon szíveket, melyek ily ügyért melegen tudnak érezni? Mert ha ezen' nemzet felébredt és ha *végre* látni fogja azon örvényt, mely felé az folyton jobban hanyatlík, vájjon kik fogják érezni: a legalsóbb rétegekben-e, vagy mi, kik a hazát értelemmel, szívmeleggel és lángoló hazaszeretettel egyaránt szeretjük?

Érzem, mondom, a felelősséget és mindenekelőtt azzal vélek tartozni ezen t. közgyűlésnek, ha megmondom, hogy azon eszmét, melyet az egyesület létesíteni törekszik, mi keltette föl lelkemben?

1862-ben a legforróbb nyárban utaztam az alföld egyik helységén keresztül. A lelkész bevezetett egy régészeti tárgy megmutatására az egyházba; de társalgásunk közben észrevettem, hogy arcza gyakran elhalaványul s hogy egyáltalában igen nyugtalan. Kérdeztem ennek okát. Felelete volt: »A szomszéd helységben tegnap irtózatos tűz volt. Kutaink ki vannak szikkadva, földünk népe az aggokat és kisdedeket kivéve kinn a mezőn tanyáz. Itt a házak mindenike náddal van fődve, ereszeik egymást érik. Csak egy szikra kell és a helység nem lesz többé« Alig múlt pár perez, midőn a torony vércsési visítani kezdetek, az ebek vonitni és mire a templomból kiléptünk, lángban állott a falu fele.

Alig voltak képesek egy részét az emberi életnek megmen-teni. Egy pár óra alatt az egész nagy — egy pár ezer emberből álló — helység parázs és hamu volt.

Végig mentem a helységnek egyszerre koldussá lett siró lakói között és könyük jelentek meg szemeimben. Azonban volt egy hely, a hol nem a könyük, nem a fájdalom érzete, hanem borzalom fogott el. Ott azon kisdedek voltak rakásra hordva, kik a tűz áldozatai lettek. Lehetetlen volt megindulás nélkül nézni a kezeiket fejükre kulcsoló anyákat, kik félörült kétségbeeséssel szemlélték elvesztett kisdedeik hulláit. De azok a megégett kis kezeckék az égre mutattak, mintha jelteni akarták volna, hogy róluk csakis az ég gondoskodott, a föld nem. Azok a kis kezeckék fenyegették az emberiséget, mely fel nem karolja a kisdedek ügyét, fenyegették a hazafiakat, kik nem gondolnak arra, hogy százával és ezrével pusztulnak el a gyermekek évenként és valljuk meg, talán intőleg, szemrehányólag szóltak azon női szívekhez is,

melyek tudnak ugyan érezni, de a kik talán ily közvetlen hatásnak soha nem lévén kitéve, a legszomorúbb valóról nincsen tudomásuk; de ha látták volna, érezték volna mit én éreztem, úgy jártak volna mint én. És hogy jártam én? Bocsnátot kérek, hogy magamról beszéljek, de megmondom röviden. Úgy jártam, mint egykor Cajus Grachus, kit midőn anyja messze földre elküldött, hogy ne elegyedhessék az ország dolgaiba, mert ime bátyja a nép fegyvere alatt veszett el, visszatérve provinciájából, azt mondotta: »Visszajöttem jó anyám: bátyám árnyéka nem hagyott engem aludni.«

Mióta ama megégett kisededkezeket láttam, én sem tudok többé nyugtot találni. És ha volt alkalom, megragadtam, hogy a kisededek ügyét csekély tehetséggel védni törekedjem.

De hiszen nem is új eszme ez, fogják sokan mondani, hiszen már több évtized múlt el, mióta Magyarországon a kisededóvás ügye felkar oltatott.

Felkaroltatott egy áldott emlékü nő, gr. Brunswick Teréz által s nyert is némi elterjedést az országban, úgy hogy ma körülbelül 140—150 kisededóvodánk van. Alakult egy társulat igen derék vezetők, igen buzgó férfiakból, kik ez eszmét a haza legszomorúbb idejében megvédték, kik a legjobb akarattal igyekeztek egykor ezen eszmének nagyobb terjedelmet, nagyobb kört szerezni. Fájdalom, ezen társulatnak sem elég anyagi ereje, sem elég ideje, sem mozgékonyága nem mehetett annyira, hogy ezen eszmének amaz elterjedést adja, melyet én kívánok s melyet ezen alakulandó társulat feladatául óhajtanék kitűzni.

Egy férfiú, kinek emléke iránt mindnyájan kegyelettel viseltünk, b. Eötvös József, érezte ezen eszme horderejét és a törvényhozás elé törvényt nyújtott be a kisededóvás általános felkarolására nézve Magyarországon. Fájdalom, ezen eszmével szemben az ország anyagi ügye állott. Ma pedig, midőn minden ajakról csak az ország pénztárára nehezedő súlyt halljuk, még kevesebb remény lehet arra, hogy ezen eszme országgyűlésileg, törvényhozásilag keresztülvitethessék és kivitelében kellő anyagi támogatásban részesíthessék.

A törvényhozás tehát azt mondja, viselje e terhet a társadalom.

A társadalom azt mondja, hogy viselje e terhet az ország.

Hiszen akkor a két javas asszony közt nem egy gyermek, hanem gyermekeink ezrei fognak elveszni!

Ha e terhet a törvényhozás a társadalomra tette át, akkor karolja fel a társadalom. Mert nem is áll az, mintha abban valami különös jó lenne, ha minden ügyet, ha minden nemzeti, hr. minden hazai ügyet a kormány, a központ kezébe adunk. Ezzel csak megöljük azt a részvétet, azt a kegyeletet, a mely eddig ezen emberbaráti vagy hazai ügyek körül csoportosult.

Az áldás nagy részben a részvétben fekszik és ha mindent az állam pénztárára dobunk vissza, vajjon megmentjük-e ez által a társadalmat ezen kiadásoktól? lö>rántsem; mert kivetik adónkba és ismét csak saját zsebeinkből fizetjük, mint különben azt az 5 vagy 10 frtot s még az a nemes öntudatunk sem járulhat hozzá, hogy azt önkényt cselekedtük.

T. közgyűlés! B. Eötvös Józsefnek nem sikerült az eszme keresztülvitele. De ezt illetőleg szabadjon egy hasonlatra utalnom. A csillagászok azt mondják, hogy némely csillag oly messzeségben van tőlünk, hogy ha most megszűnnék létezni, még ezredévig is lehatnának sugarai földünkre. Ez a nagy emberek halhatatlansága. Ez a halhatatlanság az, melyet a legridegebb darvinista, a legmerevebb materialista sem tagadhat meg. Az eszmének megvan azon sajátja, hogy ha teremtője rég megszűnt is létezni, az eszme él folytonosan; sugárzik lejjebb és odább, és sugárzik még ezredéveken túl is, azon eszme nagyságának terjedelme és hatékonysági mértéke szerint a jövőbe.

Ezen eszmének tehát nem szabad elejtenie; és íme önöknek, kik itt jelen vannak, módjukban áll megszerezhetni a halhatatlanság ezen nemét, s azon csillag példájaként fognak ragyogni, ha elenyésznek is. Higyjék el önök, hogy önök halhatatlanságának sugarai is oly hosszasan fognak ragyogni az emberiség között, mint a mennyit gondoltak, éreztek és tettek hazájuk, nemzetük s az emberiségért.

Egy nagyobbára nőkből álló egyület több okból alkalmassabbnak, helyesebbnek tartok a kiseddóvás céljai elérésére, kivált a régibb terjesztő egyület segédkezése mellett, *vagy épen talán egyesültével*, a mi már ama társulat bölcs belátásától függ. Mert én a kiseddek megvédésének kérdését első sorban női kérdésnek tartom. A gyermek 7 éves koráig az anya jogos védelme alatt áll Magyarországon; a jog pedig együtt jár a kötelességgel; ha követeli a nő e jogot Magyarországon, hogy birtokává váljék a gyermek 7 éves koráig, követelje azon kötelességet is, hogy fel-

ügyeljen arra és nem veszem ki azokat, kiket az Isten bő áldásával áldott meg a gyermekeknek, nem veszem ki azokat, a kiktől az ég ezt az áldást megvonta.

A kiket megáldott, azokban az anyaszeretetnek nagyobbra kellett fejlődnie, mintsem hogy azon kis kör határát e nagy érzelem túl ne tudná lépni; a kiket pedig nem áldott meg, azok pótolják a női szív e nagy hiányát mások kisdedeinek szeretete által.

Azt mondtam és az általán", részletezett jelenet 1862-ből épen erre vonatkozott, hogy nemzetünkre nézve a jövőben egy nagy veszély mutatkozik, mely ellen a leggyorsabb tevékenységre int a nemzet fentartásának ősztöne.

Sajnos, hogy hazánkban a közegészségi és közerkölcsiségi viszonyok eddig még tanulmány tárgyát nem képezték, közelebbről azonban mégis akadt egy tudósunk, ki a magyar tudományos akadémiában felolvasást tartván, latra vette a nemzet egészségi viszonyait. Én ezen előadásból csak egy pár idetartozó helyet emelek ki.

Veszeloyszky úr egy helyütt összehasonlítja a magyar korona alatt álló népeket a művelt külföld nemzeteivel és egy évtized alatti halandóságot vévén számítási alapul, azon szomorú eredményre jut, hogy nálunk tíz év alatt átlag százezerrel több ember hal meg, mint a művelt nyugat bármely országában. E szerint tehát évenként 100,000 emberrel több hal meg Magyarországon, a szabad nemzetnek nagyrészt szabad ég alatt működő gyermekei között, mint azon zsúfolt gyári országokban, a hol gyári munkával ezrenként foglalkoznak összezsúfoltan, földalatti és földfeletti helyiségekben.

Még csak egyet, mi épen az egyesület céljával áll összeköttetésben.

Míg a nyugat-európai államokban az arány végetlenül kedvezőbb: nálunk az 5 éven aluli gyermekek az évenként elhalok felét képezik, a mi földmivelő-népnél hallatlan. A nemzet összes halottai számának fele azon kisdedekből telik ki, a kik részint gondatlanság miatt elcsenevésznek, elhalnak, részint erkölcsi csapásoknak kitéve elsatnyulnak. Nagyon mély seb ez t. közgyűlés. Egy ily mély sebet nem lehet egyszerű ignoranciával, egyszerű fátyollal eltakarni. Egy ennyire mély sebet csak hazánk lelkes nőinek könyűivel lehet elfödni és ápolásával orvosolni. Női kérdés

a kisdédováás ügye még azért is, mi\«el én és velem sokan a nőket tartjuk legalkalmasabbaknak e menhelyek vezetésére és így ezek megalkotása által újra több ezer segélytelen nőnek nyújthatnék tér tisztességes és hivatásszerű munkára.

De más érdekek is szólnak a kisdedek eme felkarolása mellett.

Nem akarok itt a viláért sem tudományos értekezést tartani a felől, hogy mily előnyei vannak ennek a köznevelésre nézve; hanem annyit mondhatok, hogy többfelől hallottam panaszt, hogy némely vidéken, kivált a középiskolába jutott gyermek, már több tekintetben meg van rontva. De ha nem is vesszük ezt tekintetbe, hanem tekintjük csupán azt, hogy az óvodában a gyermek szellemét fejlesztjük és anyagi ismeretét gyarapítjuk; és igykétségbevonhatlan, hogy egy egész kész kapitálist vesz át a tanító ezen különben nyers anyag helyett: azt hiszem, nem szükséges többet mondanom a nyereséget illetőleg. Különösen az óvoda tanítási és foglalkoztatási rendszere az, a melyet — fájdalom — kevesen ismernek, mert ha többen ismernének, többen szeretnének meg.

Az óvodai nevelésnek a játszvatanítás mellett ma két újabb lélektani alapja van. Az egyik a *nézleltetés*. Ez nagyon is egyszerű tanelv, de mert nagyon egyszerű, az emberek ritkán szoktak reá jönni. Ritkán alkalmazott szabály volt Pestalozzi és Fröbelig, hogy a miről a gyermeknek beszélnek, azt kezébe is adják, ha színről beszélnek, az illető színűt, ha alakról beszélnek az illető alakot adják a gyermek kezébe; egyszóval: hogy nem szabad elvontan beszélni a gyermeknek valamiről sohasem.

A másik és sokkal nagyobb horderejű eszme, hogy a gyermek ne csak lássa a tárgyat, *hanem munkálkodjék, játszék is vele*.. És ime a tudomány elővett néhány borsószemet, néhány gyufapálczácskát; megcsináltatja a gyermekkel az alakot és fogalmat ad neki a koczkáról, a szögletekről, hajlatokról és mielőtt maga is észrevenné, ismeretessé lesz a mértan alakjaival és ezzel előismereteket nyert mind az ipar, mind a tudomány terén.

Elővesz azután néhány favesszőcskét és ebből a kis parányi kezek mindennemű alakot kiraknak és ez ugyanazon alaki és anyagi fogalmak növesztésére szolgál. Tanítani kell a gyermeket munkára, türelemre, de egyszersmind a türelemnek rögtöni jutalmát is kezébe adni.

És ez a jutalom a siker. A gyermek kezébe *egy* darab papírt adnak, melyet ő egybefon. Ebből *egy* kis munkát nyert,

melyet ő maga készített és íme örömmel látja, hogy munkájának sikere lett.

A természettudományoknak minden ága, egyáltalában minden tapasztalati tudománynak alapja ezen rendszerbe van fektetve.

Mindennek tetemes része már jóval korábban volt ugyan alkalmazva, de a legnagyobb mester e tekintetben tagadhatatlanul Fröbel volt, a gyermekjátékok rendszeresítésének nagy mestere.

Mindamellettt sietek hozzátenni, hogy én a magyar kised-óvást nem tartom arra születettnek, hogy vakon induljon bárki — és így Fröbel után is. A magyar kisedóvás külön iskolát képez már és mit adott a magyar kisedóvás a többiekhez? Egy igen szép adalékot. Míg az északi és középeurópai országokban nagyon ridegen kezelik ezen tantárgyakat, addig Magyarországon megalakult egy iskola, a kedélyes nevelés iskolája, mely a modoros tanítási mód ridegségét kedélyes társalgással helyettesíti.

Ezen magyar iskolának megalkotása és továbbfejlesztése is egyik célja lenne tehát ezen egyesületnek, mert valamint nemzetünk a falusi óvodák által megelőzné Európa minden országát: én biztos vagyok benne, hogy *egy* bizonyos szakirodalom kifejtése által a kisednevelésben is megelőzzük egy kis lépéssel az egész művelt világot. A magyar kisedóvási iskola lenne ez és bizony nem szégyelnék meg magunkat vele. Van még *egy* másik érv is.

A munkáltatási módszert sokan csak paedagogiai eszmének, módszernek tartják. Ez azonban nem csupán az. Egy nagy szociális kérdés lassú, de békés és biztos megfajtása ez.

Mi a legújabb korszaknak alapeszméje? A munka. Áldása ez az emberiségnek, ha viszonyai jó arányúak; átka, ha a siker, a jutalom kellő mértékét nélkülözi. Egy óriási seb ekkor, mely hála istennek, még hazánkat nem érintette; s ne is érintse soha. A külföldön milliókat és milliókat tart sebes mozgásban s alig van hét, a melyen nem hallanánk ezen szociális mozgalmakról. És mi ezen úgynevezett strikeok főindító oka? Ott, hol a fentebbi aránytalanság nem létezik, éppen a munkátlanság, tehát a munkának nem szeretése; bebizonyult tény, hogy kiváltképp azok s e tekintetben volt már példa minálunk is, a kik dolgozni nem szeretnek, éppen azok vezették a strikeokat és viszont az a tőke nem méltányolja a munkát, fáradoimat, mely maga a tunyaság, a hanyagság párnáin hever. Egyik fő és természetes fegyver a munka veszélyei ellen tehát maga a munka jótékonyága és a siker megkedveltetése.

És ne méltóztassanak azt hinni, hogy ez csak a legalsóbb osztályban szükséges és nem egyúttal a felsőbbekben is. A különbség csak a fokozat és módozatban van. De a mai kor a babért csak a munkának adja fenn és alant; épen úgy a miniszternek munkássága és foglaltságáért a haza érdekében, mint az utolsó kapásnak azért, hogy az anyaföld mivélése által annak áldásait megteremtette és hozzáteszem, hogy ma nemcsak a római költő szavát használjuk, hogy midőn a hatalmasak egyenetlenkednek, a kisebbek félnek; must már megtörténik az is, hogy a hatalmasak félnek, midőn a kicsinyek viszálykodnak. Tehát a társadalomnak egyetlenező osztálya sincsen, melyet ez ügy mélyebben ne érdekelne és én a társadalom nyugalma érdekében is óhajtom, hogy a munkáltatás, a munka megkedveltetése a legfelsőbb osztálytól a legalsóbb osztályig alkalmaztassák; és szoktattassék reá a gyermek, hogy mindennap tett, teremtett legyen valamit és az a valami legyen jó, legyen vagy önmagára nézve kifejtő, vagy körzetére, családjára és hazájára áldásos.

A közgazdasági szempont tekintetében csak azt mondom, hogy ha Magyarországon azon károk értékéhez, melyek évenként a felügyelet nélkül hagyott gyermekek gyujtogatása által okoztatnak, hozzáteszszük azon nyereséget, melyet a közös felügyelet által időben és munkában megkímélhet: az ország összes falvaiban állítandó menhelyek költsége többszörösen lesz fődözve. S ha ezt köznépünkkel meg tudjuk értetni: 'nem telik el egy évtized és mint minden helységnek van borjú-, liba- vagy sertéspásztorja, lesz gyermekfelügyelője is.

Még egy szempontot kell érintenem, melyet kihagyhatónak nem tartok. Ez a *nemzetiségi szempont*. Nem azt óhajtom én, hogy egy propagandával a közöttünk létező vagy közelünkben lévő nemzetiségeknek kiirtsuk nemzeti érzelmeit; erre én nem törekszem. Divatos eszmének tartom azt, melyet a czaezarizmus vitt a világ piaczára, s mely épen úgy el fog halni, mint egykor — hála isten! — a vallásvillongás eszméje. Hanem azt, hogy akár az emberiségnek, akár a politikának feladata lehetne egy oktan fajgyűlölséget felszítani és fentartani, sohasem fogom elismerni és megengedni.

E vérző seb főforrását, az általános műveltség hiányán kívül, hazánk területén abban keresem, mert egymás nyelvét nem értjük.

Ha országszerte fel lesz a kisedováás kérdése karolva és a gyermekek úgy lesznek nevelve, hogy együtt növekedvén fel,

egymást megértsek: ekkor a nemzeti gyűlölség nagyrészt le fog szállani és én ebben keresem, ebben találok egyik legfontosabb nyomatékát ezen kérdésnek s már csak ezen érvenél fogva is ajánlom azok figyelmébe, kiket a többi érv meg nem győzött volna.

T. közgyűlés! Még csak azzal vélek tartozni a t. közgyűlésnek, hogy a kivitel módjáról, a kivitel lehetőségéről meggyőződést szerezzek.

Én t. közgyűlés a kisdiedmegvédés és nevelés általánosításának kivitelét így képelem:

A központban, a fővárosban alakul egy nagy egyesület, a mely feloszlik négy szakra.

Az első szak azt vizsgálja, miként áll az óvás kérdése és ügye Magyarországon és nyilvántartja ezen ügyet. Ez lenne a *y>statistikai osztálya*, mely egyszersmind a gyermeknevelésnek irodalmi terjesztésével és kifejlesztésével foglalkoznék.

A második osztály és erre figyelmet kérek, lenne a »terjesztő osztály«.

Ezen terjesztő osztály legelőször is levelezés által kísérlné meg a kisdiedóvás terjesztését; a létező nőegyleteket fölszólítaná, vagy e célra újakat alkotna, szóval megtapogatná, hogy mozog-e már a föld? s ha nem akarna mozogni, elküldené apostolait, elmenne oda és megmozgatná maga.

A harmadik a »gyűjtő-osztály«; foglalkoznék a gyűjtéssel.

Egy kis illúzió biz ez; mert hiszen nőink csak tőlünk gyűjtik azt a pénzt; hanem hisz utoljára az élet minden öröme is csak az illúziókból áll, és mért ne vennők ki ezen 10—20 frtot jókedvvel zsebünkéből, tudva azt, hogy más utón talán rossz kedvvel kellend majd tennünk?! Mondom, ezen harmadik osztálynak kötelessége lenne azon jótékony rablást elkövetni a társadalmi életben, melyet a lapok a múlt napokban is nagyon bakonyiasnak jellemeztek, de melyre én már csak azt mondom, hogy ha már Magyarország végleg arra van hivatva, hogy zsványok hazája légyen, adjon isten nekünk ezer meg ezer, de csak ilyen zsványt.

A »kezelő-osztály« végre a társulat pénzeit, vagyonát fogná kezelni.

Maga pedig a végrehajtás módozata ilyenszerű lenne az én képzeletem szerint:

A megyei, vidéki központokban vagy a nagyobb városokban

megalakíttatik az e célra, vagy e célra is létesítendő nőegylet s ez által a rendes gyermekkert.

Nagy áldozatokra nem is lesz e tekintetben szükség. A város adhat helyet, a szülők anyagot, munkaerőt a menhely fölépítésére és ezen felül alig van valami kiadás, miután ezeket maga a város népe tartja a napi fillérekből.

Hisz itt Pesten is azt tapasztaljuk, hogy a szálláson kívül, az összes kiadásokat fedezik a gyermekekért adott napi krajczárok.

A központi gyermekkert vezetőnöje arra köteleztetik, hogy vasárnaponként, vagy téli napokon a közel falvakról beküldött, irni-olvasni tudó nőszemélyeket, pl. tanítónőket, vagy más jóra való nőket, kik még ezen modort nem értenék, oktassa a munkálva oktatás nemeire.

Ezek után a falutól, a községtől gyámolítatván, vagy talán ezen központi vagy vidéki társulatoktól eleintén bizonyos pénzsegélyvel is elláttatván: felügyeletük alá veszik a megmentendő gyermekeket.

Azt fogja valaki kérdezni: minőnek gondolja ön ezt a *gyermek-menedékhelyet*? Erre is felelek. Én bizony nem gondolom palotának, czifra épületnek, én azt egy egyszerű kertnek képelem, egy közönséges felszerrel vagy falusi házzal, hová esős időben elvonuljanak a gyermekek. Czifra és talán aránylag sok pénzbe kerülő játékokkal nem lehet őket foglalkoztatni. De igenis lehet szalmafonásra, gyékénykészítésre, kosárfonásra tanítani. Éme másik elme- és felfogásképző, apró faszilánkokat s az azokkal foglalkozást is előnyösen lehetne velük végeztetni; de lehet pár székér homokot adni rendelkezésükre, a mi alkalmasint minden helységben csak akad és végre található néhány darab fácska vagy kukoriczacsutka is, melyekből házakat és tornyokat építsenek, így ezekkel, gyermeki dalok, játékok és testgyakorlatokkal váltokozva, elfoglalkoznak a falusi dajka felügyelete alatt szép csendesen. És a mezei gazda, a midőn munkára megy, ezen menhelyre adja be gyermekét s ha visszajő este, ismét szépen visszaviszi. Tehát nem czifraságot, nem költséges dolgokat kívánok én, hanem kívánok egy a falu viszonyainak megfelelő egyszerű menhelyet, a hol a természet csapásától, az emberi nem romlottságától a gyermek megvédetik.

Erre is azt mondhatja valaki: Te ábrándozó vagy! Ábrándozó vagy, mert azt hiszed, értelmiségünk felkarolásával, népünk

józan eszére számítva, ez eszmét rövid időn keresztül viheted Magyarországon. Meglehet; igaz lehet: de én azt hiszem, a világon minden jót az ábrándozók teremtettek meg legelőször. Igen, az ábrándozók már sokat teremtettek, lehet rosszat is: de ám mutassa meg az eredmény, mennyire ábránd, mennyire nem az, mit indítványozni bátrak valánk.

En nem biztatom magam azzal, hogy Magyarország 21 ezer községe mar néhány hónap alatt el lesz látva ily menhelyekkel, hanem elhiszem, és hiszem erősen és állhatatosan, hogy egy pár év múlva egynehány száz község már el lesz látva s megmentünk száz vagy ezer gyermeket fizikailag s erkölcsileg. És már ebben vájjon nem nyertek e önök méltó babért lelkesedésükért, fáradságaikért?

Hogyha azon elfeketült, megégett kezeckék helyett, melyeket beszédem elején említek, ezer meg ezer vidám, erkölcsben és műveltségben növekedő gyermek kezeckéit látják önmagukhoz hálával feléjük emelkedni? És nem lesznek-e önök megelégedve, öntudatukban megnyugtatta, valódi lelki örömben, ha ez apró kezek között két óriás kezét is látnak kinyújtva, melyek Magyarország védszemelmei, részvétükért, ember és hazafiúi lelkesedésükért áldást fog fejükre hinteni?«

E köztetszésben részesült beszéd végeztével

3. sz. Várady Gábor indítványozza, hogy miután az alapszabályok és ügyrend tárgyalásának befejezése után a tisztviselők és bizottsági tagok megválasztására kerül a sor, a szavazati ívek kiosztása érdekében a tanácskozás öt perezre függesztessék fel: mely indítvány helyesléssel fogadtatván, elnök a tanácskozást öt perezre felfüggeszti.

4. sz. Olvastatott az alapszabálytervezet, melyre nézve Várady Gábor előadta, hogy az előbb a Fröbel-nőegylet által kiküldött bizottság, utóbb pedig egy számos tagokból egybealkotott értekezlet által lón megbírálva, s az elfogadott módosítások szerint szerkesztve.

Ezen alapszabályok rövid eszmecsere után egyhangúlag elfogadtattak, s a ministeriumhoz leendő fölterjesztés iránti intézkedéssel az elnökség bízott meg.

5. sz. Olvastatott az ügyrend, illetőleg a központi bizottság működésére vonatkozó utasítások;

a melyek hasonlóan egyhangúlag elfogadtattak.

6. sz. Várady Gábor indítványozza, az e tárgyban a szervező bizottság körében történt egyhangú megállapodás következtében, hogy az egyesület tiszteletbeli elnökeiül özvegy gr. Batthyány Lajosné s özvegy b. Eötvös Józsefné választották meg;

az indítvány közfelkiáltással és nagy lelkesedéssel elfogadtatott, melyet a gyűlésen jelen volt özvegy br. Eötvös Józsefné asszony ő excellenciája köszönettel fogadott; azonban gr. Batthyány Lajosné asszony ő excellenciájának megválasztásáról leendő értesítése, valamint ennek elfogadása iránt szükséges intézkedésre, illetőleg egy küldöttség megbízására a központi bizottság utasított.

7. sz. A szavazatszedő bizottság tagjaivá elnök Bónis Sámuelné ajánlatára:

megválasztották gr. Andrassy Aladárné, Hollán Ernóné, gr. Teleky Sándorné, Várady Gáborné, dr. Oláh Gyula és dr. Schermann Adolf.

8. sz. Elnök felhívja a jelenlevőket, hogy neveiket mint rendes vagy alapító tagok a dr. Schermann Adolf és Falvay Antal kezek közt levő ívekre bejegyezzék;

minek következtében a jelenlevő tagok az aláírásokat el is kezdték.

9. sz. György Aladár a közgyűlést rendező bizottság nevében indítványozza, hogy az egyesület szakközlönyeül egyelőre az alapnevelők egyesülete által kiadott s Komjáthy György által szerkesztett »Nevelési szakközlöny« című folyóirat fogadtassék el.

Az indítvány elfogadtatván, felhívhatnak a tagok, hogy a közlönyre előfizessenek.

10. sz. Ezek után a gyűlés a szavazatívek beszédese és a szavazatok összeszámlálása végett felfüggesztetvén, a szavazás rendben megtörtént, minek következtében gr. Andrassy Aladárné, mint a szavazatszedő bizottság elnöke, az eredményt a következőképpen jelenti be:

Megválasztottak: elnökül: br. Sennyey Pálné; másod-elnökül: Tisza Kálmánné; alelnököknek: Kralovánszky Istvánné, Gyömrőy Vilmosné; a férfiak közül elnöknek: Várady Gábor; titkároknak: P. Szathmáry Károly, Mayer Miksa; jegyzőknak: Falvay Antal, György

Aladár, Korányi Adolf és Lieber József; pénztárnok-
nak: Csávósy Béla; ellenőrnek: dr. Schermann Adolf.
A központi bizottság tagjaiul a következők választattak
meg: nők: gr. Andrássy Aladárné, Adám Károlyné,
Adler Antalné, Bayer Karolina, Bakodi Tivadarné,
Beniczky Ödönné, Biach Hermin, Bischitz Dávidné,
Bohus-Szögyény Antónia, Bónis Sámuelné, Borosnyai
Oszkárné, Csávósy Béláné, gr. Csekonics Endréné, Cséry
Lajosné, Damjanich Jánosné, gr. Degenfeld Lajosné,
Falk Miksáné, Feleki Miklósné, Forinyák Gyuláné,
Földváry Miklósné, Freiseisen Gyuláné, Fülöp Lipótné,
Gattmann Regina, br. Gerliczy Bódogné, Glatz Antalné,
Gottgeb Antalné, Györffy Gyuláné, György Aladárné,
Harsányi Ignáczné, Hegedűs Imréné, Hentaller-Batta
Szilárda, Hieronymi Károlyné, Hollán P>nóné, Huszár
Imréné, Ivánka Imréné, Jálics Ignáczné, Jankovich Antalné,
Jankovich Béláné, Jókai Mór. gr. Karácsonyi Guidóné,
ifj. gr. Károlyi Istvánné, Kárffy Tituszné, Kármán
Lajosné, Kauser Antalné, Komáromy Alajosné, Kapstein
Gyuláné, Korányi Adolfné, Korányi Frigyesné, Kühnel
Ignáczné, br. Laffert Antalné, Ledig Jakabné, Lévay
Henrikné, br. Liphay Béláné, Lichtenstein Lajosné,
Lumniczer Sándorné, Matjéka Jozefa, Medn}ránszky
Sándorné, Móricz Pálné, Nadányi Albertné, gr. Nádasdy
Ferenczné, Németh Miklósné, Neuman Miksáné, Nyiry
Lajosné, br. Orczy Bódogné, Pauler Tivadarné, Rudnyay
Józsefné, Ruprecht - Demidoff hercegnő, Schermann
Adolfné, Schubert Jánosné, Somssich Pálné, P. Szathmáry
Károlyné, Szegfi Mór. gr. Székely Imréné, Széli Kálmánné,
Szitányi Adolfné, gr. Teleki Sándorné, Trefort Ágnes,
Tolnay Lajosné, Vadnay Károlyné, Várady Gáborné,
gr. Vay Adámné, br. Vay Béláné, gr. Wenckheim
Frigyesné, Veress Pálné, Vidacs Jánosné, Vodianer
Béláné, Vogel Péterné és gr. Zichy Pálné. Férfiak:
gr. Andrássy Aladár, Ballagi Mór, Békey Imre, Berecz
Antal, Boér Ignác, Bója Gergely, Csengery Antal,
Dalmady Győző, Falk Miksa, Gönczy Pál, Gullner
Gyula, Hieronymi Károly, Horánszky Nándor, Horváth
Mihály, Hunfalvy János, Irányi Dániel, Ivánka Imre,

Jókai Mór, Kármán Lajos, Keleti Károly, Kohányi Sámuel, Komjáthy György, Körösi József, -Lederer Ábrahám, Lónyay János, Lutter Nándor, Lichtenstein F. Lajos, Madarász József, Máday Izidor, Mátyus Arisztid, Molnár Aladár, Ney Ferencz, dr. Oláh Gyula, Feregriny Elek, br. Podmaniczky Frigyes, Pulszky Ferencz, Rákosi Jenő, Rill József, Röser Miklós, Simon Florent, br. Simonyi Lajos, Szentkirályi Mór, Szerdahelyi Adolf, Sztupa György, Tisza Kálmán, Tisza László, Türr István, Urvary Lajos, Ürményi József, Vadnay Károly, Xantus János és Zichy Antal.

11. sz. Miután a megválasztottak egyrésze a szavazás után a tanácskozás helyéről eltávozott,

Várady Gábor és P. Szathmáry Károly bízáttak meg, hogy a megválasztott elnök br. Sennyey Pálnét és másod-elnök Tisza Kálmánét erről értesítsék és az elnöki tiszt elvállalására felkérjék; egyszersmind utasított az elnökség és a megválasztott tisztikar, hogy a központi bizottsági tagokat megválasztásukról értesítse és a jövő hét elejére alakulás végett hívja össze.

12. sz. Várady Gábor indítványozza, hogy úgy a tanácskozást vezető elnök Bónis Sámuelné asszonynak, valamint a szavazatszedő küldöttségnek működésükért hálás köszönet fejeztessék ki.

Ezen indítvány egyhangúlag s általános tetszéssel elfogadtatott.

Ezzel a gyűlés feloszlott.

Pest, 1873. február 4-én. Jegyzetté: György Aladár s. k., jegyző.

E jegyzőkönyv hitelesített a február 4-én tartott választmányi ülésben. Br. Sennyey Pálné m. k., elnök. Várady Gábor m. k., elnök. György Aladár m. k., jegyző.

Az országos kisdjedvő egyesület hetvennyolcz 100—200 forintos alapító, 138 rendes és 27 pártoló taggal kezdette meg működését a legszerencsétlenebb külső viszonyok között. Az 1873-ik év, melyben az egyesület működését megkezdé a legszerencsétlenebbek egyike volt Magyarországra nézve. Három nagy csapás érte ez évben az országot: az óriási pénzügyi válság (Krach), mely

az üzletvilágot rendítette meg; a rossz termés, mely gazdáink jövedelmét veszélyezteté s végre egy irtózatos cholera-arágály, mely több mint 200,000 emberét söpörte el az országnak. E hármias csapás a legbiztosabbnak hitt alapokat is megrendítette és mondhatni kétségbe esett viszonyokat teremtet az országban: gazdag emberek váltak egyszerre szegényekké, középsorsuak koldusokká s a pusztító ragály miatt ember került az embert.

Mindezek daczára, az ifjú elevenséggel mozgó egyesület nagy buzgalommal fogott teendőihez. Mindenekelőtt a budapesti Fröbel-nőegylet királyutczai óvodájában kitűnő szakérőkkel óvó-képző intézetet nyitott meg Komáromi Alajosné mint igazgatónő és György Aladár, Komjáti György, dr. Schermann Adolf és Kohányi Sámuel tanárok vezetése mellett.

Ez intézetnek már a megnyitás évében 16 növendéke volt és az egyesület már ekkor lépéseket tett az iránt, hogy egy bennlakással összekötött óvóképző számára a fővárostól alkalmas telket nyerjen. Nagy jelentőséggel bírt és a közönség érdekeltségét még inkább megnyerte az egyesület részére az a csaknem merésznek mondható lépés, melyet a járvány által szüleiktől megfosztott árvagyermekek érdekében tett. E sorok íróját egy napon fölkeresték Damjanics Jánosné, a magyar gazdasszony-egyesület nagyérdemű elnöke és Kralovánszky Istvánné asszonyságok ama kérdéssel: mit lehetne a cholera-árvák érdekében tenni? E kérdésre egyéb nem volt felelhető, mint az, hogy a két egyesület állítson fel egy *cholera-árvaházat*. Ez meg is történt s a király-utczá 77-ik számú házában megnyílt az árvaház 50 — 60 ágyra, hova az ország különböző vidékeiről felküldött szerencsétlen gyermekek lettek befogadva. Ez képezte alapját a még ma is létező minta-óvodának, mely szintén árvaházi alapon áll. Ezenkívül az egyesület a fővárosnak akkor legszegényebb részén, az úgynevezett százházi telepítvényen is nyitott meg egy óvointézetet, melyet ma is tetemes segítyezéssel tart fenn.

Nem került ki az egyesület figyelmét a magyar kiseddóvás szellemi *ügye* sem, a mennyiben a »Nevelési Szakközlöny«-t, mint ez időben a kiseddóvási irodalom közlönyét, anyagi támogatásban is részesíté.

Lépéseket tett továbbá a magyar kiseddóvás statisztikájának összeállítására nézve is; és e végett a közoktatási kormányhoz fordulván, a tanfelügyelőktől nyert kimutatás szerint 1873-ról a következő adatokat állította össze. Óvointézetek vannak:

1. Zsombolya (nő, 20 fiú, 23 leány).
2. Nagy-Becskerek (férfi, 48 fiú, 45 leány).
3. Nagy-Szt.-Miklós (nő, 26 fiú, 24 leány).
4. Perjámos (apáca, 96 fiú, 102 leány).
5. Deés (férfi, 34 fiú, 56 leány).
6. Pozsony (nő, 400 növendék).
7. Pozsony (nő, 20 növendék).
8. Pozsony (nő, 20 növendék).
9. Pozsony (nő, 20—24 növendék).
10. Pozsony (nő, 80 fiú, 50 leány).
11. Nagy-Szombat (férfi, 130 fiú, 70 leány).
12. Modor (most keletkezik).
13. Somorja (növendékek száma változó).
14. Szeged (óvónő, 80 —100 növendék).
15. Szeged (óvó, 50—70 növendék).
16. Szeged (óvó, 40 — 50 növendék).
17. A. -M.- Vásárhely (óvónő, 70—100 növendék).
18. Békés (óvónő, 60 — 100 növendék).
19. Marosvásárhely (férfi, 70 fiú, 35 leány).
20. Nagy-Várad (irgalmasok, 90 fiú, 90 leány).
21. Nagy-Várad (férfi, 11 fiú, 23 leány).
22. Nagy-Várad (nő, 25 fiú, 15 leány).
23. Nagy-Várad (irgalmasok, 20 növendék).
24. Debreczen (férfi).
25. Debreczen (férfi, 208 fiú, 142 leány).
26. Álmosd (nő, 20 fiú, 20 leány).
27. Püspöki (nő, 54 fiú, 48 leány).
28. Balassa-Gyarmat (férfi, 36 fiú, 35 leány).
29. Losonc (férfi, 61 fiú, 39 leány).
30. Nyíregyháza (férfi, —*).
31. Hajdu-Böszörmény (férfi, —).
32. Hajdu-Dorogh (férfi, —).
33. Temesvár (nő, 35 fiú, 29 leány).
34. Temesvár (»Miasszonyunk* nevű iskola-nővérek, 160 fiú, 139 leány).
35. Temesvár (férfi, 30 fiú, 28 leány).
36. Versecz (nő, 14 fiú, 11 leány).
37. Versecz (-).
38. Versecz (—).
39. Szatmár (férfi, 88 fiú, 62 leány).
40. Szatmár (irgalmasnénék, 89 leány).
41. Nagy-Bánya (férfi, 38 fiú, 22 leány).
42. Nagy-Károly (férfi, 50 fiú, 50 leány).
43. Kaposvár (férfi, 60—70 gyermek).
44. Kereki (nő, 30 fiú, 30 leány).
45. Bálványos (nő, 60 gyermek).
46. Szilágy-Somlyó (nő, 28 fiú, 25 leány).
47. Késmárk (nő, 20 fiú, 26 leány).
48. Zalaegerszeg (férfi, 45 fiú, 37 leány).
49. Keszthely (férfi, 46 fiú, 68 leány).
50. Csáktornya (nő, 18 fiú, 24 leány).
51. K.-K.-Halas (férfi, 32 fiú, 37 leány).
52. Miskolcz (férfi, 130 fiú, 126 leány).
53. Kassa (férfi, 42 fiú, 25 leány).
54. Kassa (férfi, 54 fiú, 17 leány).
55. Esztergom (férfi, 45 fiú, 61 leány).
56. Esztergom (apácák, 145 fiú, 153 leány).
57. Komárom (—, 40 fiú, 50 leány).
58. Kurtakesz (férfi, 30 fiú, 25 leány).
59. Győr (férfi, 60 fiú, 80 leány).
60. Győr (férfi, 30 fiú, 45 leány).
61. Győr-Sziget (szürkenénikék, 40 fiú, 60 leány).
62. Trecsén (nő, 8 fiú, 14 leány).
63. Kőszeg (nő, 60 fiú).

* A hol e hely üres, onnan nem kaptuk a növendékek létszámát.

68 leány). 64. Pinkafő (nő, 50 fiú, 70 leány). 65. Szombathely (férfi, 42 fiú, 35 leány). 66. Pécs (férfi, 30 fiú, 50 leány). 67. Mohács (nő, 21 fiú, 24 leány). 68. Szegzárd (férfi, 30 fiú, 24 leány). 69. Kolozsvár (nő, 27 fiú, 23 leány). 70. Kolozsvár (férfi, 37 fiú, 47 leány). 71. Kolozsvár (férfi, 36 fiú, 37 leány). 72. Új-Pest (férfi, 85 gyermek). 73. Kalocsa (2 nő, 200 gyermek). 74. Kecskemét (nő, 105 gyermek). 75. Nagy-Kőrös (férfi, 45 gyermek). 78. Vác (nő, 80 gyermek). 79. Arad (férfi, —). 80. Baja (—). 81. Bálványos (nő, 70 gyermek). 82. Kereki (nő, 70 gyermek). 83. Somogy-Berzencze (férfi, jelenleg szünetel). 84. Besztercze-Bánya (férfi, —). 85. Békés-Csaba (nő, —). 86. Békés-Csaba (nő, —). 87. Dobsina (férfi, 176 gyermek). 88. Dunaföldvár (férfi, 130 gyermek). 89. Eger (férfi, 150 gyermek). 90. Érsekújvár (nő, 110 gyermek). 91. Fiúme (3 nő, 270 gyermek). 92. Füles (vinczeszűzek, 85 gyermek). 93. Máramaros-Sziget (férfi, 120 gyermek). 94. Nagy-Enyed (férfi, 110 gyermek). 95. Nagy-Szombat (férfi, 160 gyermek). 96. Pápa (férfi, —). 97. Pécs (férfi, 85 gyermek). 98. Pécsbánya (nő, —). 99. Székes-Fehérvár (férfi, 190 gyermek). 100. Székes-Fehérvár (férfi, 120 gyermek). 101. Székes-Fehérvár (férfi, 120 gyermek). 102. Rima-Szombat (férfi, 64 gyermek). 103. Sopron (férfi, —). 104. Szabadka (férfi, --). 105. Szabadka (férfi, —). 106. Szabadka (férfi, —). 107. Szabadka (férfi, —). 108. Szarvas (férfi, —). 109. Szepes-Olaszi (nő, —). 110. Zenta (nő, —) 111. Zombor (nő,—). 112. N.-Vázsony (nő, —). 113. K.-Vásárhely (férfi, 235 gyermek). Pesten. *I. Belváros.* 114. Boér Ignác óvodája, uri-utca 7. sz. magánóvoda, 83 gyermek. 115. Göbel János magánóvodája, papnövelde-utca, Zichy-ház, 120 gyermek. — *II Lipótváros.* 116. Kunderlich Vilmos magánóvodája, Béla-utca 2. sz., 50 gyermek. 117. Wittelshöfer magángyermek-kertje, Bálvány-utca 7. sz., 30 gyermek. 118. Wármer Lipót gyermekkertje, Erzsébetér, 17 gyermek. 119. A nevelési egyesület gyermekkertje, korona-utca 3. sz. 85 gyermek. — *III. lerézváros.* 120. A Fröbel-nőegylet gyermekkertje, király-utca 15. sz., 220 gyermek. 121. Példányóvoda, Valero-utca 1. sz., 80 gyermek. 122. Izraelita hitközségnek óvodája, Hermina-tér, 80 gyermek. 123. Szürkenénikék, templom-utca 1. sz., 130 gyermek. 124. Terézvárosi egyesület óvodája, ó-utca. 125. Nevelési egyesület óvodája, nagymező-utca 21. és 23. sz. 126. Terézvárosi egyesület óvodája, nyár-utca, 100 gyermek. — *IV. Józsefváros.* 127. Józsefvárosi egyesület óvodája, Mária-utca,

250 gyermek. 128. Nevelési egyesület gyermek kertje, Sándor-utca, 65 gyermek. 129. Hirsch József magángyermekkertje, József-utca 1. sz., 25 gyermek. — *V. Fere?iczváros*. 130. A ferenczvárosi egyesület óvodája, templomtér, 200 gyermek.

Budán: I. *Vár*. 131. Nőegyleti óvoda, Uri-utca, 69 gyermek. II. *Viziváros*. 132. Budai nőegylet gyermekkertje, Albrecht-ut, 62 gyermek. 133. Weisz Ferencz óvodája, Iskola-utca, 651 gyermek. III. *Tabán*. 134. Horkai György magán-óvodája. Attila-utca, 50 gyermek.

Ó-Budán. 135. Ó-Budai nőegylet gyermekkertje, 52 gyermek. 136. Nőnevelési egyesület gyermekkertje, 70 gyermek.

Pesten vannak még: 137. Fröbel-nőegylet által Bodzafautczában Török Etel vezetése mellett nyitott gyermekkert, 6 gyermek. 138. A Mária-utczai egyesület által a Futó-utczában nyitandó árvaház. 139. Az orsz. cholera-árvamenház gyermekkertje, Király-utca 77, nő, gyermek 30—40 közt. 140. A százháznál alakulóban az orsz. kisdéd-védegylete által. 141. Ó-Budán (magán havidíjából áll fenn), 26 gyermek. 142. és 143. Ó-Buda (Fröbel-nőegylet) 122 gyermek számára.

A központi mozgalmak a vidéken is élénkebb lendületet költöttek föl: több tagja az egyesületnek azon vidéken, hol befolyással bírt, megindította a mozgalmat; és egyebeken kívül Molnár Aladár a nagy-vázsonyi, br. Sennyey Pálné a királyhelmecezi és bélyi, Horánszky Nándor a szolnoki óvodák megalapítására tették meg a szükséges lépéseket.

A szellemi emelés tekintetében nagy fontossággal bíró lépés volt, hogy az egyesület elhatározta *képző-intézetének kétéves tanfolyamra emelését* és egyúttal már ekkor lépéseket tett, hogy alkalmas helyen telket szerezvén, *egy megfelelő épület emelése által* mind a képezde növendékeit, mind alapított árvaházát (melynek támogatásáról az országos magyar gazdasszonyok egyesülete lemondott) elhelyezze.

Már az 1874-ik év elején megindultak a lépések ama cél irányában is, hogy az összes fővárosi erők egyesítsenek a közös célra és ezáltal mind a szellemi, mind az anyagi eszközök nagyobb hatással járulhassanak az országos elterjesztés nagy fontosságú céljához. A budapesti Fröbel-nőegylettel, melyből az országos kisdédvédő-egyesület kiemelkedett, igen könnyű volt ezt keresztülvinni, mert ennek két elnöke Kralovánszky Istvánné és e sorok

irója az előbbeni egyesületet csakis a király-utczai és újabban alakult bodzafa-utczai óvodák fentartására szorították vissza; sőt ez idő óta az utóbb emiatt elnök ott gyakorolt működése teréről végleg vissza is vonult: ellenben a központi Fröbel-nőegylet, mely ekkor még nem igen volt hajlandó eddigi szellemével szakítani, a felszólítást hidegen vette és külön működését, melynél különösen a helybeli óvodák számának emelésére szorított, valamint képezdését is — különben dicséretes buzgósággal, mondhatni küzdelemmel — mind e napig fentartja. A mennyiben a nemzeti szellem itt is érvényre emelkedett, helyi működésében e hely is eléggé áldásos: de csekély erővel támogatott képző-intézete fentartásának csak akkor lenne értelme, ha ezt a később alakult országos kiseddóvó-egyesület óvóképző-intézetével szemben, házi kiseddnevelők (bonneok) képzésére fordítaná.

Sokkal nagyobb jelentőséggel bírt az intézők lelkében már eleve megfogamzott amaz eszme, *hogy az újon keletkezett kiseddvédő-egyesület a régi terjesztő egylettel fuzionáljon.*

E terv a régi egyesület részéről bizonyos bizalmatlansággal, mondhatni ellenszenvvel fogadtatott; a mennyiben annak egy pár régi tagja a múlt tanulságaiból indulva ki, nem nagy hajlamot mutatott az egyesülésre: de a mint tagjai a kiseddvédő-egyesület szándékairól bővebb értesülést szereztek, ez irányban is javult a hangulat; úgy, hogy már a régi egyesület 1873/4-iki évkönyve e pontról eként nyilatkozik:

»Kiemeljük még a tisztelt közgyűlés előtt, hogy a múlt közgyűlés határozatához képest, az országos kiseddvédő-egyesület szíves felhívására, az egyesülés elvi megállapítása módozatainak körvonalozása céljából kiküldött bizottság jelentésének meghallgatása után, az egyesülést jegyzékváltásokkal tárgyaltuk ugyan, de e kérdés eddigelé annyira tisztába hozható nem volt, hogy a tisztelt közgyűlés elé határozott indítványt terjeszthetnénk; legközelebb azonban ez ügy a két egyesület választmánya között is élénkebb érintkezések tárgyává tétetett s esetleg az ügyet egy rendkívüli közgyűlésnek terjesztendjük elé; addig is pedig, a mennyiben a tisztelt közgyűlés ezen kérdés jelenlegi állásáról magának meggyőződést kívánna szerezni, a választmány ez ügybeni kimerítő válasziratát felolvastatni kész.«

A nézeteknek e kedvező átalakulása után, annyival kevésbé lehetett kételkedni az egyesülésnek keresztülviteléről, mivel az új

kisdedvédő-egyesület számos tagja a régi terjesztő-egyesületnek is működő részese volt; és annak gyűlésein oly tetemes [többséggel birt, hogy azt a pár tagot, ki ellennézetén lehetett, könnyen leszavazhatta volna. De erre nem is volt szükség; mert az eszme teljesen megérett és az a meggyőződés, hogy az egyesülés csak jót eredményezhet, mindkét egyesületben határozott érvényre emelkedett. Három azonos célú egyesületnek fentartása határozott szellemi és anyagi erőpazarlás lett volna, mely az ügy sikerét nem emelte, hanem csak kockáztathatta volna. Megvolt nyerve az eszmének Trefort Ágoston vallás- és közoktatási miniszter is, ki a kisdedóvás ügyéért kezdet óta meleg vonzalmat táplált; mindhárom egyesületet anyagilag is támogatta (a régi terjesztő egyesületet 4000, a két új egyesületet 2—2000 frttal); és így az egyesülésnek többé semmi sem állott útjában.

Az alkudozások a két egyesület között csakhamar megindultak és 1874-ben az egyesülés munkája annyira előre haladott, hogy az országos egyesület közös ülést tartván, az áldást hozó tervet csakugyan létesítette.

Az 1873-ik év végén a kisdedóvó-intézeteket Magyarországon terjesztő egyesület vagyona a Valeró-utczai házon kívül 26,440 frt és $36^5/e$ -rész krajczárt tett ki; az országos kisdedvédő-egyesület már szintén 8 ezerét megközelítő alapítvánnyal, de ezenkívül 138 rendes taggal és 27 pártolóval rendelkezett; és pénztári maradványa ez évről 5742 frt 60 krajczár volt, míg az előbbinek csak 350 frt $36^5/e$ -rész krajczár. E szerint az egyesülés még anyagi tekintetben is egyenrangú volt; kivált miután az utóbbi egyesület már ekkor Pest városa részéről megnyerte ama három kis telekből álló területet, melyre képezdjét építendő volt.

II. Az országos kisdedóvó-egyesület.

A két nagy társulat egyesülése, mint előre látható volt, hatalmas lendületet adott az ügynek. Az elnökségre *Tisza Kálmán* és *Urményi József*, az alelnöki helyekre *gr. Szapáry Gyuláné* és *Várady Gábor*, a statisztikai és nevelési osztály elnökségére *Kralovánszky Istvánné* és *Peregriny Elek*, a vagyonkezelésre *Rupprecht-Demidoff Kornélia* és *br. Podmaniczky Frigyes*, a gyűjtő-osztályára *gr. Andrassy Aladárné* és *gr. Festetich Pál*, a terjesztő osztályára *Bónis Sámuelné* és *br. Simonyi Lajos* választottak, a titkári hivaltalt *P. Szathmáry Károly* és *dr. Schermann Adolf* tölték be,

TISZA KÁLMÁNNE, SZÜL. GRÓF DÉGENFELD-SCHOMBURG ILONA.

pénztárnokká *Pilaszanovics József*, ellenőrré *Czanyuga József*; választmányi jegyzővé *Kos szitányi Géza* választottak; az egyesület jogügyeit *Korányi Adolf* vette át. Az ekként erőben gyarapodott egyesület öt ízben küldötteit a dunántúli, hegyaljai és alföldi vidékekre az eszme terjesztése ügyében. A gyűjtő-osztály lelkes elnöke, *gr. Andrásy Aladárné*, támogatva *Tisza Kálmánné* és *Szapáry Gyulánétól*, minden eszközt megragadott az egyesület vagyona emelésére; végül a nevelési osztály elnökei: *Kralovánszky Istvánné* és *Peregriny Elek* az első úgy is, mint az árvaház anyja, feláldozó készséggel tettek meg mindent az egyesület tanintézetei emelésére. A vidéki terjesztés is, az ország mostoha viszonyaihoz képest, sebesen haladt előre, úgy hogy 1875-ben már 200 ily intézetet jegyezhetett fel az egyesület.

A fővárosi hasonczélú kisebb egyletekben is fölkelt az egyesülési hajlam; mely abból tűnik ki, hogy a »Budapesti Fröbel-nőegylet« s a ferenczvárosi kisdedóvó-egyesület önként ajánlották fel magukat egyesületünk szárnyai alá.

(Nem tartózkodunk itt azon nézetünket kifejezni, hogy a fővárosban, melynek minden része képes arra, hogy kisdednevelő intézeteit fentartsa, csakis egyes városrészekre szorítókozó egyesületek lennének alakítandók, részint állami és városi, részint országos egyletünk ellenőrzése mellett.)

De az egyesület figyelmét első helyen egy új és czélszerű képezdének felépítése vette igénybe. Anyagi erejének csekélysége érzetében némi kételyvel fogott — e sorok írójának indítványára — a nagy munkához; előre tisztában levén az iránt, hogy vagy régi épületének eladása, vagy egy legalább is 30,000 frtnyi kölcsön felvétele nélkül e nehéz feladatnak megfelelni képes nem leend. Azonban egyik volt elnökünk, *Urményi József* közbenjárására az »Első Magyar Általános Biztosító-Társaság« elég kedvező feltételek alatt ajánlotta meg 25,000 frtnyi kölcsönét; míg ez alatt másik fáradszató elnökünk: *Tisza Kálmánné*, közoktatási miniszterünk: *Trefort Ágoston* urnái járt közbe; ki nemcsak a felvett kölcsön részletes törlesztését vállalta el, hanem azonfelül, mint szintén államsegélyt 5,000 frtot ajánlt fel az építkezésre; és így lehetővé tette, hogy e díszes épület az egyesület pénzügyi fennakadása nélkül létrejöhessen; nem is említve, hogy a kormány úgy a két külön egyesület képezdét tetemes, a jelen egyesületét pedig évenként 10,000 forinttal segítette és segíetze. Nagy hasznára vált

az egyesületnek a vagyonkezelő osztály elnöke *br. Podmaniczky Frigyes* tapasztaltsága is; de még nevezetesebb nyereség volt részünkre *Kraiovánszky Istvánné* elnökünk által megnyert *Pucher József* építész, ki az épület czélszerű és díszes tervét elkészítvén, azt tetemes anyagi áldozatokkal építé fel. Az egyesület ennek elismerésül őt mint egy árvaházi ágy alapítóját üdvözli.

Alig van egyesületünknek oly jelentékeny tagja, kinek ezen díszes s mi több czélszerű és szokatlanul olcsó (68,000 forint) áron létrehozott épület előállításában kisebb, vagy nagyobb része ne lett volna: de az oroszlánrész kétségkívül volt és jelenlegi elnöknőinket s elnökeinket illeti s általában a tisztikart, mely közül alig tehetnénk kivételt, a többiek megbántása nélkül.

De a kividről jövő segély sem hiányzott: az államsegély megajánlásával siető *Trefort Ágost* közoktatásügyér úron, kit ügyünk iránt tanúsított nemes buzgalmáért egyesületünk kevés számú tiszteletbeli tagjai között üdvözöl, s Budapest főváros tanfelügyelőjén, *Bója Gergelyen* kívül, az ország fővárosa az, melynek hatóságát ügyünk s egyesületünk iránt tanúsított nagylelkű áldozatkészségével első sorban kell kiemelnünk; mert a már emiitt nagyszerű telekadományon kívül, melyen új képezdénk épülete és kertje áll, az ide vezető utca kikövezésével, a csatornák, gázláng gyors bevezetésével, — végre a járdakövek ajándékképpen felajánlásával lehetővé tette, hogy intézetünk egy kis gyöp-szigetté lett a környék homoktengerében, — mely sokszoros adományát a nemes városnak egyesületünk akép igyekszik meghálálni, hogy ajánlatot tett jövőre óvóképes árváinak felügyeletére és gondozására.

Hálásan kell még megemlítenünk a »*Neufchatel asphalt-compagnie*«-t, mely társulat intézetünk épületét több mint 950 forint értékű asphalt-burkolattal ingyen vette körül, a *Schlick-féle* vasöntöde igazgatóságát, mely egy igen csinos lámpa-öntvényvel ajándékozta meg intézetünket; a »*légszész-társulatot*«, mely a kialakodtnál sokkal díszesebb csillárokkal látta el termeinket, és általában mindazon gyárat és mestereket, kik intézetünk felszerelését eszközölvén, mindnyájan tanúsíták, hogy becsületes munkájuknál nem az üzéri szempont, hanem főleg az egyesület ügyei iránti rokonszenv volt az irányadó. Hálás köszönettel kell megemlítenünk *Pestmegye hatóságát* is, mely elég sűrű gyűléseinknek mindig nagy készséggel és örömmel nyitott helyet termeiben.

Az ezen épület lépcsőházát díszítő *Brunswick Teréz szobra* Aradi Zsigmond szobrásznak műve; s létrejöttét első sorban *Rapos Józsefnek*, a régi terjesztő egyesület volt igazgatójának köszönheti, ki e célra társulatot alakítván s gyűjtéseket rendezvén, a szobor ünnepélyes leleplezését a nemzeti múzeum dísztermében 1871. nov. 5-én nagyszámú közönség jelenlétében eszközölte.

1. A terjesztés munkája.

Ama tervből kifolyólag, mely a központi társulatok egyesületét létre hozta: az országos kisededóvó-egyesület nem késlekedett többé, hogy szükséges buzgósággal és erélylyel fogjon a munkához, még pedig egyszerre mindhárom irányban.

A terjesztés műve volt kétségkívül a legfontosabb feladvány: terjeszteni mint eddig is történt kisededóvók képzése által; terjeszteni szó, irás és nyomtatványok, buzdító felhívások szétküldése által és végre ott, a hol szükség van reá élő szóval is. E munkához tartozott az is, hogy az eszmét mind a politikai és irodalmi, mind pedig a társadalmi világban fölszínre hozzuk és annak nagy érvényéhez képest ott fenn is tartjuk.

Mindeme törekvések hála Istennek, eléggé sikerültek. E sorok írója, miután nemcsak baráti körben, hanem a kiseded-nevelők országos egyesületében is vita és megrostálás alá bocsátotta, törvényjavaslatot terjesztett be már 1875-ben a kisededóvás ügyének rendezéséről. Ereztük annak szükségét akkor és őszintén szólva, érezzük ma is: az alapítók, fentartók és az óvók személyi és jogviszonyai rendezetlenül állanak; az óvók sorsa nincsen kellőleg biztosítva és maga a kisededóvás sincs kötelezővé téve. A törvényjavaslat szerzője és benyújtója óhajtotta volna a kisededóvást rögtön kötelezővé tenni, de miután még a népiskolai törvényjavaslat sincs tökéletesen végrehajtva, ez eszmét nem tartotta kivihetőnek. A törvényjavaslat csak facultativ kötelezettséget tartalmazott, de azon szándékkal, hogy ez egy lépés legyen a kötelezővé tétel felé, melyet hat év multán kimondhatónak vélt. Meggyőződése máig sem változott; és ha éppen az intéző körökben nem léteznék bizonyos szűkkebléség, mely éppen ott akar gazdálkodni, hol a gazdálkodás nemzeti baj, keresztül is lehetne azt vinni mindenütt. Mert jaj annak a nemzetnek, mely éppen a nemzet életfentartási befektetéseit sem tartja gyümölcsöztetőnek. Kisededóvó-intézetek a

városokban és nagyobb községekben, menedékházak a kisebb népességű falukon törvény által elrendelve, mindenütt keresztülvihetők és az az óvakodás, mintha a nem magyar ajkú községeknél ez veszélyekkel járt volna, határozottan téves. Még így is igen sok puszta és havasi községnek nélkülöznie kell az óvás áldásait, a távok 'cr okozta kivihetlenség miatt.

A törvényjavaslat átment a törvényhozás minden rostáján, egészen a nyílt ülésben tárgyalásig, ekkor azonban közbejött politikai viszonyok miatt háttérbe lón szorítva; elég kár, mert hiányát máig is nagy mértékben érezzük.

Még ugyanez évben más utón sikerült a kisededovók sorsán valamennyire könnyíteni. Ekkor jött szőnyegre a Molnár Aladár által benyújtott népnevelői törvényjavaslat és e sorok szerzőjének sikerült keresztülvinni, hogy a nyugdíjképesek közzé a kisededovók is felvétessenek.

Az 1874. és 1875-ik évben a kisededovó-egyesület már megindította kiküldötteit a személyes terjesztés érdekében; ezek egyike e sorok írója, másika pedig Komjáthy György tanár volt és nagy részben eme személyes érintkezéseknek volt köszönhető, hogy már az év végéig a kisededovó-intézetek száma 198-ra emelkedett.

1876-ban az országos egyesület . első ízben szólította föl a fővárosi hatóságot a területén fekvő kisededovó-intézetek rendezése ügyében. A személyes terjesztés az előbbi év kiküldöttei által ez évben is elég sikerrel kíséreltetett meg és hogy az eredmény annál nagyobb legyen, már a következő 1877-ik évben az orsz. kisededovó-egyesület megbízta e sorok íróját, hogy a kidedovás terjesztése céljából, elbeszélés alakjában népies röpiratot készítsen. E röpirat »*Csak többen volnánk*« cím alatt ugyanez évben meg is jelent és 10,000 példányban terjesztetett szét az országban, melyet azután részint egészben, részint részleteiben népies lapjaink is több ezer példányban közöltek.

1878-ban az egyesület kiállítás és egy ismertetést küldött ki a párisi kiállításra, melyet e sorok írója állított össze és Rayé tanár fordított francia nyelvre. A keletkező egyesületek utasítást kérő sürgetéseire az egyesület elhatározta egy nyomtatott részletes utasítás elkészítését s azzal e sorok íróját bízta meg, ki azt egy minta-intézet rajzával együtt elkészítvén, az egyesület 2,000 példányban nyomatta ki, melyet utólag még 1,000—1,000 példányban kellett ismételtetnie. Ugyanez évben a néptanítók közgyűlése alkal-

mával a képviselőház üléstermében gróf Brunszwick Teréz félszázados ünnepélye is megtartott hálás kegyelettel és az illető szobrának megkoszorúzása mellett.

1879-ben a több tekintetben hiányos hivatalos kimutatás 211 különböző nevű óvó- és nevelő-intézetet mutat be, 359 óvó és nevelővel, melyekre községek, felekezetek, egyesületek és egyesek részéről, *évenként 184,600 forint fordítottot*, s ebben mintegy 21,000 *forint államségély*. Ez óvodákban 17,151 *gyermek* részesült óvásban és nevelésben.

Ezen statisztikai adatok alapján *egy óvó-intézetre esik mintegy 80 gyermek, egy óvoda fentartására 750 forint s egy gyermek óvására és nevelésére fordított költség 10 forint évenként.*

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy e hivatalos kimutatás több tekintetben hiányos-; így például csak hirtelenében a már régóta fennálló losonczit, a már 1878-ban is létező nagy-atádit, mező-berényit, fogarásit, komáromit kihagyva látjuk.

1879-ben a következő új intézetekről van tudomásunk: Bártfa, Szoboszló, Körmöcz, Hadikfalva, Pécs, Budapesten három (zöldfa-utczában, váczi-uton s a vasúti gyártelepen), Kunfélegyházán, Cservenkán, Szegeden kettő (a gróf Károlyi-család s a »vöröskereszt-egylet« által felállítva), Makón, Beregszászon, Galgócson, Dunapentelén, Moóron, Huszton, Kőbányán, összesen 19.

Alakítási mozgalmak jeleztenek s részint a kivitel stádiumán állanak a következő községekben: Selmeczen, O.-Liszkán, Korponán, Balabányán, Szobbonallyán, Szigetváron, A.-Kubinban, Zólyomban és Dévaványán. *Tehát a tudomásunkon levő létező óvodák száma 231, mintegy 380 óvóval, körülbelül 20,000 kisdeddal és 200,000 forint fentartási költséggel.* Alakulóban 14.

A fentebbi adatokból e szerint a következő eredményeket vonhatjuk el: *hogy az óvodák száma a közelebbi 10 év alatt a közbejött sok elemi csapás daczára, 1870-hez képest kétannyira emelkedett; a képezdek száma csaknem több az elégné], s igen félő, hogy ha a képezdek növendékeik számát nem korlátozzák, másfelől a terjesztés munkája nagyobb mérvben nem eszközöltetik: a végzett növendékek nem lesznek elhelyezhetők.*

Még ugyanez évben elhatározta az egyesület, hogy a személyes terjesztést, mint legbiztosabb módot, újból és pedig erélyesebben fogja eszközölni, még pedig különös tekintettel az ország északi

megyére. Ez elhatározását a következő 1880-ik évben teljesítette is, mert mind 1880, mind 1881 nyári és őszi hónapjaiban e sorok írója, mint egyesületi titkár által bejáratta az ország északi megyéit, míg egyik osztályelnöke Peregriny Elek, a máramarosi bányaköztségeket járta be. E többszörös érintkezés meg is hozta eredményét, mert már 1880-ban több mint 30 új óvoda nyílt meg s a közlekedés a titkári hivatallal oly arányokat vett, hogy az utasításokat újból ezer példányban kellett kinyomatni és a Hont-, Turóc-, Zólyom-, Gömör-, Pozsony-, Trencsén- és Nyitramegyék beutazása oly élénkséget indított meg a felvidék társadalmában, mely később az annyira tevékeny felvidéki közművelődési egyesületben nyerte betetőzését.

Az 1881-ik évben okulva a nagy gyermek-halandósági arányokon, titkár indítványára elhatározta az egyesület a falusi menedékházak felállításának eszméjét is megindítani; mely mint áldásthozó, az ország csaknem minden részéből nagy lelkesedéssel fogadtatott. Mindezek eredménye az Ion, hogy már ez év végéig az óvó-intézetek száma 300-ra emelkedett.

A következő 1882-ik évben a terjesztés ügyében még többet tett az egyesület. Ugyanis támogatva a közoktatási kormánytól, mely e sorok írója által nevezett »Piros könyvet« hét ezer példányban nyomatta ki: a falusi menedékházak vezetésére szánt női felügyelők számára a képző-intézet tanári kara által egy »Dajka-könyvet« is szerkesztetett, mely a rendes óvodákban három-négy hónapon át begyakorolt felügyelőknek nézve mintegy vezérkönyvül szolgáljon.

»Az eszme terjedésének előmozdítására — mond az 1882-iki évkönyv, melynek ezt illető fejezetét jónak látjuk itt beékelni — mind az egyesület vezértitkára, mind pedig a képezdei mintaóvó nagyobb körutat tettek az országban és pedig a titkár Aradmegyén és alsó Erdélyen át egész Brassó vidékéig s onnan Nagy-Enyeden és Kolozsváron át a fővárosba vissza; ugyancsak ő a Duna mentén le, az alvidéki nagyobb városokon visszatérőleg; a minta-óvó pedig a Székelyföldön egész Szász-Régenig. Ezen kívül részint a »Piros könyv« és »Dajka-könyv« szétküldése alkalmából, részint pedig a keletkező intézetek és falusi menedékházak érdekében oly sűrű levelezési forgalom indult meg a titkári hivatallal, mely már a közel jövőben nevezetes eredményekre nyújt kilátást.

Kétségtelen, hogy a személyes terjesztésnek mindenütt legtöbb eredménye van, de különös lendületet adott ez ügynek az újabban megindult *nemzeti közművelődési mozgalom is*, mely különösen az ország felső vidékein már eddig is nevezetes hódításokat tett, s mely a kisdied-nevelés eszméjét, mint az államnyelv elterjesztésének első s legalkalmasabb eszközét vonja maga után.

Az államnyelv elterjesztésének, meggyőződésünk szerint is, a magyar kisdiedóvás a legkönnyebb és legrokonszenvesebb eszköze, de óvakodnunk kell attól: *nehogy a túlzás e szempó7itot az emberbaráti fölé helyezze s az államnyelv elterjesztésének minden esetre nagyfontosságú kérdését, türelmetlen és túlhajtott eszmékkal azonosítsa*. A kisdiedóvás mindenekelőtt az *emberszeretet* munkája s a fajgyűlölet tanait sem hirdetni, sem felkölteni nincs hivatva. Meg vagyunk győződve, hogy az állam nem magyar ajkú polgárainak igen tetemes része óhajtja, hogy gyermekei az állam nyelvét elsajátítsák, de az ideges túlzások és tapintatlanság e hajlamot könnyen eljászhadják; mert ha bármely népfajt azzal fenyegetünk, hogy *anyanyelvét elveszszük tőle*, ellenszenvvel riad tőlünk vissza; de ha anyanyelve mellett *egy újjal ajándékozzuk meg*, melynek gyermekei az életben nagy hasznát veszik, csak örömmel fogadhatja. Az igazság apostolainak nem szabad türelmetleneknek lenni, hanem bevárniok a bár lassúbb, de biztos és tartós eredményt.

Ugyanez évben mind e sorok írója, mind pedig a képezdei minta-óvó nagyobb körutat tettek az erdélyi részekben a terjesztés céljából és pedig a titkár Aradmegyén és alsó Erdélyen át egész Brassó vidékéig és innen közép Erdélyen keresztül Biharmegyébe, valamint az Alföld nagyobb városaiba; Kozma Dénes minta-óvó pedig a Székelyföldön egész Szász-Régenig. E körutak legfényesebb eredménye a brassóvidéki menedékházak megalapítása volt, hol 11 községben sikerült a menedékházak felállítása kormány- és egyesületi segély mellett.

A mi egyébiránt a terjedés ez évi eredményét illeti, megjegyzésével annak, hogy kivált az alapítványi intézetek közül nem mindenki jut tudomásunkra; a következő újon nyílt intézetekről értesülünk: *alapítványiak:* Zimánd-Ujfaluban, Aradmegyében;* *községiak:* Gyomán egy, Szegeden kettő; *egyletiak:* Szegeden, Högyészen (Tolnamegye), Verbón (Nyitramegye), Tisza-Ujlakon, Nagy-Szólló-

* Gróf Zselénszky Róbert alapítványa.

sön, Új-Soóvén, Magyar-Óváron, Monoron, Vereczkén; *magán-intézetek*: Nagy-Váradon (Löw Regine), Báttaszéken, Dombóváron, Székes-Fehérváron (Breuer Katalin), Gyöngyösön (Kobány Mihály), Komáromban (Svarcz M.), Budapesten (özv. Vargáné), Ipolyságon (Pityela Mária), Rimaszécsen. Összesen 25, mely szám az 1881. évit 4-el haladja felül. Menedékhelyet nyitott Mikó György, r. k. plébános saját költségén Szegzárd-Újvárosban.

Ezeknél sokkal öröndetesebb kilátások mutatkoznak a jelen évre nézve, mert ez ideig rendes óvó-intézetek alapítására irányzott mozgalmakról a következő tudósításokat vettük: Aradon a város a három magánóvodát tetemes összeggel segélyezi s egyik külvárosában étkezéssel összekötött menedékházat állit fel; Zólyomban és Belényesen kormánysegélyvel fognak óvodák megnyílni. Egyesületi utón a következő helyeken indultak meg az élénkebb mozgalmak: Aranyos-Maróthon, Gyula-Fehérvártt, Szászvároson, Bujon, Tisza-Füreden, Ungváron, Selmeczbányán, Újszivacson, Csáktornán és Budapesten (Lipótvárosban); Enyiczkén gróf Zichy Rezsóné nyitja meg óvodáját.* Ezeken kívül a közoktatási kormány, egyesületünk segélye mellett, a Brassó-vidéki, az úgynevezett hétfalusi csángók között a következő helyeken: Pürkereczen, Zajzonban, Alszezen, Tatrangon, Türkösön, Bánfaluban, Hosszúfalun, Fűrészmezőn, Csernátfaluban, Apácán és Újfaluban egy-egy nyári óvodát nyit meg. Hunyadmegyében Déván, Petroszénban, Piskin, Hát-szezen indultak meg a mozgalmak; Zemplénben három földesúr nyit óvodákat jószágain. A sárosmegyei nyelvterjesztő-egyesület 25 községben szándékozik menedékházakat állítani. Nyitramegye buzgó tanfelügyelője a következő helyeken hozta folyamatba a tárgyalásokat kisededóvó-intézetek felállítása érdekében, úgymint: Privigyén, Német-Prónán, Handlován, Tursinán, Nyitra-Zsámbokrétban, Chinoránban, Nagy-Tapolcsánban, Újlakon, Ivánkán, Komjáton, Nagy-Surányban, Tótmegyeren, Mocsonokon, Szopornán, Pösztýénben, Vittenczen, Csejthén, Miaván, Szeniczen, Strázsán, Sasváron, Kuttin és Egbellen,«

Az 1883-ik évben a személyes terjesztés még nagyobb mérvet öltött és nagyobb eredményt is mutat föl. E sorok írója most már, mint a közoktatási kormány megbízottja is, ez év nyarán Jász-Nagykun-Szolnok-, Heves-, Borsod-, Zemplén-, Ung-, Bereg-,

* Torontál-Szécsányban Dániel Pál orsz. képviselő gyámolítása mellett.

Ugocsa-, Szatmár- és Nyitra megyékben jelent meg; utólag Szolnokon másod ízben is és mind e helyeken vagy a már létező közművelődési egyesületeket, illetőleg azoknak vezérégyéneit nyerte meg a kisdedovási eszméjének, vagy pedig, mint Borsodban, egy egyenesen e célra alakult megyei egyesületet hozott létre.

Különösen nagy fontossággal bírt a felvidéki egyesületnek Nyitrán, november 20-án tartott ülése, hol e már is több, mint 2,000 tagot számláló egyesület titkárunk indítványa folytán, a kisdedovást, mint első és főeszközt fogadta el a vegyes ajkú megyék hazafias nevelésének kezdeményezésére. Mindezen helyeken kiterjedett mozgalmak indultak meg; a legélénkebb Bereg megyében, honnan már ez idő óta nyolcz új óvó-intézet keletkezése jeleztetett.

A brassó-vidéki székely-csángóknál megkísérlett és csak a nyári négy óra szorított menedékházak, az illető tanfelügyelő úr részletes jelentései szerint, a várható legfényesebb eredményhez jutottak el, melyet a nagyszámú látogatók által a vendégkönyvekben tett megjegyzések is, mind a 11 menedékháznál igazolták.

A már korábban kilátásban levőnek jelzett óvodák közül a zólyomi és belényesi államsegély mellett már ez évben megnyíltak; a gyulafehérvári egyesület nemcsak óvodáját nyitotta meg, hanem a legalkalmasabb helyen csinos házat is vásárolt annak-elhelyezésére; Selmecebányán, O- és Újszívacson rendes óvóintézetek, Nagyszöllősön és Nagykárolyban alkalmas menedékházak nyíltak meg.

Az 1883-ik év folyamán még a következő új kisdedováóintézetek nyíltak: a) *Alapítványiak*: Somogyvárott, gróf Széchenyi Dénesné alapítványa, Enyiczken, gróf Zichy Rezsóné szül. Péchy Jakobina alapítványa. Högyészen, gróf Apponyi Géza és neje gróf Széchenyi P. alapítványa. Mártonvásárt, gróf Brünszvick Géza alapítványa. Összesen 4. b) *Államiak*: Belényesben (Biharm.), Nagy-Beregben, Miaván (Nyitra m.) összesen 3. c) *Községiek*: Nagy-Tapolcsányban (Nyitram.), Kecskeméten kettő, Balassa-Gyarmaton egy. Összesen 4. d) *Egyletiek*: Nagy-Szöllősön, Új-Sován (Bácsm.), Budapest-Lipótvárosban, Új - Szívacson (Bácsm.), Ó-Szívacson (Bácsm.), Gyulafehérvár (Alsó-Fehérm.), Zólyomban, Oroszvégen, (Ugocsa, Szöllös). Összesen 8. e) *Magánjellegnek*: Erzsiben, Kramer Hermann magántulajdonában. D.-Pentelén, Kis Vilmosné magántulajdonában. Párkányban, Szatmáry Endre magántulajdonában. Komáromban, Fábíán Sándor magántulajdonában. Összesen 4.

f) *Gyermek-menedékhelyek*: Sárváron (Sárosm.), Pürkereczen (Háromszékm.), Zajzonban (Háromszékm.), Alszezen (Háromszékm.), Tatranon (Háromszékm.), Türkösön (Háromszékm.), Bárdújfaluban (Háromszékm.), Hosszúfaluban (Háromszékm.), Fűrészmezőn (Háromszékm.), Csernátfaluban (Háromszékm.), Apácán (Háromszékm.), Újfaluban (Háromszékm.).

Az óvodák és menedékházak szaporításának és segélyezhetésének céljából, egyesületünk még más két lépést is tett: kérelmet intézett a vallás- és közoktatásügyi minister úrhoz az iránt, hogy a hol jövőre állami költségen elemi iskolák építtetnek: az így építendő iskolák telkén, a község lakosságának számaránya szerint óvodák vagy menedékházak helyiségéről is kegyeskedjék gondoskodni; gróf Szapáry Gyula pénzügyminister úr ő nagyméltóságához pedig az iránt nyújtottunk be kérvényt, hogy a falusi menedékházak segélyezhetése céljából, a legközelebbi államsorsjátékok valamelyikéből egyesületünk is részesíttessék. Örömmel és hálával említjük meg, hogy kérelmeink mindkét helyen kegyesen fogadtatván, azok teljesítése kilátásba lőn helyezve.

Az 1884-ik év végéig a személyes terjesztés oly mértékben történt meg, hogy ez évről a választmány már a következőt jelentheti: »E czélok elérésére megbízott titkárunk Pozsonyt, Trencsént, Nyitrát, Liptot, Zólyomot, Hontot, Borsodot, Szolnok-Jászkúnt, Hevest, Gömört, Zemplént, Ungot, Bereget, Szatmárt, Máramarost, Ugocsát, Hajdumegyét, Aradot, Bihart, Veszprém és Tolnán kívül a dunántúli megyéket s az ország erdélyi részében Hunyadot, Alsó-Fehért, Kolozst és Brassó vidékét kereste föl, kisebb-nagyobb eredménnyel.«

Ennél is fokozottabb volt az egyesület működése a terjesztés ügyében; melyről valamint annak eredményeiről is az egyesület ez évi évkönyve következőleg értesít:

»A mint emlékezni méltóztatnak, legutóbbi közgyűlésünk elhatározta volt, hogy a kiseddóvás terjesztése és czélszerű rendezése érdekében mind a köztörvényhatóságokat, mind pedig a fővárosi hatóságot felkeressük: és íme, most örömmel jelenthetjük, hogy e felszólítások a legtöbb helyen megtették hatásukat; több megye, mint például Gömör, Szatmár, Máramaros, Bihar, újabban Temes, Torontál, Borsod s északi megyéink csaknem mindenike nagymérvű társadalmi mozgalmat indított meg, melyhez végre múlt ősszel az erdélyrészi közművelődési egyesület alakulása is járult.

Fővárosunk tek. tanácsa szintén meghallgatta sürgető szózatunkat és elhatározta, hogy a kisedóvás terjesztése és rendezése céljából jövőre nagyobb összeget veend fel költségvetésébe s azonkívül saját tagjai közül egy bizottságot is küldött ki, mely az egyesületünk által kijelölt tagokkal érintkezésbe lépven, a fővárosi kisedóvás ügyét a lehető legkedvezőbb helyzetbe hozza.

De egyesületünk még ezzel sem érte be, hanem e felszólításokon kívül még több százat küldött szét a főrendiház tagjaihoz és a megyék vagyonosabb virilistáihoz, melyeknek, ha nem is megfelelő, de már látható eredményéről lehet szerencsénk a közgyűlést értesíteni.

Jónak láttuk ezenfölül a közoktatási, pénzügyi és földmivelési minister urakat is megkeresni az iránt, hogy az alapítványi, kamarai és fiskális jószágokon, valamint a telepítvényeken létező lakosság érdekében kegyeskedjenek a lakosságnak segélyére lenni kisedeiek elhelyezése és megóvása ügyében.

E kérelmeink is az illető minister urak által igen kegyes fogadtatásban részesültek és mindhárom helyről határozott ígéretet nyertünk az iránt, hogy ez ügyben minden tőlök telhetőt teljesíteni fognak; mely ígéretek alapján az illető tanfelügyelőkhöz fordultunk, kik már részben be is küldték ez ügyről szóló jelentéseiket. Nincs is kétségünk az iránt, hogy a lelkes kormányférfiak támogatása mellett, a kisedeiek megóvása mindenütt sikerülni fog, a hol csak azt a helyi viszonyok megengedik.

Mindezekon kívül egyesületünk titkára ez évben is személyesen kereste föl az ország igen tetemes részét: névszerint a négy nagy székely megyét: Háromszék, Csík, Udvarhely és Marosszék megyét, hol mindenütt igen lelkes fogadtatásra találván, az óvodák felállítása céljából, mondhatni azonnal, nevezetes mozgalmak indultak meg. Ugyan e célra kereste föl még Erdélyben Hunyadmegyét és Szászvárost, Szeben- és Brassómeagyét, valamint a kolozsmegyei Kalotaszeg vidékét is és Küküllőmeagyét, hol részben már korábban megindult mozgalmak támogatására törekedett. Ugyan ez év folyamán kereste föl az Alföldön Mezőtúrt és Békésmegye két nagyobb városát: Csabát és Gyulát; Csongrádban: Szentest és Szegedet, mely utóbbi helyen örömmel tapasztalta a kisedóvás és nevelésnek teljes virágzását. Siker koszorúzta titkárunknak többszörös fáradozásait Borsodmeagyében is, hol ez év őszen nemcsak a felső zsolczai igen csinos menedékhely nyílt meg, hanem elvégre

a borsodmegyei kiseddóvó-egyesület ünnepélyes megnyitását is jelen lehetett. Megkereste ezenkívül Máramaros-Szigetet és Szatmárt is s az előbbi helyen az új külvárosi kiseddóvó-intézetet tekintette meg; míg az utóbbi helyen a szatmármegyei Széchenyi-társulattal sikerült a kiseddóvás eszméjét programpontjai legelsőjéül nagy lelkesedéssel felvételni. Az erdélyi közművelődési egyesület alakuló ülésén Kolozsvárit szintén megtette indítványát.

Az elmondottakból láthatólag, egyesületünk alig mulasztott valamit, mi által a kiseddóvás országos elterjesztését eszközölte; és a mint a mozgalmak előrevetett fényéből kitűnik, e figyelmes és fáradhatlan működésének meg is lesz kellő eredménye.

A mi az eredményeket illeti, azokról mi magunk is rendszerint csak akkor értesülünk, midőn az illetők már vagy szellemi, vagy anyagi támogatásért folyamodnak hozzánk. Utólag mindig arról győződünk meg, hogy az óvodák számára Magyarországon nemcsak a hivatalos közegek, hanem mi is csak hézagosan vagyunk értesítve és így azon örvendetes csalódásnak kitéve, hogy az óvodák száma és szaporodása az általunk felvetteknél mindenkor jóval nagyobb.

Csak annyi bizonyos, hogy a szaporodás, hála az emelkedő közszellemnek, mely lassanként, úgylátszik a társadalom minden rétegetét átjárja, évről-évre csaknem mértani arányokban növekedik.

Így 1882-ben 12, 1883-ban 25, 1884-ben 39, 1885-ben 48 és így az utóbbi négy év alatt a tudunkra jutott szaporodás létszáma 124.

Az 1885-ik év folyamában keletkezett kiseddóvó-intézetek névsora a következő volt.

1. Államiak:

Nagy-Szebenben, Munkácson, Kulpinban (Bácsmegye), Szobosztion (Nyitra megye), Ordarmán (Ungmegye). Összesen 5.

2. Községiek:

A pozsonyi magyar közművelődési egyesület támogatása mellett Pozsonyban, Keresztúron, Szomolányban, Pudmericzen, Bontorcán, Borostyánkőn, Duna-Szerdahelyt, Beszterczen (Pozsonyin.), P.-Újlakon (gr. Eszterházy István és az állam hozzájárulásával) és Kulán. A magyar iskola-egyesület támogatása mellett Soroksáron. A fel-

vidéki magyar közművelődési egyesület támogatása mellett: Námesztón és Turdosinban. Ezekon kívül Diószegen (Biharm.), Szamosújváron, Gyergyó-Szent-Mikióson, Török-Becsén és Aisó-Metzenzéfén. Összesen 18.

3. Egyletiak:

Aranyos-Maróthon, Felsőbányán, Csáktornyán, Mező-Telegden, Nagy-Kállón (növegylet), Berettyó-Újfaluban, Vág-Újhelyen, Kelenföldön, Szent-Gotthárdon. Összesen 9.

4. Alapítványiak:

Sajó-Szent-Kereszten, Ipolyi Arnold ö exczellenziája, Lakócsen (Nyitram.) az ottani plébános; Tardos-Kedden (Nyitram.), Szemerényi Károly esperes alapítványa, Szeghalmon (Békésm.). Összesen 4.

5. Magánjellegűek:

Jász-Kis-Eren, Márkus Péterné magántulajdonában; Derecskén (Békésm.) Bujdosó Ilona magántulajdonában, Kunágotán özv. Varga Antalné magántulajdonában; újpesti úton Ladányi Katalin magántulajdonában. Összesen 4.

6. Gyermekmenedék-házak:

Mohácson (sokácz), Gyergyó-Szent-Miklóson kettő, F.-Zsolczán (Szathmári-Király Pálné ö méltósága alapítványa), Vanyarczon (a nyári szünidők folyama alatt, az elemi iskola helyiségében), Kun-Madarason, Zsolczán és Máramaros-Szigeten. Összesen 8.

Nyíló félben voltak:

Tamásfalván, Potokrán, Sajó-Gömörben, Nyitra-Novákon, Ócsán, Sziget-Újfalun (Pestm.), Nagy-Kállón (izr. hitközség), Apatiniban (a második), Sonkolyoson (Biharm.), Csik-Szeredán, Hodrusbányán (Hontm.), Gálszécsen, Aranyos-Maróthon, Somorján (Pozsonyin.), Brassóban, Krassón, Ungvárott, Radvánon, Soroksáron a 2-ik. Összesen 20.

Az 1886-ik évben Szathmáry egyesületi titkár Győr-, Komárom-, Mosón- és Szilágymegyéket kereste fel és mindezen megyékben nagy tevékenység indult meg arra nézve, hogy a kiseddóvás e megyék összes községre kiterjesztessék.

A mi az óvodák tényleges szaporulatát illeti, a beküldött értesítések szerint:

1. *Államiak*: Hibbén (Liptóm.), Ungvárt, Nagy-Szebenben, Tétényben, Brassóban, Soroksáron, Pomázon, Sziget-Újfaluban (Csepel), Zsámbokréten, Bükén (Bereg.), Nagy-Tapolcsányban (Nyitram.). Összesen 11.

2. *Községiek*: Diószegen (Biharm.), Tőke-Terebesen, Aranyos-Maróthon, Muraszombatban (Vasm.), Taksonyban (Pestm.), Nagy-J5csán, Székesfehérvárott, Kőrös-Ladányon (Békésm.), Gácson (Nógrádm.), Csikszeredán, Hódmezővásárhelyen, Bezdánban, Nagysenkviczen, Konyhán, Somorjában, Kún-Majsán. Összesen 17.

3. *Egyletek*: Kelenföldön, Zomborban (szerb egyház), Marosújváron (a bányamunkások társládájából), Ördögkúton (Szilágy.), O-Moroviczán, Zomborban, Oraviczán (az Arany-kör), Rozsnyón, Trsztenán, Borbándon (Alsó-Fehérm.), Nagy-Kanizsán, Aknaszlatinán, Hodrusbányán, Sarkadon, Uhorán, Pacsán, Veszverésen, Gácson, Nagy-Ruszkán, Veresvizen, Nyitra-Novákon és Szeniczen; e két utóbbi helyen a felvidéki magyar közművelődési egyesület támogatása mellett. Összesen 22.

4. *Alapítványiak*: Topolyán (Barsmegye, gróf Zichy alapítványa), Német-Csernyán (gróf Csekonics Endre), Hódmezővásárhelyen (Czuzi János és neje), Kaporczán (Szentandrásy Lajos), Gyula-Varsádon (Sternthal E.), Kelecsényben (Molnár István), Szobbon (Luczenbacher Pál és neje), Felső-Bányán, Bánfi-Hunyadon (s a két utóbbi helyen apácák vezetése mellett). Összesen 9.

5. *Magánjellegnek*: Budapesten kettő és pedig a felső-erdősoron Békey kisasszonyok és a külső kerepesi úton Swarcz M. magántulajdonában, Nagyváradon kettő és pedig Copperl Camilla és Guttmann Janka magántulajdonában. Összesen 4.

6. *Menedékházak*: Borsodmegyében 26 községben, nevezetesen Csabán, Görömbölyön, Szinnán, Kis-Tokajon, Mályiban, Ladházán, Nyéken, Alsó-Zsolczán, S.-Ládon, S.-Petriben, B.-Böcsön, K.-Böcsön, Bessenyőben, Szirma-Bessenyőben, S.-Keresztúron, S.-Ecsegen, Bábonnyban, Diós-Győrött, Felső Győrött, S.-Arnóthon, S.-Pálfalván, S.-Vámoson, Semjében, Aranyoson, Harsányon, Kis-Győrött és Ónod községekben; továbbá Mezőtúron 3 és Pécssett 1, Mácsán (állandó) 1. Összesen 31.

Ezekon kívül a *megnyitás stádiumában* vannak: Radváncon, Zólyom-Lipcsén, Horgoson (egyleti), Visegrádon, Torbágyon, Pilis-

Szántón, Moholon (szerb nőegylet), Málnapatakon (Nógrádmegy_ve), Diós-Győrött, Czínkotán, Békés-Csabán, Kovarczon, Tőkés-Ujfaluban és Csejte község_{ed}ben (Nyitra_{me}gye). Ös^c-esen 14.

Alapítványok tétettek le: Szántón, Szigetváron, Sajó-Gömörben, Csurgón, Nagy-Létán, Pruszkán, Kisutcza-Ujhelyen és Várnán (Trencsén_{me}gye). Összesen 8.

Mozgalmak jelentkeznek továbbá Ó-Becsén (szerb nőegylet), Bácsaság 16 község_ében, Gálszécsen, Tamásfalván, Potonkán, Nagy-Kállón (az izr. iskolaszék) Jász-Nagykún-Szolnok_{me}gyében, Jácson, Törtelen, Buda-Bicskén, Buda-Eörsön, Visegrádon, Párkányban, Dorozsnián. Összesen 35.

A kiseddóvó-intézetek országos elterjesztésének igen hatásos eszközüül tűnt fel a keletkező, vagy kevés vagyoni alappal rendelkező intézetek anyagi gyámolítása is.

A magyar kormány kezdet óta gyámolította a kiseddóvó-képző-intézeteket. Báró Eötvös József még panaszolt a miatt, hogy a rendelkezésére álló pénzösszegeket nincs hova fordítania, de utódainak, Paulernek és Trefornak már éppen ellenkező helyzetök volt; mert a folyton keletkező tan- és nevelő-intézetek költségvetésüket nagyon is igénybe vették. A hetvenes évek elején öt kiseddóvó-képzőintézet volt az országban: a régi terjesztő-egyesületé, a kiseddvédő-egyesületé, a központi Fröbel-nőegyleté, s a kolozsvári és soproni intézetek, melyek mindenike tetemes államsegélyben részesült, ezek közül a kiseddvédő-egyesületé 1875-ben, a soproni és kolozsvári néhány évvel később megszűntek; úgy hogy most jelenleg két képző-intézet létezik az országban: az országos kiseddóvó-egyesületé, mely 10,000, és a központi Fröbel-nőegyleté, mely 2,000 frt államsegélyben részesül.

Még nagyobb mértékben vették igénybe az állam segélyét az évenként nagyobb mennyiségben létrejött kiseddóvó-intézetek, melyek gyámolítására Trefort Ágoston közoktatási miniszter már a 70-es évek közepén 22,000, később 50,000 frtot vett fel költségvetésébe; de ma már ennyi sem mutatkozik elégségesnek.

Az orsz. kiseddóvó-egyesület keletkezése óta tetemes összeget fordít a fővárosi és vidéki kiseddóvó-intézetek *anyagi gyámolítására* is. így már 1875-ben a budapesti »százházi óvodát« 967 frt 56 krnyi segélyvel gyámolította; 1876-ban ugyanazt

881 frt 21 krral, 1877-ben 973 frttal; és már 1878-ban a százházi óvoda 809 frt 15 krnyi támogatásán kívül 700 frtot vett fel terjesztési czélokra; melyből a torzsai, nagyatádi és dézsi óvodán kívül, több keletkező' óvó-intézetnek küldött felszerelési költségeket, 1879-ben a százházi óvoda 857 frt 80 krt, a terjesztési czélok 135 frt 70 krt vettek igénybe. 1880-ban a százházi óvoda 1,863 frt és 31 krnyi segélyén kívül, már 800 frt 61 kr. fordítottatott, melyből a csákvári óvoda 9 frt 50 kr., a honti, beregszászi, turdosini óvodák 100—100 frtnyi segélyben, a szegedi nő-egyesület 100 frt 3 krnyi, a körmöcz-bányai óvoda 41 frt 8 krnyi segélyben részesültek. Az 1881-iki évben terjesztési czélokra már 1,241 frt 80 kr. fordítottatott a százházi óvoda 829 frt 97 kr. segélyén kívül. 1882-ben terjesztési czélokra 2,322 frt van felvéve, melyhez a százházi óvodának 835 frt 97 krnyi segélye járul, az 1883-iki év folytatában az egyesület jövedelme megengedte, hogy a keletkező vidéki óvodák gyámolítására még tetemesebb összeget fordíthasson. E segélyből nyertek: a százházi óvoda 829 frt 96 krt; brassómegyei menedékházak 225 frtot; a honti, alsó-kubini, kun-szent-miklósi, rózsahegy, korponai, kulai, verbói, szolyvai, alsó-veczkei, zólyomi, nagyszöllősi óvodák egyenkint 100—100 frtot; a szakolczai óvoda 150 frtot; a bakabányai óvodának 50 frt; a kisgyarmatinak 25 frt; a szolnoki óvodának 82 frt 39 krt; a nánásinak 47 frt 25 krt; Pichler Máriának 50 frtot; Magyar Bertának 25 frtot; a »Kisdednevelés« című lap segélyezésére 150 frtot adtunk; a »Vers és dalokönyv* nyomtatási költségei 529 frt 90 kr. Összesen segélyezési czélokra 3,26^ frt 50 krt. Az 1884-ik évben a zólyomvárosi, újszívaczi, beregszászi, nagykárolyi, marczalii, battonyai, tiszajárási (Stefánia), dévaványai, verbói, zilahi óvodáknak egyenkint száz-száz forint, a nagyszöllősi óvodáknak 200 frt; a nagy-tapolcsányi óvodának 150 frt; Schlesinger Lujza tapolczai óvónőnek 50 frt; a kisgyarmati óvodának 25 frt; a zágoni óvodának fölszerelvényekre 66 frt 23 kr.; Wiener Hermina gyöngyösi óvónőnek 50 frt; a százházi óvoda föntartási költségei 829 frt 96 kr. A »Kisdednevelés« című szaklap segélyezése 150 frt; összesen: 2,521 frt 19 kr. Az 1885-ik évben a zágoni, alsó-kubini, huszti (1884. évi javadalmasz terhére), marczali, nagy-mihályi, rózsahegy, csáktornyai, nagy-károlyi, gyergyó-szent-miklósi, nagyszöllősi, új-szívaczi, huszti, felső-bányai, nagy-kallói óvodáknak egyenkint száz forint; kelenföldi óvodának 200 frt; alsó-veczkei, szolyvai, főthi. zilahi és

déva-ványai óvodáknak egyenkint 50 frt; vanyarcsi óvodának fölszerelvényekre 30 frt 6 kr.; kis-gyarmati óvodának 20 frt; a százházi óvoda főtartási költségei 834 frt 13 kr.; a »Kisdednevelés« című szaklap segélyezése 150 frt; összesen 2,884 frt 19 kr. Az 1886-ik évben a máramaros-szigeti »Erzsébet« óvodának 150 frt; az új-szívaczi, zágoni, alsó-kubini, zilahi, tóketerebesi, duna-szerdahelyi, csik-szeredai, csáktornyai, tiszta-újlaki (»Stefánia«), kelecsényi, nyitra-nováki és felső-bányai óvodáknak egyenként 100 frt; a borostyánkői, besztercei, nagy-szenkviczi, kun-szentmártoni és dévaványai óvodáknak egyenkint 80 frt; a pozsony-szent-györgyi óvodának 50 frt; Löwenstein Hermina besztercebányai óvónőnek 50 frt; a kis-gyarmati óvodának 20 frt; a százházi óvoda fentartási költségei 879 frt 96 kr. Fölszerelvények: A lakócsi óvodának 64 frt 54 kr.; a námesztói óvodának 64 frt 80 kr.; a turdosininak 64 frt 83 kr.; a sarkadi, mezőtúri és borbándi óvodáknak 197 frt 22 kr.; a »Kisdednevelés« című szaklap segélyezése 150 frt; összesen 3,291 frt 35 kr.

E szerint 1875-től a jelen év első napjáig kisededóvó-intézetek anyagi gyámolítására 23,837 frt és 8 krt fordított az egyesület.

2. Egyesületi élet.

Az országos kisededóvó-egyesület alakulása óta megtartotta azt az egyetértő szellemet, mely a hasonló természetű intézeteknél a siker főbiztosítója; és ha fordultak is elő néha kisebb, vagy nagyobb nézeteltérések: Tisza Kálmánné erélye és tapintatossága, szigora és szeretetreméltó nyájassága által a láthatáron mutatkozó legkisebb felhőt is el tudta oszlatni és pedig immár 12 éven keresztül, mely alatt — miután Ürményi József zalamegyei főispánna kineveztetése miatt már az első évben 1875-ben eltávozott — az elnökséget egyévi megszakítással folytonosan vezette.

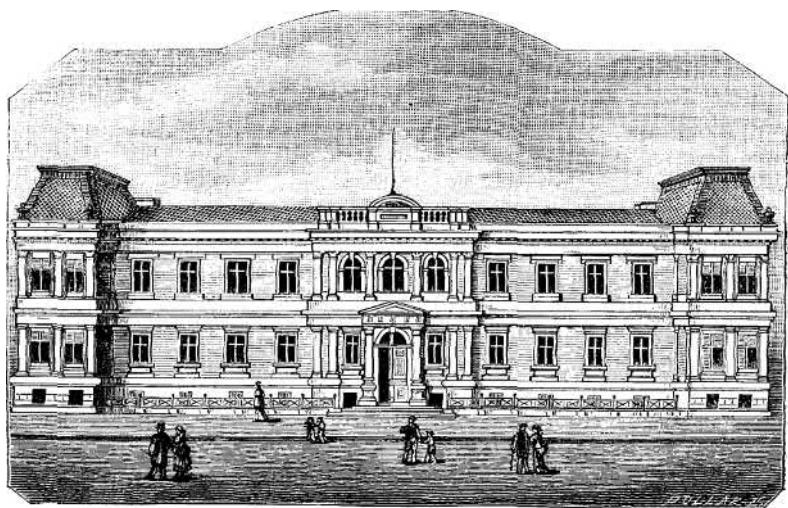
Közgyűléseket az alapszabályok értelmében évenként egyszer tartott az egyesület, ha csak közbejött körülmények rendkívüli ülés tartását nem igényelték. E közgyűlések rendszerint szép számú közönség előtt és az ügy iránt lelkesedő hangulatban folytak le. A havonként tartatni szokott választmányi gyűlések szintén látogatottak szoktak lenni és tulajdonképpen ezekre esett e 12 év alatt a teendők oroszlánrésze. Az osztályok közül a dolog természetete szerint leginkább a pádagogiai osztály volt elfoglalva, melylyel — minthogy legtöbbször pénzügyi kérdések is fordulnak

elő, a vagyonkezelő osztály is együtt szokta tartani üléseit. A gyűjtő-osztály működése inkább a téli időszakra szorítkozott; de ekkor az egyesületnek csaknem minden tevékeny erőit mozgásba hozta és pedig kivált az első években, míg a közügyek iránti érdeklődés a főváros polgári körében el nem hanyatlott, ez osztály igen fényes eredményeket volt képes felmutatni. Különösen az úgynevezett »közvacsorák« mutattak föl mind szellemi, mind anyagi tekintetben fényes eredményt; a mennyiben kivált a 70-es évek közepén a fővárosi társadalomnak csaknem minden kitűnőségét az ügy körébe vonzották, úgy hogy együtt lehetett látni a legelső államférfiakat és diplomatákat a legegyszerűbb polgárokkal; mi annyival jelentékenyebb dolog, mivel semmi sem hozza oly közel az emberi szívet egymáshoz, mint az, ha nemes célok keresztülvitelére csoportosul. E közvacsorák eszméje 1873-ban a szerencsétlen évben keletkezett, midőn e sorok írója azt a nemzeti múzeumban tartott terjesztő ülésen hozta szóba. Alapeszméje az volt, hogy az egyesület semmit se kockáztasson; mely cél az által lón elérve, hogy az egyesület a termet és világítást ingyen kapta; míg az illető bérlőnek a főváros legkitűnőbb hölgyei által elárusított étkeket és italokat fele áron kellett kiszolgáltatnia. Az anyagi eredmény az lón, hogy a közvacsorák évenként két, sőt háromezer tiszta jövedelmet behoztak; sőt a közvacsorák eszméje nemcsak az ország vidéki városaiban terjedt el, hanem a jelen volt külföldi vendégek által Bécs, Paris, sőt Madridba is elterjedt a jótékonyosság eszközlésének ez egyszerű módja. De a gyűjtő-osztály nemcsak e közvacsorákra szorította tevékenységét, hanem hangversenyeket, egyéb multságokat, sőt sorsjátékot is rendezett és tevékenységének érdeme különösen Tisza Kálmánné, gróf Szapáry Gyuláné, gróf Andrássy Aladárné, Kralovánszky Istvánné és Apáthy Istvánnéra háramlik, kiknek tevékenységét pénztárnokaink Pilaszanovits József, Csávosi Béla és az egyesület jegyzői támogatták.

A terjesztő-osztály, melynek élén a tiszteletreméltó Bónis Sámuelné állott, legkevésbé mutatkozott gyakorlatiasnak; a mennyiben a terjesztési mozgalmakat előleges terv szerint nehéz volt eszközölni; így annak teendője főként a vezértitkárra háramlott, ki részint személyes érintkezései, részint nagymérvű levelezései által vezette ez ügyeket.

Személy változások *a fizetéstelen tisztikarban* nagyon csekély mértékben fordultak elő; és akkor is rendesen az illetők viszonyainak vál-

tozása által. Leggyakoribbak voltak a változások a jegyzői karban, melyek azonban nagyobb jelentőséggel az egyesületi életre nem bírtak. 1880-ban Várady Gábor alelnök helyét gróf Rádai Gedeon foglalta el; 1877-ben a leköszönt Pilaszanovics helyét Csávosi Béla. 1881-ben az egyesület jónak látta egy jogtanácsosról is gondoskodni, mely állomást Dr. Korányi Adolf volt szíves elvállalni. Ugyanez évben a tiszteletbeli elnökökön, özv. báró Eötvösné és özv. Batthyány Lajosné ő nagyságaikon kívül a kisdedovás mellett kifejtett érdemeiknél fogva, az egyesület gróf Fesztetics Leót, Ney Ferenczet és Trefort Ágostont is tiszteletbeli tagokká választotta. Az. 1880-dik évben leköszönt vagyonkezelő osztály elnökségére az egyesület

A képzőintézet régibb épülete.

Apáthy Istvánnét nyerte meg. 1884-ben gróf Rádai Gedeon elhaltával alelnökké báró Radvánszky Béla választatott meg; ugyanekkor a gyűjtő-osztály élére ifj. gróf Zichy Ágoston választatott. 1886-ban a fővárosból eltávozott báró Radvánszky Béla helyére az egyesület Berzeviczy Albert államtitkárt választotta, és ugyanakkor az időközben elhalt, buzgó tanügyi osztályi elnök dr. Peregriny helyét Zichy Antal foglalta el. Az 1875-ben választott négy jegyzőn kívül Nagy Gábor — a hivatásánál fogva nagy mértékben elfoglalt dr. Schermann Adolf teendőit is nagy buzgalommal végezte.

Nevezetes eseményt képezett az egyesület életében az 1877. január 21-én tartott, fényesen sikerült képző-intézet fölszentelési ünnepély, melyre a nagyszámú és díszes közönségen kívül, szerencséje volt az egyesületnek Magyarország apostoli királyát, I-ső Ferencz Józsefet és felséges nejét Erzsébet királynét is megnyerhetni. Ő Felségeik a kitűzött időre pontosan megjelenvén, az egyesület tisztikara és a kormány által fogadtattak és az intézet csinosan feldíszített termében a részökre előkészített állványon fennállva nézték és hallgatták végig az egész ünnepélyt. Ez okból azon emlékirat, melyet az egyesület megbízásából e sorok írója készített, csak díszpéldányban nyújtott át O Felségeik és a kormány tagjainak; és az intézeti növendékek és gyermekek üdvözlő éneke és Ráth Károly főpolgármester lelkes bemutató beszéde után, e sorok írója a következő költeményt olvasta fel:

A teljesült álom.*

— Legenda. —

Történt pedig, — beszél a szent legenda, —
 Hogy ép' ezerben, a szentszék előtt
 Jelent meg egy követség; kérve, várva
Szylveszter úr, hogy meghallgassa őt;
 S adjon ura, Boleszló fejedelemnek
 Királyi jelvényt: *szenteli koronát*. —
 S a pápa kegygyei hallgatá szavát
 Im sár-aranyból készen áll az ékszer
 A jámbor agg térdeplő számolyán;
 Hol megtekinti többször, mint elégszer
 Úgy tér pihenni munkás nap után;
 S a boldogoknak álma jó reá
 És im' az égből angyal száll alá,
 Könnyen lebeg, mint játszó nyári szél;
 S az agg előtt megállva, így beszél:

Isten híve, szolgák szolgája! Intlek,
 E szent ereklyét *lengyelnek* ne add,
 Más célra szánta azt Uram, s Urad: —
 Egy nép jelen *meg* reggel udvarodban,
 Fénynyel boritva, színben gazdagon;
 Fején a kócsag tolla ing; a vállon
 A him oroszlán s párducz préme van,
 Kemény, nyakas; de szépre, jóra hajló
 S nemes, miként alatta a szilaj ló.

* Írta és az »Orsz. kisededővő-egyesület« képezdėje- és árvaházának ünnepélyes megnyitása alkalmával (1877. január 21-én), fölolvasta P. Szathmáry Károly.

Ím nézd *jövő királyi dísz-sorát*:
Istvánt a szent, a bölcs honrendező;
Lászlót, ki harcban múlja felül őt;
 Sirból kikel, hogy védje- szép hónát;
 Fejjel magasbb, mint harci nagy sereg.
Kálmán korát *fejben* előzi meg;
Bélája támaszt *egy Mólt* hazát;
László Rudolfnak vív ki koronát.
Lajos, ki három tengerig hatol
 S meging Olaszhon ádáz harczitól;
 A két *Hunyad*, e két erős paizs
 Kiktől remeg az ozmán holdja is
 S a kiknek ajkán bölcssek érve szól.
József, ki lángeszével századok
 Eszméit és korát előzi meg,
 S jó *Ferdinánd*, kit áld a néptömeg.

S mily nép fölött uralg e hosszú sor! . . . ,
 Hitért, jogért, mily tenger vére foly!
 Ez lesz a nép, mely ezreket tanít meg,
 Istent, hazát, törvényeket szeretni,
 Kihalt remény sírjára újra vetni;
 Korlátlan szeszély nem rontja meg,
 Törvényt imád a nagy, hazát a néptömeg.
 Huszár lesz a lovas, gyalogja büszke honvéd,
 Mely békén és csatán törvényt, jogot hiven véd
 S ha jó viszály keletről, északról egyaránt
 Eléje áll vitézül s *megbánja, a ki bánt*.
 Jogot, hazát, szerencsét mindenki vel megoszt,
 S mitől foszthatni félne, attól meg ő se foszt.

Hát még a nők? ezekre száll először
 Az *égi szikra*; ők a magvetők:
 Minden nemes virág az ő szívökből
 Fakadva hajt ki: *a hit illatarja*,
 Az érzelemnek *minden dísz virágja*
 S jó tett *gyümölcse* nálok tündököl.
 Lesz egy királyné, a *bajor Gizella*,
 Ki öltönyétől fosztja meg magát,
 Hogy fölsegélje Isten hajjokát;
Erzsébet, egy másik király-leány
 Thüringia, kit szent gyanánt imád
 Kolduskény érré változtatja át
 Kincsét; s hogy érte férje meg ne bántsa
Ráfogja, hogy csupán rózsát viszen

És érte im csodát mivel az Isten:
 Kenyerét a férj, hogy mind rózsának látja;
 És lesz magyar nő *Rozgonyik* hadából,
 Ki gyöngé kézzel, lelkesült kebelrel
 Egyszerre ment meg, férjet, hont, királyt.
Egy más előtt, ki véd egy szikla várt
 Vezérek állnak földrehajtott fejjel.
 Majd *egy királynét* elhagy minden ember
 Csak a magyar nem: vonva száll a fegyver
 S megvédi őt, mert tiszta, szent, igaz,
 Ki más tiport jogát, — *magáéi* védi az.

Lesznek *leányi*, kik csapás után
 Midőn a férfi keble megtörött,
 Érezni, tenni tudnak: *egy Perényiné*
 Temetni kél holt ezrek között
 S ez egy temet, de hány támasztja föl
 A félhalottat végveszélyiből?
 Midőn a férfi szíve, keble törve
 Megdermed a kar és az érzelem:
 A bátorság a női szívbe tör be
 S megfejti: *mit tud a honszerelem*.
 A nő bekötni kél a nagy sebet
 És könnyein, mosolya melegén
 Beforr a seb; úrrá lesz a szegény.

Jó nagy csapás: a föld megvonja mindazt,
 Mi a szegény nép életére kell;
 A sík kiégett; nincs egy szál haraszt: —
 És im a nők nemes csoportja kel
 Nyomukba élet, áldás és virág kel;
 Kényért, levest kap koldus és paraszt
 S szeméből most örömkönyűt fakaszt
 A hálaérettől emelt kebel.

Jó romboló vízár: egész vidék
 Fedél, kenyér, ruhától fosztva áll;
 És összehullnak éhező szülék
 Kétségbesett árvák csoportinál: —
Tündérkezek tündéri gyorsasággal
 Toldoznak össze száz-ezer ruhát
 Nyomort könnyörrel, bánatot virággal
 S könyűt mosolylyal így búvölnek át.

Jön a halál és ezrivel arat,
 S százával hagy árvát az út porában:
 Angyalkezek nyúlnak le, s nem marad
 Egy árva sem az egész hazában!
 Nem; mert a nő "megindul; házat épít
 S mint a madár behordja kis cselédit;
 Keres nekik százával új szülőket,
 Gyógyítja a testökben szenvedőket;
 S árváiból hű iúu s leányi válnak
 Az önmagát el nem hagyott hazának!
 S tovább de hogy tudnám azt elsorolni,
 Mit a *magyar nő* képes tenni, szólni!

Lesz egy király, ki egy adott szavával
 Rész századok kódét oszlatja el;
 S beváltva azt; virágzó életéért
 Eseng honában minden hű kebel;
Lesz egy királyné, messzi föld szülötte
 Kinek fejére égi szikra száll,
 Hogy tud beszélni kedvencz népe nyelvén,
 S nemes szíven két nép ügyét viselvén, —
 Kibékítön, mint égi angyal áll.
 Mindkettejök szívét a hon szerelme
 És gondja tölti; kunyhó, palota
 Áldván mutatják lépteik nyomát,
 Mely mindenütt irt, nyugtot, üdvöt ad; —
 Mert nincs a honban árva, melynek alminál
 Gondos szülők virasztanak: *királyné és király* . .

»Add, add e nép fejének koronádat
 Az úr parancsa az, — beszélt az angyal s eltűnt.
 Szylveszter eszmél Kár hogy álom! —
 Mond és kinéz, felkelve ablakán:
 De ime ott leng kócsag, kaczagány,
 Az ősz apostol *Asztrik* áll előtte;
 Hű daliák csoportja körbe vette
 Szemökben tűz, kegyesség ül szívökben
 A pápa néz; szíve örömrre döbben
 A kis csoport már megjelen eseng
 S ajkán a szó oly lágyan zengve zeng . . .

A pápa álmát teljesülve látja;
 Szívét öröm s kétség tusája váltja;

Kezét kinyújtja: *áldva adja át*
 Asztriknak a *megszentelt koronát!*
 Szemében a kegyesség könnye ült; —
 Nem bánta meg *ím álma teljesült.**

A felolvasás és befejező ének után Ő Felségeik Tisza Kálmán névű vezetésével mellett körmenetet tartottak, mi közben a hivatali kar egyéneivel szemben magas elismeréseket fejezték ki. Ezután nagy érdeklődéssel tekintették meg az egész intézetet, bejegyezték neveiket az intézet emlékkönyvébe és megelégedéseket fejezték ki mind a nagyfontosságú intézmény, mind az épület és annak berendezése iránt. Első és egyetlen eset, melyben hazánk kisdedovásügye iránt annak koronás feje mély érdeklődést mutatott.

1878-ban még *egy* nevezetes esemény fűződik egyetünk tevékenységi köréhez; melyről — miután az a vöröskereszt-egyesület megalakítása alkalmával feledésbe ment, — szükségesnek látjuk itt megemlékezni. Évkönyvünk ez eseményről következőleg emlékezik meg:

»Talán nem válik egyesületünk érdemeinek kisebbitésére, ha fölemlítjük, hogy a nyomor kiáltó szózata s különösen a boszniai háborúban megsebesült honfitársaink s az elesettek hátrahagyott özvegyei és árváinak sorsa, múlt ősz elején, névszerint szeptember 15-én, az egyesületet arra indította, miszerint fölhívást intézzen a fővárosi nevezetesebb emberbaráti egyesületekhez *egy* rögtöni segélyezésre alakítandó segélyző nőegyesület létrehozására. Ez egyesület szeptember 21-én »Központi Segélyző Nőegyesület« cím alatt meg is alakult és kevés idő alatt több ezer forintnyi készpénz, ruha és ételnemű kiosztását eszközölte a sebesültek és szűkölködők között.

Az alkalom miatt, mely előidézte, fájdalommal — de a siker örömeivel jelenthetjük, hogy ugyanezen egyesület az alföldi árviz alkalmából nagy és tevékeny részt vett a közadakozások gyűjtése, valamint a nyomorba jutottak segélyezése ügyében; és ma már, mint »Országos Segélyző-Nőegyesület« Ő Felsége Erzsébet királynéknak

* E költeményt e sorok írója nem egyéni hiúságból iktatta be ide, hanem azért, mivel tudtával századok óta az egyetlen eset, hogy magyar király és királyné előtt személyeikre vonatkozó magyar költeményt olvastak fel; és a mennyiben Ő Felsége a személyére vonatkozó tételben e szónál s beváltva azt, fejével helyeslőleg intett, mi e momentumot történeti esemény rangjára emeli.

védszárnyai alatt folytatja áldásos működését, a nyomor enyhítésében és a szenvedők könnyeinek felszárításában.«*

Érdekesnek tartjuk még megemlíteni, hogy egyesületünk tekintettel arra, hogy a főváros kiseddóvásának ügye minden rendszer nélkül fejlődött ki és egyedül a társadalom és magánosok vállalkozásának van átadva; valamint arra is, hogy a főváros hatósága által vidékre kiadott árvák kezelése az azoknál jelentkező szeretlen halandóság miatt, a sajtó és közvélemény által máig is az »angyalcsinálás« gúnynevével illetetik; csaknem minden évben fölshízította a fővárost a helybeli kiseddóvás rendszeresítésére, valamint arra is, hogy ezen szerencsétlen árvák részére intézetünk mellékletében állítson fel egy rendszeres árvaházat, melynek gondozását intézetünk díjtalanul elvállalta volna. Fájdalom, e felszólításoknak mind ez ideig nem lett kedvező eredménye; valószínűleg azon tetemes kiadások miatt, melyeket a főváros az elemi és közép-oktatás segélyezésére fordít; pedig nagy ideje van ama belátás elérézésének, hogy a kiseddóvás és nevelés ép. oly lényeges tényezője a közművelődésnek, mint a felsőbb tanintézetek és nem is annyira nagy áldozatokról, mint inkább a hatóságnak erélyes és bölcs intézkedéséről van szó. Minél későbbre halad ez ügy, annál nehezebb lesz ez intézeteket a szükség arányában elhelyezni és a kiseddóvás ügyét akként rendezni, hogy az a főváros nevelési érdekeinek teljesen megfeleljen.

A mi a főváros árváit illeti, egyesületünk ezek közül is igen sokat vett fel árvaházába, mit leginkább tanusít 1883-iki évkönyvünkben közzétett kimutatásunk, melyből kitűnik, hogy az 1873-tól kezdve a lefolyt 10 év alatt 152 árvát vett gondozása alá, kik közül éppen 50, tehát a létszámnak $\frac{1}{3}$ része volt fővárosi származású.

A kiseddóó-intézeteknek az utóbbi években történt örvedetes szaporodása, valamint azon körülmény is, hogy a főváros benépesedése folytán a szomszéd telkek más czélokra lettek fordítva, egyesületünket arra indíták, hogy képzó-intézetünknek, mely eddigi terjedelméhez képest csak 26 óvó-növendéket és mintegy 30 árvát fogadhatott be, nagyobb kiterjesztéséről gondoskodjék; és azért már 1884-ben megindultak a tárgyalások a fővárosi hatósággal a szomszéd tűzoltói telepnek intézeti céljainkra átadása iránt. Ez a következő évben már meg is történt és egyesületünk bízván azon támogatásban, melyet eddig mind a kormány, mind a

* Ma már Vöröskereszt-egyesület.

társadalom részéről tapasztalt, daczára annak, hogy az alaptökéjét is a legnagyobb mértékben igénybe vette, a megszerzett telken hozzáfogott intézete kiépítéséhez és ugyancsak Pucher József építész által, azt már az elmúlt évben fedél alá hozatta; még pedig olyszerű berendezéssel, hogy az az igazgatói és minta-óvó lakáson és árvaházán kívül, 60 bennlakó, képző-intézeti növendéket fogadhasson be és ez által a folyton gyarapodó intézeteket a szükséges nevelő erőkkkel elláthassa. Most már Isten segítségével készen és berendezetten áll a csinosan, de nem fényűzéssel épített intézeti épület, díszére a fővárosnak, de különösen használatára a kisededóvas ügyének, melynek igényeit a nevelői erők tekintetében ki fogja elégíthetni. Az épület tervezetét a közoktatási kormány is megvizsgáltatta és helybenhagyta; egyesületünk pedig, tekintettel a növekedett létszámra, még egy alkalmas igazgatónőt is fogadott föl. Van reményünk, hogy úgy a kormány, melynek egyesületünk működése nélkül ez intézmény igen nagy kiadásaiba került volna, mint a magyar közönség, mely e nagy emberbaráti és nemzeti ügy iránt folyton fokozódó érdeklődéssel viseltetik, mindent megfognak tenni arra, hogy egyesületünknek az építkezésre lekötött tőkéje felszabadulván, nemes munkáját a megkezdett buzgósággal és sikerrel tovább is folytathassa. Az Isten áldása lesz mindazokon, kik e nagy fontosságú vállalkozást mind a központban, mind a vidéken az ügyszö méltó buzgalommal fogják támogatni.

3. Intézeti belélet.

Az egyesület képzőintézete az igazgató külső és a felügyelőnő belső vezetése alatt tulajdonképen négyféle elemből áll: bennlakó képezdei növendékekből, künnlakó növendékekből, kiknek egy része 10 —15 havi segélyben részesül; az árvaházból, mint minta-óvodából s végre a környékből ez óvodába bejáró kisededekből.

Íz intézet ellenőrző felügyeletét 1875 óta az egyesület paedagógiai osztályának két elnöke, Kralovánszky Istvánné és dr. Peregriny Elek vezették; az első a háztartás összes ügyeit és az utóbbi különösen a vizsgálatokat, mindkettő fáradhatlan kitarással. Dr. Peregriny Elek elvesztése érzékeny csapás volt az intézetre nézve; ő, a ki egyetlen volt a kezdeményezés bajnokai közül, ki ez ügy iránt érzett nemes buzgalmát életé utolsó perczéig, megtartotta, megérdemli, hogy itt is a hála kifejezésével áldozunk emlékének.

A mintaóvoda folytonosan Kozma Dénes kitűnő óvó vezetése alatt áll, ki fáradságot vett magának ezenkívül arra is, hogy a foglalkoztató eszközök készítését tanítsa és gyakorolja és csakhogyan sokat tett mind maga a mintaintézet, mind több vidéki óvoda felszerelésére. A közvetlen belső felügyeletet a bennlakó növendékek, valamint az árvák felett is Borovszka Paula felügyelőné gyakorolta.

A kisdedóvó-képzőintézet tanfolyama kezdet óta két évre volt megállapítva; főtantárgyai: kisdedneveléstan, módszertan, test- és egészségtan, melyek hetenkint két-két órán voltak előadva; ezenkívül a mintaóvó vezetése alatt az első éves növendékek hetenkint 10, a másodévesek 20 órán részesültek a gyakorlati oktatásban. A többi mellék-tantárgyak, mint magyar nyelvtan, természetrajz, földrajz és történelem, számtan, ének- és hegedű-, rajz-, testgyakorlat, természeti és konyha-vegytan, a heti órák számát az első éveseknél 33-ra, a másodéveseknél 42-re egészítették ki.

Az oktatásügy élén az igazgató, előbb Szerdahelyi Adolf és ennek szembetegség miatt távozása után, 1880. óta Dömötör Géza állottak. A test- és egészségtant folyton dr. Schermann Adolf, az ének- és hegedű-tanítást Kohányi Sámuel vezették; a mellék-tantárgyakat György Aladár, Komjáthy György, Vidder Hermin, Caramelli Teréz, Berényi Salamon, Varga Adolf, Éberling József, Ribár István, Spányi Edith, Ekker Augusztá, Stettina Ilona, Goldzieher Ilona, Sneider János tanították; ezen kívül dr. Schermann Adolf egyszersmind állandóan buzgó orvosa volt az intézetnek.

Az óvóképző intézet 1875-ig mindössze 443 óvót bocsátott ki kebeléből. 1876-ban az első osztályban 19, a másodikban 18 növendék volt; 1877-ben az első osztályban 22, a második osztályba 12 növendék járt; 1878-ban az első osztályba 18, a második osztályba 20, 1879-ben az első osztályba 29, a második osztályba ugyanannyi, 1880-ban az első osztályba 28, a másodikba ugyanannyi, 1881-ben az első osztályba 28, a másodikba ugyanannyi, 1882-ben az első osztályba 41, a másodikba 28, 1883-ban az első osztályba 47, a másodikba 29, 1884-ben az első osztályba 36, a másodikba 37, 1885-ben az első osztályba 51, a másodikba 36, 1886-ban az első osztályba 67, a másodikba 49 növendék járt. De még az utóbbi magas létszám sem felelt meg a szükségletnek a kisdedóvó intézetek szaporodása miatt.

A képző-intézet gyűjteménye, ajándékok és évenként tett bevásárlások utján, kivált az utóbbi években annyira szaporodott, hogy ma már *csaknem teljesnek mondható*. A zene-tanításhoz szükséges hegedűket, képes táblákat és földgolyókat az intézet közoktatási kormányunktól nyerte; a tankönyveket az intézet növendékéi, még a bejárók is, ingyen kapják az egyesülettől; a bennlakó növendékek ruházaton kívül, mindennemű ellátásban ingyen részesültek.

A mintaóvodába 1875-ben 120 kiseded, 1876-ban 81, 1877-ben 48, 1878-ban az árvaház 30 tagján kívül 45, 1879-ben 64, 1880-ban 95, 1881-ben 120, 1882-ben 132, 1883-ban 140, 1884-ben 147, 1885-ben a létszám még növekedett, 1886-ban pedig már 144-re emelkedett a kisededek száma, a főváros körüli vidéknek benépesedése által. E létszámok azonban nem jelentik azt, hogy mindig ennyi kiseded lett volna az intézetben, mert a közléplétszám 80, legfeljebb 100-nál magasabbra sohasem emelkedett.

Az intézeti tanrend sok változtatáson és javításon ment keresztül, így például már 1876-ban a rajz, ének és női kézimunkák az első osztályra szorítottak, a második osztályban pedig a hegedű-tanítás hetenkinti 4 órára emeltetett. 1877-ben a mellék-tantárgyak kiterjedési köre lőn szabályozva, 1878-ban a szemrontó Fröbel-féle foglalkozások kiszorítottak, a képzelemizgató mesék a képző-eszközök sorából eltávolítottak. Az 1882—83. tanévben a növendékek között 6 apácza-növendék is volt. 1884-ben a bejárók közül 17 élvezett 15 frt havi segélyt és ezenkívül 3 távolabb lakó ebéddel is ellátott. 1885-ben a bennlakó növendékek közül még 18 nyert ösztöndíjat. Ugyancsak ez évben az egyesület intézete részt vett az országos kiállításban és pedig 3 mintaszerű csoporttal, melyek közfigyelmet keltettek fel és bizonyos napokban dr. Peregriny Elek paedagogiai elnök által szóval is bemutatattak a közönségnek.

Az első csoportba tartoztak: az óvó-képezde munkálatai, magukba foglalva az összes Fröbel-féle foglalkoztató eszközöket fokozatos összeállításban, a szemrontó kitűzdelési és domborítási munkálatok elhagyásával, másrészt kiegészítve az úgynevezett vessző levarrás és leragasztás s a magmunkálatok táblázatos mintagyakorlataival, mely utóbbi foglalkozások Dömötör Géza óvó-képezdei igazgató által alkalmaztattak először a minta-óvo-

dába járó kisdedek körében s azóta meglepő sikerrel gyakoroltatnak; végre 3 kötet szabászati rajzminta.

A II. csoport a minta-óvoda foglalkoztatásait tüntetté fel, a fokozatos haladás szigorú megtartásával s különös tekintettel arra, hogy a készítmények az elvont szépzészetű idomok helyett, inkább a természeti testek utánzására terjedhetnek ki.

A III. csoport egy teljes óvodai felszerelést, nevezetesen az öntevékenységet ápolására szolgáló Fröbel-féle eszközöket és a minta-óvoda szemléltetési tárgyait tüntette fel; kiterjeszkedve a kisdedeket környező természeti testek, a legközönségesebb állatok és növények proportionális utánzatai, a házi- és konyhaeszközök, a földművelő s a különböző iparosok eszközeire, végre a közéletben előforduló legközönségesebb készítményekre.

1886-ban a 28 bennlakó növendéken kívül a havi 15 frtos ösztöndíjasok számát 21-re emeltük föl, mi által csak a készpénzben nyújtott segély ez évben 3,150 frtra emelkedett, ezenkívül a téli időszakban 4 távol lakó növendéknek ebédet osztattunk ki.

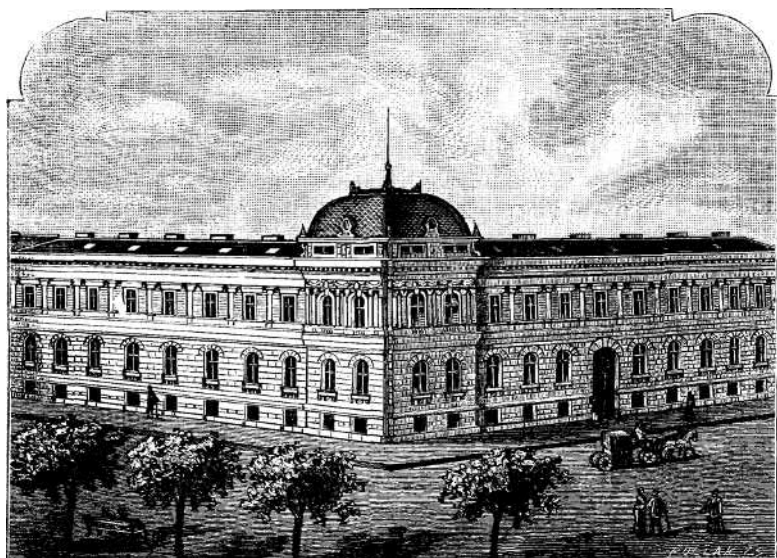
Érdekesnek és tanulságosnak látjuk megemlíteni sőt kiemelni a magyar kisdedóvásnak azon előnyét, mely az ekként segélyezett óvónők gyámolításából és elhelyezéséből háramlik a nemzetre. Már maga ez egyetlen tekintet is megérdemli a közérdeklődést, mert számtalan elhagyott árva, egykor jeles, de később elszegényedett család ivadéka nyer ez által tisztességes pályát és kenyeret. Hogy mily nagy az ez utón alkalmazáshoz jutott egyének különösen nők száma közelebbi időben, kitűnik abból, hogy az 1875. végéig képesített és állomást nyert 443 óvón kívül 1876-ban képesítettet 37, 1877-ben 20, 1878-ban 38, 1879-ben 21, 1880-ban 33, 1881-ben 27, 1882-ben 32, 1883-ban 35, 1884-ben 43, 1885-ben 34, 1886-ban 58 növendék, kik mindannyian magán vagy intézetbeli elhelyezést nyertek; összesen 378 egyén, mely az 1875 előtti 443-hoz számítva 821 egyénnek elhelyezését és tisztességes kenyérrel ellátását jelzi.

A képesítő vizsgálatokon a kormánynak mindig rendes megbízottja szokott lenni; míg élt az ügy iránt mélyen érdeklődő Mayer Miksa, utóbbi időkben Morlin Emil titkár urak.

Az intézetnek évenként kétszer van vizsgája, mely rendszeren 10—12 napig tart; szünideje 2 hónap: július és augusztus. A tanév elején fölvételi vizsgákkal veszi fel az intézet növendékeit, kiktől legalább 16 életévet, teljesen egészséges testalkatot s leg-

alább az elemi tantárgyakban jártasságot, ének- és hallóképességet követel.

Ünnepélyt képez az intézet életében a karácsony-est, mely különösen az árvaház kisdedeinek örömnépe; de kisebb-nagyobb ajándékokban ekkor az intézetnek minden tagja részesül. Rendkívüli ünnepélyek voltak a lefolyt 12 év alatt Fröbel 50 éves emlékünnepe, melyen dr. Peregriny Elek és Ney Ferencz tartottak emlékbeszédeket és Feleky Miklósné szavalt a sorok írójának alkalmi költeményét; ezenkívül az intézeti épület alapköve is

A képzőintézet újabb része.

ünnepélyesen tétetett le, mellékletével a régi Valeró-utczai házból áthozott alapköi okmányoknak és egy újabbnak, mely az egyesület közelebbi életéről tanúskodik.

4. Az egyesület anyagi ügyei.

Az egyesület vagyoni állapota kettős alapon nyugszik: azon élő tőkén, melynek szellemi és anyagi ereje az egyesületet létrehozta és fentartja és az a valódi anyagi tőke, melyet célja biztosítására illetőleg emelésére fordít.

Mi az elsőt illeti, említve volt, hogy már 1875-ben 323 száz-

forintos és azonfelüli alapító, 193 rendes és 33 pártoló tagja volt az egyesületnek. E tekintélyes számban a felséges királyi család tagjain elkezdve, a magyar társadalomnak minden osztálya képviselve van és ő felségeik a király 600 és királyné 1,200 forintnyi alapítványán kívül az Andrássy, Batthyány, Dégenfeld, Dessewify, Festetic, Károlyi, Keglevich, Kemény, Nádasdy, Sina, Szapáry, Teleky, Wenckheim, Tisza, Wesselényi, Wodianer és Zichy családok vannak erősebben képviselve; az összegek nagysága szerint gróf Festetics Leó 4,200 forintos alapítványa után megemlítendők Ghyczy Kálmán 1,200, Pestmegye 1,050, báró Wesselényi Miklós 1575, herczeg Batthyány Fülöp 1,500 frtos alapítványaik. 1876-ban az alapító tagok száma 335-re emelkedett, a rendes tagoké 208-ra, a pártolók számaránya nem változott. 1877-ben az 'alapító tagok száma 243, a rendes tagoké 215; 1878-ban az alapítóké 324, a rendes tagoké 154; 1879-ben az alapító tagok száma 324, a rendes tagoké 125; 1880-ban az alapító tagoké 326, a rendes tagoké 115; 1881-ben az alapító tagok száma 336, a rendes tagoké 142; 1882-ben az alapító tagok száma 340, a rendes tagoké 171; 1883-ban az alapító tagok száma 341, a rendes tagoké 126; 1884-ben az alapító tagok száma 329, a rendes tagoké 101; 1885-ben az alapító tagoké 329, a rendes tagoké 105. E kimutatásokból kitűnik, hogy míg az alapítványok száma — bár a behajthatlanok számával kevesbedett — mutat némi emelkedést; a .rendes tagok száma fokozatosan hanyatlík, mi nem annyira az érdekeltség hanyatlásának, mint inkább a folyton keletkező fővárosi egyesületek szétesztó erejének róható fel.

A-mi anyagi erőnk növekedését más tekintetben illeti, időszerinti sorban a következőkben terjeszthetjük elő:

Budapest főváros ingyen adta a három kis telket, melyen a képzőintézet építtetett.

Trefort Ágoston közoktatásügyi minister 5,000 forintra járult az építkezéshez és azonkívül az egyesület 25,000 frtnyi törlesztését elvállalta.

Pucher József építész a saját tervezetű épület felügyeletét ingyen teljesíté és azon fölül a két szeglet-torony terven fölül építését eszközölte; miért az egyesület ágyalapítói közé soroztatott.

Az egyesület pénzügyi kezelésében Pilaszanovics József, Csávósy Béla és Czanyuga József szereztek magoknak érdemeket.

1876-ban az egyesület játékszer-készítő műhelyére Rupprecht-Demidoff Kornélia járult tetemes összeggel.

A Brunswick Teréz márványszobra, mely az intézet lépcsőházát díszíti, Rapos József egykori intézeti igazgató fáradozásainak eredménye.

1877-ben a gróf Szapáry Gyuláné elnöklete alatt működő gyűjtő-osztály által rendezett közvacsora 1,895 forint és 25 krt, az Orczy-kertben rendezett majális 379 frt és 02 krt jövedelmezett.

Ugyanez évben szereztetett vissza, Ghyczey Sámuel közbenjárására a gróf Festetich Leo-féle 4,000 frtos alapítvány, melyhez az örökösök még 1,000 frtnyi alappal járultak.

1878-ban a Széchenyi-ligeti majális 500 frtot, a február 7-én tartott közvacsora pedig 3,057 frt 94 krt jövedelmezett; ugyanez évben az elnökeink közbenjárására kinyert állami sorsjáték részlete egyesületünknek 17,000 frtot jövedelmezett.

1879-ben a közvacsora tiszta jövedelme 2,837 frt 36 kr. volt.
1880-ban a közvacsora 2,478 frt 34 krt hozott be.
1881-ben a közvacsora tiszta jövedelme 2,916 frt 26 kr.
1882-ben a közvacsora tiszta jövedelme 2,368 frt 15 kr.
Gróf Zichy Géza hangversenyének jövedelme 1,247 frt 77 kr.

A »Hungária« zene-egylet által rendezett hangverseny jövedelme 370 frt 60 kr.

1883-ban a közvacsora tiszta jövedelme 1,957 frt 91 kr.
1884-ben a »Pesti könyvnyomda részvénytársaság« igazgatója, Falk Zsigmond lovag képviselőjében, az egyesületnek minden nyomtatványait ingyen vállalta el és ezt mai napig nagy áldozatkészséggel teljesíti, *kiterjesztve e jótékonyosságát még e jelen mű kiadására is.* Ugyanez év április havában az akadémia dísztermében rendezett matinée tiszta jövedelme 742 frt 30 kr., az ötvösműkiállítás egy napi jövedelme — melyet Trefort Ágoston minister úrtól elnökségünk eszközölt ki — 320 frt 22 kr.

1885-ben Tisza Kálmán miniszterelnök és gróf Szapáry Gyula minister urak a Bujanovich- Koppi-féle alapítványból egyesületünk részére 12,000 frtot utalványoztak; éhez járult a 7-ik közcélú államsorsjáték tiszta jövedelmének egy negyedrésze 15,660 frt és 17 kr. és a gróf Szapáry Gyuláné ő nagyméltósága által rendezett sorsjáték jövedelméül 5,000 frt.

1886-ban pótlólag az előbbi év államsorsjátékából 1,664 firt 35 kr., a gróf Szapáry Gyuláné által rendezett tavaszi virágkiállítás tombolajátékából 400 firt.

Megjegyzendő még ezenkívül, hogy egyesek és pénzintézetek ajándékaiból 1875-ben 1,164 firt 36 kr., 1876-ban 688 firt 64 kr., 1877-ben 1,617 firt, 1878-ban 768 firt 37 kr., 1879-ben 476 fa 62 kr., 1880-ban 295 firt, 1881-ben 457 firt 18 kr., 1882-ben 1,408 firt 40 kr., 1883-ban 650 firt, 1884-ben 1,035 firt, 1885-ben 861 firt, végre 1886-ban 914 firt 44 krajczár folyt be.

E lelkes támogatásnak köszönhető, hogy elmúlt az év végén az egyesület vagyón-mérlege 268,097 firt és 27 kr. értékű vagyont mutat ki, melylyel szemben a legújabb építkezés miatt a következő három követelési tétel áll: »Első magyar általános biztosító társaság« követelése 52,396 firt 58 kr., Pucher József építész ur követelése 20,000 firt, telek vételára mint hátralék 6,324 firt.

Pénzintézeteink közül az első hazai takarékpénztár, budapesti fővárosi takarékpénztár, az osztrák-magyar bank, az első magyar általános biztosító társaság, a Fonciére pesti biztosító intézet, a magyar országos központi takarékpénztár szoktak évenként nagyobb összegekkel járulni. Ezekon kívül a fővárosi pesti hengermalom - társaság, budapesti gáztársulat segítyzik árvaházunkat; Weisz B. Ferencz királyi tanácsos pedig évenként 100 frtot adományoz az egyesületnek. A karácsonesti gyűjtések is rendszeren fölül haladják az illető szükségletet.

Az 1887-ik évben létező

**összes óvodák (gyermekkertek) és
menedékházak**

KIMUTATÁSA.

Sorszám	A törvényhatóság és község neve	Az óvodák jellege	A menedékházak jellege	A bejáró gyermekek száma
	Budapest főváros.			
1	I. kerület	egyesületi		176
2	I. »	»		68
3	I. »	»		92
4	II. »	»		109
5	II. »	»		106
6	II. »	»		108
7	III. »	»		72
8	III. »	»		140
9	III. »	»		110
10	III. »	»		102
11	V. »	»		145
12	VI. »	»		99
13	VI. »	»		110
14	VII. »	»		16
15	VII. »	»		160
16	VII. »	»		114
17	VII. »	»		244
18	VII. »	»		95
19	VII. »	»		66
20	VIII. »	»		87
21	VIII. »	»		138
22	VIII. »	»		462
23	VIII. »	»		258
24	VIII. »	»		78
25	VIII. »	»		62
26	IX. »	»		304
27	X. »	»		152
28	V. »	»		53
29	I. »	róm.-kath		132
30	III. »	»		90
31	VI. »	»		195
32	VIII. »	»		200
33	IX. »	»		220
34	VI. »	mózes		109
35	I. »	magán		52
36	IV. »	»		47
37	IV. »	»		129
38	VI. »	»		50
39	VI. »	»		35

sorszám	A törvényhatóság és község neve	Az óvodák jellege	A menedék-házak jellege	A bejáró gyermekek száma
Abauj-Tornamegye.				
40	Kassa	egyesületi		190
41	»	»		190
42	Alsó-Metznézf	községi		85
43	Enyiczke	alapítványi		70
44	Tihany	községi		70
Alsó-Fejérmegy.				
45	Nagy-Enyed	községi		130
46	Gyulafehérvár	egyesületi		100
47	Borbánd	»		40
Aradmegye.				
48	Arad I.	községi		72
49	» II.	»		82
50	» III.	»		70
51	» IV.	magán		8
52	» V.	»		31
53	» VI.	»		15
54	» VII.	»		30
55	» VIII.	»		23
56	» IX.	»		24
57	» X.	»		10
58	Gyorok	községi		58
59	B.-Jenő	magán		27
60	M.-Pécska	»		39
61	Mácsa	»		38
62	Új-Szt.-Anna	»		150
63	Gy.-Varsánd	»		51
Árvamegye.				
64	Alsó-Kubin	egyesületi		56
65	Námesztó	»		60
66	Trsztena	»		83
67	Turdossin	»		103
Baranyamegye.				
68	Pécs I.		községi	15—40
69	Pécs II.	egyesületi		100—150
70	Pécs III.	magán		10—15

Sorszám	A törvényhatóság és község neve	Az óvodák jellege	A menedék-házak jellege	A bejáró gyermekek száma
71	Mohács	magán		100—120
72	N.-Bóly	alapítványi		100—115
73	Siklós	magán		20—30
74	Főhercz. Lakpuszta	alapítványi		50—60
Bars megye.				
75	Aranyos-Maróth	egyesületi		86
76	Léva I.	felekezeti		200
77	» II.	magán		20
78	Körmöcz	egyesületi		80
Bács-Bodrogh megye.				
79	Ada	községi		210
80	Almás	róm.-kath.		80
81	Apatin	egyleti		80
82	Baja I.	róm.-kath.	}	360
83	» II.	»		
84	» III.	izraelita		
85	» IV.	magán		
86	Bács	róm.-kath.		200
87	Cservenka	egyesületi		40
88	Hódságh	»		40
89	Kula	»		50
90	Kulpin	állami		40
91	Moholy	róm.-kath.		250
92	Német-Palánka	egyesületi		60
93	Ó-Kanizsa	községi	}	330
94	»	»		
95	Ó-Morovicza	»		
96	Ó-Becse	róm.-kath.		150
97	Ó-Szivác	egyesületi		80
98	Szabadka I.	községi	}	1500
99	» II.			
100	» III.			
101	» IV.			
102	» V.			
103	» VI.			
104	» VII.			
105	Titel	egyesületi		50
106	Topolya	róm.-kath.		230

Sorszám	A törvényhatóság és község neve	Az óvodák jellege	A menedékházak jellege	A bejáró gyermekek száma
107	Tisza-Földvár	magán		35
108	Új-Szivác	egyleti		70
109	Új-Verbász	»		50
110	Újvidék	róm.-kath.		250
111	Zenta I.	községi	}	460
112	» II.	»		
113	Zombor I.	g.-keleti		
114	» II.	egyesületi	}	150
115	» III.	magán		
Bereg megye.				
116	Beregszász	egyesületi		44
117	Bilke I.	állami		60
118	» II.	»		45
119	Holubina	»		34
120	Munkács I.	»		149
121	» II.	»		146
122	» III.	községi		58
123	Nagy-Bereg	»		55
124	Nagy-Lónya	»		60
125	N.-Lucska	állami		92
126	Oroszvég	egyesületi		68
127	Szolyva	»		48
128	Tarpa	községi		55
129	Várpalánka	állami		81
130	Kajdanó	egyesületi		—
Besztercze-Naszód megye.				
Békés megye.				
131	Békés	községi		
132	Csaba I.	magán		
133	» II.	»		
134	Gyoma	községi		
135	Gyula	magán		
136	M.-Berény	egyesületi		
137	Orosháza I.	magán		
138	» II.	»		
139	Szarvas	egyesületi		
140	Szeghalom	alapítványi		
141	Vésztő	egyleti		

Sorszám	A törvényhatóság és község neve	Az óvodák jellege	A menedékházak jellege	A bejáró gyermekek száma
Biharmegye.				
142	Álmosd	alapítványi		90
143	Belényes	állami		60
144	Berettyó-Újfalu	egyesületi		60
145	Derecske	községi		120
146	Diószeg	»		80
147	Margitta	magán		60
148	Nagyvárad I.	községi		150
149	» II.	»		100
150	» III.	»		90
151	» IV.	magán		70
152	» V.	»		45
153	Püspöki	községi		80
154	Szalonta	magán		40
155	Székelyhid	egyesületi		60
156	Sarkad	»		50
Borsodmegye.				
157	Miskolcz I.	egyesületi		250
158	» II.		községi	100
159	» III.		»	100
160	» IV.		»	100
161	Felső-Zsolca	alapítványi		55
162	Alsó-Zsolca		községi	60
163	Alsó-Hámor		»	74
164	Arnót		»	80
165	Aranyos		»	102
166	Bátony		»	05
167	Belső-Lőcs		»	104
168	Bessenyő		»	48
169	Borsod-Csaba		»	82
170	Diósgyőr		»	140
171	Ecség		»	32
172	Felső-Hámor		»	20
173	Görömböly		»	78
174	Harsány		»	90
175	Külső-Böcs		»	36
176	Kis-Győr		»	93
177	Kis-Tokaj		»	30
178	Ladháza		»	16
179	Mályi		»	22

Sorszám	A törvényhatóság és község neve	Az óvodák jellege	Amenedék-házak jellege	A bejáró gyermekek száma
180	Nyék		községi	16
181	Ónod		»	76
182	Ó-Huta		»	25
183	Pálfalva		»	40
184	Sajó-Lád		»	52
185	Sajó-Keresztúr		»	38
186	Sajó-Petri		»	81
187	Sajó-Vámos		»	47
188	Szirma		»	50
189	Szirma-Bessenyő		»	47
190	Új-Huta		»	25
Brassómege.				
191	Brassó	ágost. h.		80
192	»	egyesületi		—
193	Bácsfalu	»		60
194	Türkös		állami	100
195	Zajzon		»	40
196	Tatrang		»	80
197	Apácza		»	50
198	Krizba		»	70
199	Csernátfalu	állami		100
200	Hosszúfalu I. (Alszege)	»		100
201	» II. (Fűrészmező)	»		50
202	Pürkerecz			75
203	Barcza-Ujfalu	»		45
Csanádmege.				
204	Makó I.	egyesületi		62
205	» II.	»		45
206	Nagylak	»		53
Csikmege.				
207	Gyergyó-Szt.-Miklós I.	községi	} községi	210
208	» » II.			
209	» » III.			
210	Csikszere da város	»		82
Csongrádmege.				
211	Szeged I.	egyesületi		160
212	» II.	»		121

Sorszám	A törvényhatóság és község neve	Az óvodák jellege	Amenedék-házak jellege	A bejáró gyermekek száma
213	Szeged III.	egyesületi		149
214	» IV.	községi		72
215	» V.	»		102
216	» VI.	»		94
217	Hódmező-Vásárhely	»		179
218	» » I.		községi	248
219	» » II.		»	203
220	» » III.		»	225
221	Szentes	egyesületi		245
Esztergommege.				
222	Esztergom I.	községi		300
223	» II.	egyesületi		100
Fogarasmegye.				
224	Fogaras I.	magán	}	80
225	» II.	»		
Fehérmegye.				
226	Alesút	róm.-kath.		69
227	Csákovár	»		160
228	Dunapentele	magán		17
229	Székesfehérvár I.	községi		191
230	» II.	róm.-kath.		30
231	» III.	»		186
232	» IV.	magán		40
233	Martonvásár	róm.-kath.		160
234	Moór	községi		55
235	Nagy-Perkáta	róm.-kath.		160
236	Rác-Álmás	községi		47
Gömörmege.				
237	Dobsina	ev. fel.		230
238	Jolsva	községi		70
239	Pelsőcz	felekezeti		30
240	Polonka	állami		70
241	Puttnok	alapítványi		90
242	Rimaszombat	községi		90
243	Rozsnyó I.	felekezeti		90
244	» II.	városi		90

Sorszám	A törvényhatóság és község neve	Az óvodák jellege	A menedékházak jellege	A bejáró gyermekek száma
245	Sajó-Gömör	községi		60
246	Tamásfalu	»		40
247	Helpa		községi	80
248	Sumjacz		»	100
249	Veszverés	egyesületi		70
250	Pacsa		egyesületi	50
251	Uhorná		»	60
252	Osgyán		községi	80
253	Sutány		»	50
254	Szelcze		egyesületi	25
255	F.-Zaluzsány		községi	60
256	Jánosi		egyesületi	80
257	Pálfalva		»	30
258	Csetnek	községi		70
Győrmege.				
259	Győr I.	községi	} felekezeti alaptv.	411
260	» II.	alaptványi		
261	» III.	»		
262	» IV.	egyesületi		
263	» I.			
264	» II.			
265	Győrsziget	alaptványi		78
266	Győr-Szentmárton	»		84
267	Kaján	»		36
Hajdumegye.				
268	Debreczen I.	községi		320
269	» II.	ref. felek.		55
270	» III.	egyesületi Fröbel gyerm-kert		50
271	Hajdu-Böszörmény	ref. felek.		70
272	Hajdu-Szoboszló	községi		35
273	Kaba	magán		10—15
Háromszékmegye.				
274	Szepsi-Szt.-György	községi		65
275	Kézdi-Vásárhely	»		81

Sorszám	A törvényhatóság és község neve	Az óvodák jellege	Amenedék-házak jellege	A bejáró gyermekek száma
Hevesmegye.				
276	Eger	r.-k. felek.		88
277	»		egyesületi	20
278	Gyöngyös I.	»		114
279	» II.	magán		30
Hontmegye.				
280	Bakabánya	állami		30
281	Korpona	»		40
282	Selmeczbánya I.	községi		70
283	» II.	róm.-kath.		100
284	Pjeregyszélakna	»		60
285	Szobb	»		60
286	Hodrusbánya	egyesületi		40
287	Kis-Gyarmat	»	községi	30
Hunyadmegye.				
Jász-N.-Kún-Szolnokmegye.				
288	Déaványa	községi		108
289	Jákóhalma	alapítványi		95
290	Jászberény	egyleti		78
291	Karczag	»		160
292	Kisujzállás	helvét		152
293	Künszentmárton I.	egyleti		82
294	» II.	magán		50
295	Mezőtúr I.	egyleti		144
296	» II.	magán		65
297	Szolnok I.	egyleti		175
298	» II.	községi		96
299	Török-Szt.-Miklós	egyleti		99
300	Turkeve	»		145
Nagy- és Kis-Küküllőmegye.				
Komárommegye.				
301	Komárom I.	róm.-kath.		100
302	» II.	ágost. ev.		70
303	Kurtakeszi	alapítványi		55
304	Tata	»		160

Sorszám	A törvényhatóság és község neve	Az óvodák jellege	A menedék-házak jellege	A bejáró gyermekek száma
Kolozs megye.				
305	Kolozsvár I.	ev. ref.	}	350
306	» II.	»		
307	» III.	róm.-kath.		
308	» IV.	egyesületi		
309	» V.	magán		
Krassó-Szörény megye.				
310	Lugos I.	magán		25
311	» II.	felekezeti		30
312	Karánsebes	egyesületi		22
313	Resiczabánya	»		—
Liptó megye.				
314	Hybbe	állami		10
315	Lajta-Szt.-Miklós	»		86
316	Német-Lipcse	»		78
317	Rózsahegy	róm.-kath.		48
Maros-Tordamegye.				
318	Marosvásárhely I.	egyesületi		100
319	» II.	magán		25
320	» III.	»		25
321	Gernyeszeg		alapítványi	50
322	Berecztelke		»	60
Máramaros megye.				
323	Huszt	egyleti		66
324	Máramaros-Sziget	»		160
Moson megye.				
325	Magyar-Óvár	róm.-kath.		60
326	Nezsider	felekezeti		90
Nógrád megye.				
327	Balassa-Gyarmat	községi		110
328	Losonc	»		120
329	Szirák	»		100
330	Gács	»		25

Sorszám	A törvényhatóság és község neve	Az óvodák jellege	Amenedékházak jellege	A bejáró gyermekek száma
331	Szécsény	alapítványi	egyesületi	80
332	Vanyarcz			—
Nyitra megye.				
333	Galgócz	állami		40
334	Érsekújvár I.	kath. felek.		200
335	» II.	izr. felek.		100
336	Holics	magán		40
337	Lakács	róm.-kath.		50
338	Miava	állami		50
339	Nagy-Appony	róm.-kath.		60
340	Nagy-Surány	egyleti		80
341	Nagy-Tapolcsány I.	állami		40
342	» II.	r.-kath.		40
343	» III.	izr. felek.		60
344	Nyitra I.	r.-kath.		150
345	» II.	magán		40
346	Nyitra-Novák	egyleti		50
347	» Ujlak	állami		70
348	» Zsámbokréth	»		30
349	Ó-Tura	»		20
350	Sasvár	»		20
351	Szakolcza	»		60
352	Szenicz	egyleti		80
353	Szobotist	állami		40
354	Úrmény	r.-kath.		120
355	Vágújhely	egyleti		50
356	Verbó	»		60
Pest-Pilis-Solt-Kiskunmegye.				
357	Aszód	magán		53
358	Bia	állami		114
359	Budafok I.	»	}	336
360	» II.	»		
361	Csepel	»		144
362	Czegléd	egyleti		84
363	Gödöllő	magán		23
364	Kalocsa	r.-kath.		310
365	Kecskemét I.	községi	}	115
366	» II.	»		

Sorszám	A törvényhatóság és község neve	Az óvodák jellege	Amenedék-házak jellege	A bejáró gyermekek száma		
367	Kecskemét III.	magán	}	96		
368	» IV.	»				
369	Kis-Kőrös	községi			161	
370	K.-Félegyháza	egyleti			75	
371	K.-Halas	községi			126	
372	Kún-Szt.-Miklós	egyleti			152	
373	Nagy-Kőrös I.	községi			}	155
374	» II.	»				
375	» III.	egyleti				
376	Nagy-Tétény	állami			170	
377	Pomáz	»	99			
378	Solt	magán	39			
379	Soroksár I.	állami	}	297		
380	» II.	»				
381	Szigetujfalu	»	97			
382	Taksony	»	80			
383	Ujpest I.	»	98			
384	» II.	magán	37			
385	Vác	egyleti	143			
386	Vörösvár	állami	100			
Pozsony megye.						
387	Bazin	magán	22			
388	Besztercze	egyesületi	78			
389	Borostyánkő	»	80			
390	Duna-Szerdahely	»	70			
391	Iványi	alapítványi	77			
392	Keresztúr	egyesületi	100			
393	Gojar	»	100			
394	Modor	»	38			
395	Nagykosztott I.	községi	130			
396	» II.	magán	40			
397	Nagy-Senkvitcz	egyesületi	50			
398	Pozsony I.	»	180			
399	» II.	»	100			
400	» III.	»	150			
401	» IV.	magán	30			
402	» V.	»	26			
403	» VI.	»	25			
404	» VII.	»	50			
405	» VIII.	egyesületi	150			

Sorszám	A törvényhatóság és község neve	Az óvdák jellege	A menedékházak jellege	A bejáró gyermekek száma
406	Pozsony IX.	izr.		120
407	» X.	magán		55
408	Pudmericz	egyesületi		70
409	Somorja		községi	50
410	Stomfa	»		85
411	Szentgyörgy	»		80
412	Szeres	magán		30
413	Szomolány	egyesületi		80
Sárosmegeye.				
414	Berzevicze	állami		60
415	Kaproncza	»		50
416	Eperjes I.	r.-k. felek.		200
417	» II.	egyesületi		80
418	» III.	magán		40
419	Bártfa	ágost. ev.		90
420	Soóvár	egyesületi		60
421	Kis-Szeben	»		—
Somogymegeye.				
422	Berzencze	alapítványi		107
423	Kaposvár I.	községi		49
424	» II.	»		45
425	Kereki	alapítványi		138
426	Kéthely	»		65
427	Marczali	egyesületi		56
428	Somogyvár	alapítványi		65
429	Toponár	»		52
Sopronmegeye.				
430	Csoma	felekezeti		118
431	Füles	»		81
432	Felső-Kismártonhegy	egyesületi		90
473	Kapuvár	felekezeti		255
434	Kóhalom	»		79
435	Némethi	»		42
436	Sopron I.	»		245
437	» II.	»		120
438	» III.	egyesületi		71
439	» IV.	»		117

Sorszám	A törvényhatóság és község neve	Az óvodák jellege	A menedék-házak jellege	A bejáró gyermekek száma
440	Kapuvár	róm.-kath.		170
441	Sopron I.	»		115
442	» II.	ágostai h.		110
443	» III.	egyleti		90
444	» IV.	»		147
Szabolcsmegye.				
445	Kisvárdá	róm.-kath		52
446	Nagykálló	egyesületi		75
447	Nyiregyháza I.	községi		64
448	» II.	»		69
449	» III.	magán		25
Szatmármegye.				
450	Felső-Bánya I.	róm.-kath.		186
451	» » II.	egyesületi		81
452	Krassó	»	társulati	80
453	Nagy-Bánya I.	egyesületi		97
454	» » II.	»		58
455	Nagy-Károly	»		100
456	» »		egyesületi	105
457	Szaniszló		társulati	112
458	Szatmár-Németi I.	r.-kath. fel.		150
459	» » II.	egyesületi		192
Szebenmegye.				
460	Nagy-Szeben I.	állami		100
461	» » II.	»		30
462	» » III.	ágost. ev.		31
463	» » IV.	»		90
464	Szász-Sebes	ágostai		40
465	Nagy-Disznód	»		70
Szepesmegye.				
466	Lőcse I.	egyesületi	}	65
467	» II.	magán		
468	» III.	»		
469	Igló	községi		110
470	Késmárk	egyesületi		40
471	Gölniczbánya	»		60
472	Szepes-Olaszi árvaház	»	községi	30

Sorszám	A törvényhatóság és község neve	Az óvodák jellege	A menedék-házak jellege	A bejáró gyermekek száma
Szilágymegeye.				
473	Zilah	egyesületi		110
474	Szilágy-Somlyó	községi		53
Szolnok-Dobokamegeye.				
475	Deés	alapítványi		80
476	Szamosujvá	községi		42
Temesmegeye.				
477	Detta	egyesületi		100
478	Fehértemplom	magán		25
479	Lippa I.	»		50
480	» II.	»		10
481	» III.	»		10
482	Temesvár belváros	egyesületi		103
483	» gyárváros	községi		250
484	» Józsefváros	egyesületi		200
485	» Majorkülváros	»		100
486	» gyárváros	magán		20
487	Versecz I.	»		50
488	» II.	»		25
Tolnamegeye.				
489	Báttaszék	magán		30
490	Bonyhád I.	róm.-kath.		75
491	» II.	magán		20
492	Dunaföldvár	községi		67
493	Högyész	róm.-kath.		120
494	Paks I.	»		140
495	» II.	magán		27
496	Szegszárd	egyesületi		80
497	Tolna	»		100
Torda-Aranyosmegeye				
498	Torda	községi		40—100
499	Felvincz	»		—
Torontálmegeye				
500	Billét	magán		55
501	Nagy-Becserek	egyesületi		130

Sorszám	A törvényhatóság és község neve	Az óvodák jellege	A menedék-házak jellege	A bejáró gyermekek száma
502	Nagy-Jécse	községi		60
503	Nagy-Kikinda	egyesületi		122
504	Nagy-Szt.-Miklós I.	»		32
505	» II.	magán		30
506	Német-Czernya	»		84
507	Pancsova I.	állami		100
508	» II.	magán		65
509	» III.	»		45
510	Török-Becse	községi		70
511	Perjámos	»		122
512	Zsombolya	egyesületi		82
Trencsénmegye				
513	Bohunicz	állami		31
514	Zsolna	felekezeti		102
Turóczmegye				
515	Turócz-Szt.-Márton	állami		40
Udvarhelymegye				
516	Székely-Udvarhely	községi		60
517	Homoród-Keményfalva	»	községi	40
518	Bögöz	»	»	45
Ugoçsamesegye				
519	Nagy-Szöllös I.	egyesületi		50
520	» II.	»		50
521	Tisza-Ujlak	»		50
522	Nagy-Tarna	»		60
323	Halmi	»		40
524	Vörösmart	»	egyesületi	60
Ungmegye				
525	Ungvár I.	állami		60
526	» II.	községi		76
527	» III.	r.-k. alapít.		55
528	Ör-Darma	állami		43
529	Nagy-Berezna	»		65
530	Radváncz	»		45

Sorszám	A törvényhatóság és község neve	Az óvodák jellege	A menedékházak jellege	A bejáró gyermekek száma
Vasmege				
531	Köszeg	alapítványi		—
532	Léka	felekezeti		—
533	Muraszombat	községi		—
534	Kukafő	felekezeti		—
535	Szt.-Gothárd I.	községi		—
536	Szombathely I.	felekezeti		—
537	» II.	»		—
Veszprémmegye				
538	Veszprém	magán		50
539	Pápa I.	községi		232
540	» II.	felekezeti		182
541	Várpalota	»		122
542	Szilas-Balhas	»	magán	27
Zalamegye				
543	Csáktornya	egyesületi		90
544	Keszthely	róm.-kath.		150
545	Nagy-Kapornak	»		136
546	Nagy-Kanizsa I.	egyesületi	}	227
547	» II.	»		
548	Sümeg	községi		81
549	Tapolcza I.	róm.-kath.		172
550	» II.	magán		30
551	Zala-Egerszeg	községi		92
Zemplénmegye				
552	Erdőbénye	községi		51
553	Golop	magán		35
554	Kelecsény	egyesületi		52
555	Nagymihály	községi		120
556	Nagy-Ruszka	egyesületi		44
557	Parnó	»		25
558	Sárospatak	alapítványi		58
559	S.-A.-Ujhely I.	»		180
560	» II.	magán		26
561	Tállya	községi		50
562	Tőke-Terebes	egyesületi		25

Sorszám	A törvényhatóság és község neve	Az óvodák jellege	A menedék-házak jellege	A bejáró-gyermek száma
Zólyom megye				
563	Besztercze-Bánya I.	községi		54
564	» II.	»		96
565	» III.	magán		30
566	Zólyom	községi		37
567	Z.-Radvány	egyesületi		20
Fiume				
568	Fiume	alapítványi		79
569	»	»		127

Összegzés. A létező 569 intézet közül 57 állami, 145 községi, 165 egyleti, 86 felekezeti (és pedig 67 róm.-kath., 8 ágostai, 5 reform., 1 gör.-keleti, 5 izraelita) 30 alapítványi és 86 magánjelleű. Menedékház vagy nyári kiseddóvó 69, rendszeres kiseddóvó (gyermekkert) 500. Megjegyezzük, hogy a bevont értesítések legtöbbször hiányosak. A fentebbi kimutatásból hiányzik a zágoni (Háromszékm.), akna-szlatinai (Máramarosm.), tasnádi (Szilágym.) rendes óvoda; a mezőtúri három és m.-szigeti egy menedékház. Így csak emlékezet után, az óvóintézetek száma 503-ra, a menedékházak száma 72-re emelkedik; de kétségtelen, hogy a részint be nem küldött, részint hiányos értesítések miatt 25 intézetet e létszámhoz biztos hozzá adhatunk. A megóvott gyermekek létszáma mintegy 60,000-re tehető. P. Sz.

A magyar kiseddóvás és nevelés irodalma. *

1827-től 1860-ig

Szedes Fábrián »Kisedd köszöntő« Esztergom, 1827.— Einige Worte über kleine Kinderschulen Pest, 1828. — »Buch der Mutter« Pest, 1825. — Borsos Márton »A csecsemő és első gyermekkor« Kolozsvár, 1838.— Bezerédj Amália »Flóri könyve« sok szép képpel Budapest 1840. — Bloch Móríc: Ungarischer Unterricht in der Kleinen Kinderschule. Ofen, 1841. — Lukács Pál »Kis verselgető« Pest, 1841. — Kunossy Endre »Dajka könyve Budán, 1842. Lukács Pál »Dalkönyvecske e Pest, 1842. — Kacskovics Lajos »Közlemények a kiseddóvás és elemi nevelés köréből« Buda, 1843. Lukács Pál »Dunántúli kis magyar« Pest, 1843. — Lukács Pál »Tiszántúli kis magyar« Pest, 1843. — Lukács Pál »Kis verselgető« Pest, 1843. — Lukács Pál »Dunáninnyi kis magyar« Pest, 1844. — Lukács Pál »Kis köszöntő« Pest, 1844. — Lukács Pál »Tiszáninnyi kis magyar« Pest, 1844. — Lukács Pál »Kis verselgető« 3-ik kiadás Pest, 1845. — Ney Ferencz »Kiseddóvási nefelejtst, 1845. — Lukács Pál »Kis lantc Pest, 1846. — Horkai bácsi »Kis hegedü« Pest, 1847. — Czelder M. »Első ibolya«, 1853. — Ney Ferencz »Gyermekek könyve«, 1854. — Felmer Antal »Kis köszöntő« 100 különféle alkalmi versekben Pest, 1856. Ney Ferencz » Kiseddóvási ne felejts« Maros-Vásárhely, 1856. Denzel »Vezérkönyv a szemléllő oktatáshoz«, 1857. — Horkai bácsi »Kis trombita*, 1858. — Erdélyi Indali Péter »Képes verses könyv« Pest, 1858. — Kohányi Sámuel »Dalkoszorú«, 1858. — Lukács Pál »Kis czitera* Pest, 1858. — Lukács Pál »Kis furulya«Pest, 1858.

1860-tól 1869-ig.

Gáspár János »Csemegék«, 1860. — Lukács Pál »Gyermekiratai* I. kötet »Kis dallos«, 1860. — Lukács Pál »Virágcsérép«

* Óhajtottam volna a kiseddóvás és nevelés nevezetesebb férfianak életrajzát is közölni; de e könyv szűkre szabott terjedelmén kívül, már Wargha Istvánnál fennakadtam, kinek — daczára, hogy akadémiai tag volt — még születési évét és helyét sem sikerült kipuhatolnom. P. Sz. K.

Pest, 1860. — Lukács Pál »Gödöllői kis bokrétát Pest 1861. — Lukács Pál »Kis kalitka« Pest, 1861. — Vachott Sándorné »Gyermek-világ« Pest, 1861. — Fellner László »Szemléltető«, 1862. — Horkai bácsi »Kis mesélő « Pest, 1862. -- Horkai bácsi »Vásárfia« Pest, 1862. — Kóváry László »Györke állatországa«, 1862. — Czelder Márton »Első ibolya«, 1863. — Alkalmi köszöntések, Szeged 1864. — Lukács bácsi »Kis postás kis magyarhoz küldi« 1—4. füzet Pest, 1864. — Lukács Pál »Kis postás« Pest, 1864. — Pásztory Lipót »Utmutatás a mérleti oktatáshoz? 1864. — Hoffmann Ferencz »100 kis történet gyermekek számára « Pest. 1865. — Horkai bácsi »Kis fülbevaló«, 1865. — Flóra »A jó gyermekek könyve« Pest, 1866—67. — Horkai bácsi »Kis oltár« Debreczen, 1866. — Horkai bácsi »Kis pajtás« Debreczen, 1866. — Horkai bácsi »Kis lant« Máram.-Sziget, 1862. — Rapos József »A kisednevelés múltja és jelene«, 1868. — Szabó Endre »Az értelemfejlesztő beszédgyakorlatok kézikönyve«, 1868. — Flóris »Különféle alkalmakra irt versek gyermekek számára« Komárom, 1869. — Horkai bácsi »Kis bölcső« Máram.-Sziget, 1869. — »Képes játékkönyv gyermekek számára« Pest, 1869. — Nagy László »Vezérkönyv a beszéd- és értelemgyakorlatok tanítására« 1869.

1870-től 1879-ig.

Lukács Pál »Kis méhes« Pest, 1870. — Markhót József »Karácsonyi jászoljáték« Pest, 1870. — Mészáros Károly »Kis verses kert« Debreczen, 1870. — Szabó Endre »Elso gyakorlatok az értelemfejlesztés körébök Debreczen, 1870. — Szabó Endre »Fröbel havi közlöny« Pest, 1870. — Szabó Endre »Vezérkönyv Fröbel foglalkoztató eszközeinek használatához« Pest, 1870. — Kohányi Sámuel s Gyermek-dalok « Pest, 1871. — Lukács Pál »Kis madaras« Pest, 1871. — Borza Nándor »Számoló könyv« 1871. — Kohányi Sámuel »Magyar dalok.« — Rapos József »Alapnevelők és szülők lapja« Pest, 1872. — Belányi Ferencz »A Fröbel-féle gyermeknevelési rendszerrök Győr, 1873. — Hoffmann Ferencz »Az anyai szeretet« elbeszélések Budapest, 1873. — Komjáthy György »Nevelési szakközlönyc, kisednevelők és szülők számára Budapest, 1873. — Lukács Pál »Gyermek-öröm« Budapest, 1873. — Lukács Pál »Kis verselgető« Budapest, 1873. — Szabó Endre »A gyermekkert népszerű ismertetése«,

1873. — Szabó Endre »Képek a külföldi tanügyi állapotok köré-
ok, 1873. — Czanyuga József »Anclersen újabb meséi és képei«
Budapest, 1874. — Horkai bácsi »A kis ország szíve« Budapest,
1874. — Kobány Mihály »Kis dalnok«, 1874. — Komjáthy
György nevelési szakközlöny« »Gyermekbarátc című melléklap-
pal Budapest, 1874. — Szabó Endre »Gyermekisme « Kolozsvár
1874. — Szabó Endre »Neveléstan«, 1874. — Szabó Endre
»A szemléltetés köréből« Kolozsvár, 1874. — Szabó Endre » Tár-
salgó terem«, 1874. — Abbót János »Az anya gyermekei között«
Budapest, 1876. — Fodor Lajos és Kobány Mihály » Gyermek-
dalok«, 1875. — Kobány bácsi »Képes gyermekvilág«, 1875—1876.
— Kobány Mihály »Nevelési szakközlöny« Budapest, 1875. —
Lukács Pál »Kis állatkert« Budapest, 1875. — Dr. Schermann
Adolf »Test és egészségtan«, 1876. — Schmid Kristóf »Íjúsági
ratai« V-ik kötet, 1875. — Walther »Regekunyhó«, rövid mesék
s elbeszélések, 1876. — »Képes játékkönyv 300 játékkal«, 1877.
- Komjáthy György »101 gyermekjáték leírását tartalmazó
ítékkönyv dalokkal Budapest, 1877. — Szerdahelyi Adolf
Nevelési szakközlöny« Budapest, 1877. — Dienes Lajos »Kis
) gazda báránya«, 1878. — Kohányi Sámuel »Dalkönyv óvóképez-
dék, óvodák használatára« Budapest, 1878. — » Nevelési szak-
közlöny« szerk. Szerdahelyi Adolf, Dömötör Géza, Kobány Mihály
Budapest, 1878. — Pásztori Lipót »Óvodai és iskolai versek és
dalok« Budapest, 1878. — Dömötör Géza »A magyarországi
központi Fröbel-nőegylet tíz évi működése« kapcsolatban Fröbel
Frigyes nevelési módszerének Magyarországon való meghonosí-
tására vonatkozó adatokkal, 1879. — Hoffmann Ferenc »A tarka
könyv« 150 elbeszélés kis gyermekek számára, 1879. — Kobány
Mihály »Gyakorlati kézikönyv Fröbel Frigyes foglalkoztató esz-
közeihez« Budapest, 1879. — Kobány Mihály »Kisdéd-nevelés«
Budapest, 1879.

1880-tól 1887-ig.

»Andersen mesék, 1880. — Hoffmann Mór »Kis lant«,
1880. — Horkai bácsi »Kis hegedű« Budapest, 1881. — Tóth
István »Gyermek-dalok« Miskolcz, 1881. — Faylné Wildermuth
Otília »Hol volt, hol nem volt«, 1882. — Hoffmann Ferenc »50
kis mese« Budapest, 1882. — Hoffmann Ferenc »100 kis törté-
net« V-ik füzet, Budapest, 1882. — »Hüvelyk Matyk mese Buda-
pest, 1882. — Az orsz. óvóképezde tanárai »Játék-, vers- és

dalos könyv«, 1882. — Péterffy Sándor »Fröbel Frigyes« emléke/ Budapest, 1882. — P., Szathmáry Károly »Piros könyv« Buda-
 pest, 1882. — Győry Vilmos »Mesekönyv« Budapest, 1883. —
 Kalocsai Róza »Verses állatképek« 2—6 éves gyermekek szá-
 mára, 1883. — Kármán Lajos »Magyar gyermek-könyv« Buda-
 pest, 1883. — Pósa Lajos »Dalok, regék«, 1883. — Szerdahelyi
 Adolf »Kisdnevelés és módszertan kézikönyve«, 1883. — Eötvös
 K. L. »Kisvilág legújabb Flóri könyve« Budapest, 1884. — Győry
 Vilmos »Bimbócskáknek rózsaszálak«, 1884. — Győry Vilmos
 »Kedves órák«, 1884. — Halász Sarolta »Gyermekkerthi csokor«
 1884. — Kobány Mihály »Kisdnevelők és gyermekkerthésznők
 lapja« Arad, 1884. — Az orsz. óvóképezde szaktanárai »Dajka-
 könyv« Budapest, 1884. — Zahora János »Szent karácsony-éj «
 ^Karácsonyi gyermek pásztor-játék«, 1884. — Bácsi József »A
 kis magyar, mint köszöntő«, 1885. — Franklin-társulat »Száz
 mese képekkel«, 1885. — Faylné Hentaller Mariska »Hetedh\
 országon túl«, kis gyermekeknek, 1885. — »Gyémánt ország.<
 Tündérmesék, 1885. — Győry Vilmos »Reggeltől estig«, 1885. -
 Hoffmann Mór »Kebelhangok köszöntő könyve, 1885. — Pósa
 Lajos »Kis bokréta«, 1885. — Szász Károly és Varga Gyujó.
 »Gyermekélet«, 1885. — Szász Károly és Varga Gyula »A jó
 gyermekek könyve«, 1885. — Benedek Elek »Székely tündér-
 országa eredeti magyar népmesék, 1886. — K. Beniczky Irma
 »Képes családi játékkönyv«, 1886. — »Dada képeskönyve«, 1886.
 — Győry Vilmos »Szép képekben kis világ«, 1886. — Lajos
 bácsi »Képes versek a kicsinyek számára«, 1886. — Mikszáth
 Kálmán »Tündérliget«, 1886. — Peres Sándor » Szeretet« Losoncz,
 1886. — Pósa Lajos »Aranykert«, 1886. — Radó Vilmos »Mag-
 yar gyermekmesék«, 1886. — Szabó Antal ^Gyermekek öröme.
 Tanulságos és mulattató képes könyv 4—6 éves gyermekek szá-
 mára, 1886. — Dömötör Géza »Kisdnevelés«, szakközlöny
 óvodák, gyermekkerthek és a nevelésügy barátai számára, 1880—1887.
 nyolcz évfolyam. — Halász Ferencz »Gyermek-mesék«, 1887. —
 Karády Ignác »Regék és mesék«, 1887. -«- Lupi bácsi »Apró
 szavalmányok« apró gyermekek számára, 1887. — Dr. Pechány
 Adolf »A gyermek első fejlődése«, 1887. — Pósa Lajos »Gyer-
 mek-versek, 1887. — Pósa Lajos »Kis aranykert«, 1887. —
 Rutkay Sándor »Egészségi-, erkölcsi- és illemszabályok« 1887.